

**T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ**

**LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**21. YÜZYIL'DA EKONOMİK GÜCÜN DÖNÜŞÜMÜ:
ÇİN, RUSYA VE TÜRKİYE ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALİYA VALİEVA

EKİM 2019

**T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**21. YÜZYIL'DA EKONOMİK GÜCÜN DÖNÜŞÜMÜ:
ÇİN, RUSYA VE TÜRKİYE ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALİYA VALİEVA

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. GİRAY GÖZGÖR**

EKİM 2019

İMZA SAYFASI

Aliya VALIEVA tarafından hazırlanan ‘21. Yüzyıl’da Ekonomik Gücün Dönüşümü: Çin, Rusya ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme’ başlıklı bu yüksek lisans tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

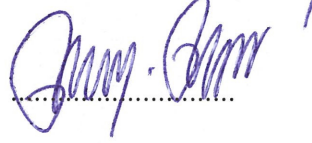
JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Giray GÖZGÖR

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

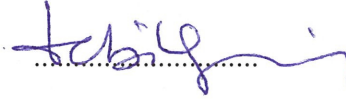
İMZA

Üyeler:

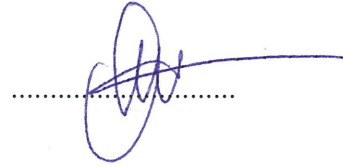
Prof. Dr. Mehmet Hüseyin BİLGİN

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Gökhan KARABULUT

Kurumu: İstanbul Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 03/10/2019

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

ALİYA VALİEVA

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

Doç. Dr. Giray GÖZGÖR

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında 21. yüzyılda ekonomik dönüşüm süreci Çin, Rusya ve Türkiye perspektifinde incelenmiştir. Konunun kapsamlı olmasından dolayı, bu çalışmada genel görünüm ve yaklaşımlara yer verilmiştir.

Öncelikle tez konusunu seçerken isteklerimi göz önünde bulundurup tez hazırlama sürecinde bana yardımcı olan tez danışmanım Doç. Dr. Giray GÖZGÖR'e teşekkürlerimi sunarım. Çalışma sürecinde yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşlarıma ve tüm eğitim hayatım boyunca bana her anlamda destek olan aileme teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Aliya VALİEVA

İstanbul, 2019

ÖZET

21. yüzyıl, ekonomik yapısal dönüşümün ve güç geçişinin gerçekleştiği dinamik bir dünyadır. Bu yüzden, uluslararası düzen birçok yönden zorlanmaktadır. Ulus üstü terörizm, iklim değişikliği, nükleer silahların yayılması ve ekonominin dönüşümü mevcut dünya düzeninin önemli özelliklerinden bazılarıdır. Ancak, bugün küresel anlamda meydana gelen en temel değişiklik, yükselen güçler ve bir anlamda ‘çevre’nin yükselmesidir. Bir yandan, yükselen güçlerin ekonomik dönüşümlerinin ekonominin ötesine geçeceği ve siyasi, diplomatik, askeri, sosyal ve kültürel alanları da etkileyeceği iddia edilmektedir. Öte yandan, bu önemli ekonomik dönüşümlerin bir sonucu olarak, güç dengesi Batı’dan Ötekiler’e doğru kaymaktadır.

Çin, Rusya ve Türkiye, 21. yüzyıl küreselleşmiş dünyadan en fazla yararlanan ekonomilerden bazılarını teşkil etmektedir. Ekonomik reformlar ve yapısal dönüşüm nedeniyle, dünya genelinde, bu üç ülke de dâhil olmak üzere, yaşam standartlarını arttırmıştır. Çin, Rusya ve Türkiye’nin göze çarpan ekonomik gelişme ve dönüşümleri nedeniyle çok önemli jeopolitik güçler olarak yükseldikleri yaygın olarak kabul görmektedir. Ayrıca, bildiğimiz ve genel olarak ABD liderliğindeki Batı dünyasından etkilenmiş uluslararası düzen değişmekte ve ABD gücünün göreceli olarak azaldığı görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, 21. yüzyılda ekonomik ve yapısal dönüşümlerin ve Batı’dan Ötekiler’e güç kaymasının analizidir. Buna ek olarak, yeni bin yıllıkta mevcut dünyanın nasıl değiştiği ve yukarıda belirtilen üç devletin dünya düzenini nasıl etkiledikleri teorik ve pratik olarak incelenmektedir. Bu çalışmada, Çin, Rusya ve Türkiye’nin ekonomik reformları, yapısal dönüşümleri ve siyasi durumları analiz edilmekte ve bu yükselen güçlerin mevcut uluslararası düzene getireceği zorluklar ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: büyük güçler, yükselen güçler, ABD, Çin, Rusya, Türkiye, güç geçişi teorisi, yapısal dönüşüm

ABSTRACT

The 21st century is a dynamic world in which economic structural transformation and power transition are occurring. Consequently, the international order is being challenged in many aspects. Transnational terrorism, climate change, the proliferation of nuclear weapons, and economic transformation are some of the crucial features of the existing world order. However, today, the most fundamental change occurring in the global stage is the emerging of states and the rising of the ‘periphery’. On the one hand, it has been argued that the economic transformations of the emerging powers will go well beyond economics and that will influence the political, diplomatic, military, social and cultural spheres. On the other hand, as a consequence of these substantial economic transformations, the balance of power is shifting from the West to the Rest.

China, Russia, and Turkey are some of the economies that have benefited the most from the 21st century globalized world. Due to the economic reforms and structural transformations, like all over the world, the living standard of these countries have significantly increased during the 21st century. It is widely accepted that China, Russia and Turkey because of their remarkable economic developments are rising as crucial geopolitical powers. Furthermore, the international order as we know – which is predominantly influenced by the USA led Western world – is changing and that the USA power has relatively declined.

The objective of this study is to analyze the economic and structural transformations and the power shift from the West to the Rest in the 21st century. Furthermore, we will examine theoretically and practically how the current world is changing in the new millennium and how the above-mentioned emerging states will influence the world order. In this thesis, the economic reforms, structural transformations, and political circumstances of China, Russia, and Turkey will be analyzed as well as the challenges that these rising powers will cause to the organized international order.

Keywords: great powers, emerging powers, USA, China, Russia, Turkey, power transition theory, structural transformation

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM.....	11
21. YÜZYILDA EKONOMİK GÜCÜN DÖNÜŞÜMÜ	11
1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TEORİK YAKLAŞIMLAR	11
1.2. ABD’NİN DÜŞÜŞÜ VE TARİHSEL ARKA PLANI.....	12
1.3. 21. YÜZYILDA SİLAHLANMA YARIŞI	15
1.4. 21. YÜZYILDA TİCARET SAVAŞLARI	23
2. BÖLÜM.....	32
YENİ ULUSLARARASI AKTÖR OLARAK ÇİN’İN YÜKSELİŞİ	32
2.1. ÇİN’İN EKONOMİK DÖNÜŞÜMÜNE GENEL BAKIŞ	32
2.2. ÇİN VE RUSYA İLİŞKİLERİ DEĞERLENDİRMESİ	36
2.3. ÇİN, ABD VE DÜNYA DÜZENİNİN GELECEĞİ	41
3. BÖLÜM.....	44
21. YÜZYIL DÜNYA DÜZENİNDE RUSYA	44
3.1. GELİŞMEKTE OLAN BİR ÜLKE OLARAK RUSYA.....	44
3.2. RUSYA’NIN ASKERİ YATIRIMI VE ULUSLARARASI DÜZEN	49
4. BÖLÜM.....	55
21. YÜZYILDA TÜRKİYE’NİN KONUMU.....	55
4.1. TÜRKİYE’NİN GENEL EKONOMİ POLİTİKALARI KISA TARİHİ	55
4.2. 21. YÜZYILDA TÜRKİYE’NİN EKONOMİK VERİLERİ	58
SONUÇ.....	66
KAYNAKÇA	70

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
BRICS	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika
CAPM	Sermaye Varlık Fiyatlama Modeli
GFP	Global Askeri Güç Endeksi
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla (Milli Gelir)
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NDAA	Ulusal Savunma Yetki Yasası
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SIPRI	Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü
IMF	Uluslararası Para Fonu
WEF	Dünya Ekonomik Forumu

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. 2018 Yılında Ülkelerin Askeri Harcamaları ve GSYİH İçindeki Oranları	22
Tablo 2. GFP 2019 Askeri Güç Sıralaması	23
Tablo 3. 2018 Yıllık ve 2019 Birinci Çeyreği GSYİH Verileri.....	57
Tablo 4. Türkiye'nin Yıllara Göre Dış Ticareti, 1981-2018	59

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Savunma Harcamalarının Tarihsel Gelişimi (2010-2023 mali yılları)	19
Şekil 2. Savunma Harcamalarının Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya Oranı (1940-2020 mali yılları) ...	20
Şekil 3. ABD ve Çin'in Satın Alma Gücü Paritesi'ne Göre GSYİH'sı	24
Şekil 4. ABD – Çin Ticareti (Milyar Dolar)	28
Şekil 5. ABD ve Çin'in Birbirine Uyguladığı Vergiler	29
Şekil 6. Trump Başkanlığından Beri Diğer Ticaret Savaşları	30
Şekil 7. Çin'in Doğrudan Yabancı Yatırım Dinamikleri, 2000-2018	34
Şekil 8. Çin'in GSYİH'sı ve Yoksul Nüfusun Değişimi	35
Şekil 9. Rusya'nın Çin'e Askeri İhracatı, 1992-2018, Milyon	39
Şekil 10. 1995 ve 2011 Yıllarında Rusya ile Çin Arasında İkili Katma Değer İhracatı Yapısı.....	40
Şekil 11. Rusya-Çin Ticaret Dinamikleri, 2003-2014, Milyon ABD Doları	40
Şekil 12. Rusya'nın Yıllık GSYİH Büyümesi, 5 yıllık aralıklarla, 1990-2014	46
Şekil 13. Rusya'da Yıllara Göre Ekonomik Büyüme, 1996-2017, % yıllık büyüme	47
Şekil 14. Rusya Savunma Harcamaları, 2006-2017 (2017 Sabit Doları Cinsinden, Milyar \$).....	53
Şekil 15. Türkiye'nin Cari İşlemler Hesabının Yıllara Göre Değişimi, 1981-2018	58

GİRİŞ

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla birlikte sona eren Soğuk Savaş yaklaşık 50 yıl süren çift kutuplu dünya sisteminin sona ermesini simgelemiştir. Sovyetler Birliği'nin süper güç olmaktan çıkması ve ABD'nin dünya üzerindeki tek süper güç olarak kalmasıyla birlikte dünya sistemi tek kutupluluğa dönüşmüştür.

21. yüzyıldaki güç kaymasını anlamak için, Soğuk Savaş sonrası dünyayı analiz etmeliyiz. Çünkü 1989 yılı Avrupa tarihi ve siyaseti için köklü bir değişimi işaret etmekteydi. Robert Cooper bu değişim hakkında şu sözleri söylemiştir. “1989’da olanlar 1789, 1815 ve 1919 olaylarının ötesine geçti. 1989 gibi bu tarihler, devrimler, imparatorlukların dağılması ve etki alanlarının yeniden düzenlenmesi anlamına gelmektedir.”¹ Ekonomik olarak kapitalizmin siyasal sistem olarak ise demokrasinin Soğuk Savaş’ı kazandığı ve öngörülebilir gelecekte bu ikilinin dünyaya hükmedeceği öngörülmekteydi. Bu bağlamda, Francis Fukuyama ünlü makalesinde “demokrasinin ‘insanlığın ideolojik evriminin son noktasını’ ve ‘insan yönetiminin son şekli’ oluşturabileceğini” savunmuştu.² O zamanlar Fukuyama, dünyayı değiştiren olağanüstü olayları anlamaya çalışmaktaydı. Alexander Dugin’e göre, 1991’den sonraki dünya düzeni gözlerimizin önünde oluşmuştur. Dugin, bu dünya düzeninin ABD’nin açık küresel hegemonyasına sahip tek kutuplu bir dünya olduğunu ileri sürmüş ve bu durumun Fukuyama’nın ‘Tarihin Sonu’ politik ütopyasında çok iyi anlatıldığını söylemiştir.³

Ancak Fukuyama, dünya düzeniyle ilgili bu görüşe sahip olan tek kişi değildi. Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra gelişen koşullar nedeniyle, siyaset bilimcileri dünya düzenine ilişkin iyimser görüşlerine dayanarak yorumda bulunmuşlardı. Ancak, Fukuyama da dahil olmak üzere bu iyimser görüşün, dünyanın barış içinde olacağını iddia etmediğini aklımızda tutmalıyız. Onların öne sürdükleri fikir, dünya sahnesinde göreceli bir barış ve bir şekilde uluslararası ilişkilerde tek kutuplu dönem olmasıydı.

1990’da Charles Krauthammer bu durumu *Tek Kutupluluk Anı (Unipolar Moment)* olarak nitelendirmiştir. Kendisi, ekonomik gücün kaçınılmaz olarak jeopolitik etkiye dönüştüğü

¹ Robert Cooper, *The Post-modern State and the World Order* (London: Demos, 2000), s.7.

² Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man* (New York: Free Press, 1992), s.XI.

³ Alexander Dugin, *The Fourth Political Theory* (Moscow: Eurasian Movement, 2012), s.83.

düşüncesinin materyalist bir yanılsama olduğunu savunmuştur. Ekonomik gücün süper güç olma durumu için gerekli bir koşul olduğunu, ama kesinlikle yeterli olmadığını öne süren Krauthammer, ABD'nin üstünlüğünün, dünyanın neresinde olursa olsun herhangi bir çatışmaya kendisini dahil etmeye karar verebilen belirleyici bir oyuncu olmak için askeri, diplomatik, politik ve ekonomik varlıklara sahip tek ülke olduğu gerçeğine dayandığını vurgulamıştır.⁴ Aslında dünyadaki bu eşsiz konumu ve olağanüstü zenginlik ve gücünden dolayı ABD tek küresel güç olarak görülmekteydi. Zbigniew Brzezinski, 90'lı yıllarda ABD'nin dünyanın ilk ve aynı zamanda tam anlamıyla gerçek küresel gücü olduğunu savunmuştur. Ancak, ABD'nin küresel üstünlüğünün bazı açılardan eski imparatorlukları hatırlattığını söyleyen Brzezinski, “geçmişte olduğu gibi, Amerika'nın “emperyalist” gücünün kullanılışı, büyük ölçüde, üstün nitelikli örgütlenmesinden, ekonomi ve teknoloji alanındaki geniş kaynaklarını askeri amaçlar için hızla harekete geçirebilme kabiliyetinden” geldiğini öne sürmüştür.⁵ 90'lı yıllarda yeni bir hegemonya türüne dayanan yeni düzen doğmuştu. ABD, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana küresel erişimiyle en azından iddia edilen siyasi ve ekonomik sisteminin evrenselliğinin birleşimi olarak ortaya çıkan emsalsiz bir güce sahip olmuştu.⁶

ABD'nin savunma harcamalarının küresel askeri harcamaların yarısına yakın olması; diğerlerinden daha üstün bir açık su donanmasına sahip olması; eski düşmanı olan Rusya'ya karşı güçlü bir nükleer savaşta ilk saldırı üstünlüğünün olması; gelecekteki en belirgin rakibi Çin'in toplam savunma harcamalarının yüzde 80'i olan bir savunma araştırma ve geliştirme bütçesinin olması ve eşsiz küresel güç yansıtmaya yetenekleri uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin tek kutuplu olduğuna inanmalarının sebepleri arasında sayılabilir.⁷

Ancak 21. yüzyıla doğru ABD'nin sarsılmaz dünya hakimiyeti gittikçe sorgulanmaya başlamıştır. Bu oldukça normal bir olgudur ve bir anlamda tarihsel bir determinizmdir. Dünya sabit bir yapıya sahip olmadığı için, jeopolitik koşullar ve güç dengesi sürekli değişmektedir ve Truman'ın bir keresinde söylediği gibi “statüko kutsal değildir”. Ayrıca, dünya düzeninde hegemonyası olan bir devlet, uluslararası düzeni ve gündemi düzenleme kabiliyetini yitirmektedir. ABD bu durumu son yıllarda en az üç ana küresel konuda

⁴ Charles Krauthammer, “Unipolar Moment”, *Foreign Affairs*, Vol.70, No.1, (1990/1991), s.24.

⁵ Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives* (New York: Basic Books, 1997), s.10.

⁶ ABD hegemonyası üzerine bkz.: Robert Cooper, *The Post-modern State and the World Order* (London: Demos, 2000).

⁷ Nuno P. Monteiro, “Unrest Assured: Why Unipolarity Is Not Peaceful”, *International Security*, Vol.36, No.3, (2011/2012), s.9.

sergilemiştir. Bunlar, iklim değişikliği, Kudüs'e büyükelçi atanması olayı ve İran nükleer anlaşması. Bu üç örnek, Amerikan cazibesinin azaldığına ve bir düşüşün kanıtı olduğuna işaret olarak sayılabilmektedir. Bununla birlikte, Joseph Nye, "bu sonucun bir iyimserlik açığı olduğunu ancak ikna edici bir gerileme ve düşüş kanıtı olmadığını" savunmuş ve "kısmen kültürel karamsarlığın çok Amerikalı bir bakış açısı" olduğunu söylemiştir.⁸ Ancak diğerleri, 21. yüzyıldaki Çin, Rusya, Türkiye, Brezilya ve Hindistan gibi ülkelerin yükselişini ABD'nin düşüşünün bir kanıtı olarak görmektedir.

Aslında ABD'nin düşüşü fikri uzun süredir tartışılan bir konudur. Daha 1987 yılında Paul Kennedy ABD'nin *aşırı emperyalist yayılma (imperial overstretch)* yaşayabileceğini öngörmüş ve "Washington'daki karar vericilerin, ABD'nin küresel çıkar ve yükümlülüklerinin toplamının, şu anda ülkenin bunların hepsini aynı anda karşılayabilme gücünden çok daha büyük olduğu bir gerçekle yüzleşmeleri gerekiyor" demiştir.⁹ Dünya tarihindeki birçok imparatorluk ve dev devlet gibi ABD'nin de güçlü bir yükselişten sonra mutlaka bir gerileme süreci yaşayacağı ortaya konulmuştu.

İngiliz roman yazarı Robert Harris, The Mail on Sunday gazetesindeki 12 Ekim 2003 tarihli yazısında "Washington, Roma gibi, aşırı emperyalist yayılmaya kurban olacak mı? Yurtdışındaki askeri güç, sonunda yurttaki iflas nedeniyle geri çekilmek zorunda kalacak mı?" sorularını sorarak P. Kennedy'nin tezini ilerletmiştir.¹⁰ Bu soruların cevabını aynı yıl başlayan ve 8 yıl süren Irak Savaşı'nın sonuçlanması ve Amerikan askerlerinin geri çekilmesiyle vermek mümkün olmuştur. Bu durum, askeri gücüne bakılmaksızın, Soğuk Savaş'tan sonra kalan tek süper gücün neden tek başına davranmadığını göstermiştir. Irak savaşı sadece kaybedilen bir savaş değildi, aynı zamanda ABD'nin tek kutupluluk anı hakkında yalnızca üstün askeri gücü nedeniyle söz edilen yorumlara da son vermişti. Nye'nin da belirttiği üzere "askeri güç tek başına Amerikalılar için önemli olan birçok konuda istediğimiz sonuçları üretemez."¹¹

21. yüzyılın başlamasıyla birlikte gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere karşı meydan okuyacağı artık belli olmuştu. Gelişen ülkeler güçlü rakiplerine karşı birleşerek entegrasyon ve birlikler kurmaya başlamışlardı. 1997'de Necmettin Erbakan tarafından Batı dünyasının ekonomisi en büyük yedi ülkeyi kapsayan "Yediler Grubu"na alternatif olarak önerilen D-8 ülkeleri veya diğer adıyla Gelişen Sekiz Ülke Türkiye, İran, Pakistan,

⁸ Joseph S. Nye, *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone* (New York: Oxford University Press, 2002), s.114.

⁹ Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers* (New York: Random House, 1987), s.515.

¹⁰ Robert Harris, "Does Rome's fate await the US?", *The Mail on Sunday*, 12 Ekim 2003, s.1.

¹¹ Nye, *The Paradox of American Power*, s. XV.

Bangladeř, Malezya, Endonezya, Mısır ve Nijerya'yı kapsamıştır. Bu ise dünyanın bir kısmının ABD'nin tartışmasız liderliğini onaylamadığını gösteren ilk olaylardan biriydi. Erbakan'ın D-8 önerisi, kendilerini tarihin sınırlarında gören dünyanın geri kalanından yeni bir arayışın tezahürüydü. Bu girişim içerikte derinleşmemiş ve sürekli ilişkilerde genişlememiş olsa bile, D-8 grubunun kurulması, 21. yüzyılda neler olacağına dair vuzuh getirmiştir.¹²

Bu dönem uluslararası sahnede sesini duyurmaya çalışan ilk ülkelerden biri şüphesiz Çin olmuştur. Bizzat Çin'de görev yapmış Türk diplomat Mehmet Ögütçü, 1998'de kaleme aldığı "Yükselen Asya" kitabında Asya ülkelerinin piyasa ekonomisi kulübüne büyük bir dinamizmle katıldıklarını, rekabet ortamını kızıştırdıklarını, gelişmiş ülkelerin geleneksel pazarlarını zorladıklarını ve bunun yanı sıra ticaret savaşlarının ve ileri teknoloji üretiminin baş aktörleri olduklarını öne sürmüştür.¹³ Tüm bu özellikler ve Çin başta olmak üzere Asya ülkelerinin bu yoldaki girişimleri, 21. yüzyılı "Asya Yüzyılı" olarak adlandırabilmemize ihtimal vermektedir. Çin, milyonlarca insanın sağlam bir orta sınıfa girmesine yol açan tarihi ekonomik reformlardan geçmiş ve benzeri görülmemiş bir büyüme gerçekleştirmiştir. Bu reformların başarısı, Çin hükümetinin politik sistemin yanı sıra ekonomik gelişimine odaklanmasından kaynaklanmıştır. Dünyanın en çok nüfusu olan ülkesi Çin'in satın alma gücü paritesi açısından ABD ekonomisini geçtiğini belirtmek gerekmektedir.¹⁴ Ayrıca, Standard Chartered Bank tarafından yapılan bir araştırmaya göre, "Çin'in, satın alma gücü paritesi döviz kurları ve Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla kombinasyonu ile ölçüldüğünde, 2020'de bir noktada dünyanın en büyük ekonomisi haline gelmesi muhtemel" olduğu saptanmıştır.¹⁵ Ancak ne ilginçtir ki, Çin'deki entelektüel kesim dünya düzeni üzerine çeşitli meta anlatılar ya da paradigmlar üretmemekte ve dünyayı karşıtları gibi aşırı iyimser bakış açısıyla yorumlamamaktadır. Bu noktada Patrick Lawrence'ın açıkladığı gibi "Çinliler böyle büyük terimlerle konuşmuyorlar. Onlar, daha mütevazı olan 'küreselleşme 2.0'ı ya da birkaç gün önce China Daily'de kullanılan 'insanlık için yeni bir yörünge' gibi ifadeleri tercih ediyorlardır."¹⁶

¹² Necmettin Erbakan, *Davam: Ne Yaptıysam Allah Rızası İçin Yaptım* (Ankara: Milli Gazete Ankara Kitap Kulübü, 2014)

¹³ Mehmet Ögütçü, *Yükselen Asya* (Ankara: İmge Kitabevi, 1998), s.18.

¹⁴ Uluslararası Para Fonu, Satınalma Gücü Paritesine Göre GSYİH Verileri, 2019, <https://www.imf.org/external/datamapper/PPPSH@WEO/OEMDC/WEOWORLD/ADVEC/CHN/USA>

¹⁵ Will Martin, "The US Could Lose Its Crown As The World's Most Powerful Economy As Soon As Next Year, And It's Unlikely To Ever Get It Back", *Business Insider*, 10 Ocak 2019, <https://www.businessinsider.com/us-economy-to-fall-behind-china-within-a-year-standard-chartered-says-2019-1> (3 Mart 2019).

¹⁶ Patrick Lawrence, "How China Is Building the Post-Western World", *The Nation*, 16 Mayıs 2017, <https://www.thenation.com/article/how-china-is-building-the-post-western-world/> (13 Şubat 2018).

Çin ile birlikte, 21. yüzyıla doğru diğer yükselen güçler de ortaya çıkmıştır. Latin Amerika'dan Afrika ve Asya'ya kadar, farklı devletlerin liderleri, zenginliğin ve gücün artmasına yol açan geniş siyasi ve özellikle ekonomik reform yoluna girmiştir. Brezilya'nın eski başkanı Lula Da Silva, Rusya'nın şu anki devlet başkanı Vladimir Putin, Çin'in komünist liderleri ve Türkiye'nin şu anki Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın da dahil olduğu bu liderler, söz konusu ekonomik reformları yapan aynı nesil liderler olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Çin ile olan toplam 3.300 kilometre ortak sınırları ile ilgili anlaşmazlıkları çözmek için bu üç ülke ve Çin ile Rusya (Şangay Beşlisi) 90'lı yıllarda ortak çalışmalara başlamıştı. “Bu grubun çalışmaları sonucunda sınırlarla ilgili anlaşmazlıklar 90'ların ikinci yarısında çözülmüştü. Çin'in o zamanki başkanı Jiang Zemin'in bu ortak çalışma örgütlenmesini kalıcı bir bölgesel örgütlenmeye dönüştürme önerisinin kabulüyle, 2001 yılında, Özbekistan'ın da katılımıyla 6 ülkeyi kapsayan “Şangay İşbirliği Örgütü” kurulmuştur.”¹⁷

Yine 2001 yılında Goldman Sachs yatırım bankasının analisti Jim O'Neill tarafından ilk kez kullanılan BRIC terimi en hızlı büyüyen yükselen piyasa ekonomisine sahip dört ülke Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'i temsil etmiştir. Sonradan aralarına Güney Afrika da eklenerek BRICS olmuştur. 15 yıl sonra, Ruchir Sharma, BRIC kısaltması altındaki 2000'li yılların gelişmekte olan ülkelerin kaderini belirlemişti. Kendisi, bu kısaltmanın Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'e verilmesinin sebebini bu dördün dünya ekonomisine hükmedecek devler olmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Bununla birlikte, “bugün kısaltmanın, sık sık kırılmış ya da kırışmış gibi sıfatlarla ve gereksiz bir yatırım kavramı olarak nitelendirildiğini, hatta Çin, Rusya ve Brezilya'nın hantal görüntüsünü ifade etmek için CRaBS gibi yeni bir kısaltmaya da dönüşmüş olduğunu anlatmıştır”.¹⁸

21. yüzyılda yükselen güçler konusu, dünyada meydana gelen değişimler kapsamında daha geniş bir anlamda yorumlanmalıdır. Bunun bir yönünü ise, 20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılın başlarında ekonomik, kültürel ve politik bir olgu olarak ortaya çıkan küreselleşme süreci oluşturmaktadır. Küreselleşme ile birlikte uluslararası düzenin nasıl bir şekil alacağı büyük bir tartışma konusu olmuştur. Bununla birlikte, diplomasinin hemen hemen tüm

¹⁷ Fatih Oktay, *Çin: Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), s.527.

¹⁸ Ruchir Sharma, *The Rise and Fall of Nations: Forces of Change in the Post-Crisis World* (New York: W.W. Norton & Company, 2016), s.25-27.

yönleri, ikili ilişkiler ve nihayetinde tüm dünya siyaseti, küreselleşen dünyamızda her gün meydana gelen uluslararası hızlı değişimden etkilenmiştir. Küreselleşme ve piyasa kapitalizmi, farklı coğrafi bölgelerde bulunan büyük güçlerin birbirine bağlı olmasının arkasındaki ana nedenler olarak algılanmaktadır.

Küreselleşme çok boyutlu bir olgudur ve birçok anlamı ve çağrışımı vardır. Geniş anlamda uluslararası bütünleşme sürecini ifade eden küreselleşme, dar ekonomik anlamda ise insanlara fayda sağlaması beklenen gelişmiş bir ticari ve finansal entegrasyon ve uluslararası sistemdir. Tamamen ekonomik bir tanımlamada “küreselleşme, ticaret, doğrudan yatırım (şirketler ve çokuluslu şirketler tarafından), kısa vadeli sermaye akımları, uluslararası işgücü ve genel olarak nüfus akımları ve teknoloji akışları yoluyla ulusal ekonomilerin uluslararası ekonomiye entegrasyonunu oluşturur.”¹⁹ Ekonomideki küreselleşme iki ucu keskin kılıç gibidir. Bir yandan, piyasaların genişlemesi eski merkezi ekonomik yapılarını yeniden düzenleyerek gelişmeleri için uluslararası ekonomide yer almaya başlayan yoksul devletlere yardım etmektedir. Kuşkusuz bu, özellikle gelişmekte olan ülkeler için bir fırsattır çünkü en son teknolojiye ve dünya piyasalarında ucuz sermaye mallarına erişebilmelerini sağlamaktadır. Diğer yandan ise finansal araçlar, ihtiyati denetim daha önemli hale geldikçe, ulusal düzenlemelerin önüne geçmeye çalışmakta ve ulus devletlerin düzenleyici yetkilerini ve yeniden dağıtım politikalarını kısıtlamaktadır.²⁰

Küreselleşme, Çin, Rusya ve Türkiye’nin bir zamanlar uluslararası ekonomik sistemde yer bulmak için mücadele eden ulusal ekonomilerini geliştirmelerine yardımcı olmuştur. Küreselleşmenin ekonomik tarafı, Çin hükümetine çok uluslu şirketler için ucuz ama eğitilmiş işgücü sunarak küreselleşmenin faydalarını kazanmaları için sağlam bir platform sağlamıştır. Ne ilginçtir ki, kendi aralarında ve bir ölçüde ABD’ye karşı güç dengesi sağlamaya çalışan bu yükselen devletler, ağırlıklı olarak Amerikan kültürü ve gücü tarafından oluşturulan uluslararası kurumlardan en fazla yararlanmıştır. Örneğin, Çin’in GSYİH’sı büyük bir büyüme göstermiş ve 2017’de zirveye ulaşmıştır. Dünya Bankası’na göre, Mao Zedong’un vefat ettiği 1976 yılında Çin GSYİH’sı 154 milyar ABD doları iken 2017 yılında bu rakam 12,2 trilyon ABD doları olmuştur. Bu, bir yılda ülkenin gelirine yansıyan dikkat çekici bir gelişme olmuştur. 2017 yılında kişi başına düşen milli gelir, Çin tarihinin en yüksek seviyesi olan 8.690 dolara ulaşmıştır.²¹ Çin’in “küreselleşme

¹⁹ Jagdish Bhagwati, *In Defense of Globalization* (New York: Oxford University Press, 2004), s.3.

²⁰ Dani Rodrik, *One Economics, Many Recipes: Globalization, Institutions, and Economic Growth* (Princeton: Princeton University Press, 2007), s.195.

²¹ World Bank, China, *World Development Indicators*, Databank, <https://data.worldbank.org/country/china> (22 Şubat 2019).

piyangosunu” kazandığı ve uluslararası ekonomik sistemden yararlandığı açıktır. Fakat ekonomideki tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, Çin kişi başına düşen gelir açısından ABD’nin çok gerisindedir.²²

Küreselleşme, yükselen güçlerin başarısında önemli bir rol oynamıştı, ancak aynı zamanda bazıları için de “geride kalmışlık” durumunu da yaratmıştı. Yukarıda belirttiğimiz üzere küreselleşmenin başarı öyküsü, şüphesiz ki, onlarca yıldır başarıyla gelişmesini sürdüren Çin’dir. Çin’in ihracata dayanan bu ekonomik büyümesi, yüz milyonlarca insanı yoksulluktan kurtarmış ve Çin’i 21. yüzyılın yükselen güçlerinden biri yapmıştı. Ancak Çin, küreselleşmeyi yönetme konusunda de bir örnektir, çünkü “ithalat için kendi pazarlarını açmakta yavaştı ve bugün bile kısa vadede yüksek getiri isteyen sıcak spekülasyon para girişine izin vermemektedir”.²³

Dünya ekonomisi, 2050 yılına kadar teknoloji kaynaklı verimlilik artışlarının devam etmesi sayesinde nüfus artışını da geçerek iki katına çıkabilir. Yükselen piyasalar, küresel finansal büyümeyi yönlendirecek ve Dünya Bankası analizlerine göre, dünya çapındaki gayri safi yurtiçi hasıladaki paylarını kademeli olarak artıracaktır. Küresel ekonominin, 2042 yılına kadar yaklaşık iki katına çıkacağı ve 2016-2050 yılları arasında yıllık ortalama %2,6 civarında büyüyeceği öngörülmektedir. Bu büyümenin, özellikle gelişmekte olan ülkelerden kaynaklanması bekleniyor. Söz konusu 34 yılda ABD, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya ve Kanada’nın oluşturduğu G7 ülkelerinin yıllık ortalama %1,6’lık bir büyüme oranına kıyasla gelişmekte olan ve Çin, Hindistan, Brezilya, Rusya, Endonezya, Meksika ve Türkiye’den oluşan E7 ülkelerinin ekonomisi yıllık ortalama %3,5 oranında büyümesi öngörülmektedir.²⁴

2007 yılında her yıl Davos Zirvesi’ni düzenleyen Dünya Ekonomi Forumu (WEF) gelişmiş ve hızla gelişen ülkelerden Dünya Büyüme Şirketleri (Global Growth Companies) olarak adlandırdıkları şirketlerden 1.500 katılımcıyı bir araya getirerek, Çin’de Yeni Şampiyonlar Yıllık Toplantısını (Yaz Davosu olarak da bilinir) düzenlemeye başlamıştır.

²² Dünya Bankası verilerine göre, ABD’nin kişi başına düşen GSMH’sı yıllık 59,160 dolar. Çin’in nüfus geliri açısından kendisini geliştirmek ve ABD’ye ulaşmak için uzun bir yolu var. Bugün Çin’in nüfusu, kişi başına düşen GSMH açısından Romanya’dan daha az kazanmaktadır. Romanyalılar yılda tam 10.000 dolar kazanmaktadır. Bkz.: World Bank, Romania, World Development Indicators, Databank, 2019, <https://data.worldbank.org/country/romania> (5 Nisan 2019).

²³ Joseph E. Stiglitz, *Making Globalization Work*, (New York: W.W. Norton & Company, 2006), s.10.

²⁴ Joshua Stowell, “Emerging Economies Will Hold Increasing Amounts of Global Economic Power by 2050”, *Global Security Review*, 26 Nisan 2018, <https://globalsecurityreview.com/will-global-economic-order-2050-look-like/> (13 Ekim 2018).

Thomas Friedman, küreselleşmenin üç dönemini listelemiş ve 2000’li yıllardan beri “küreselleşme 3.0” döneminde yaşadığımızı savunmuştur. Ülkeler tarafından zorlanan bir küreselleşme 1.0 ve şirketler tarafından zorlanan küreselleşme 2.0’nin aksine, yeni küreselleşme türünün farklı dinamik güçleri vardır. Friedman, “küreselleşme 3.0’daki kendine özgü karakterini veren dinamik gücün bireylerin, küresel işbirliği ve rekabet edebilmelerinin yeni keşfedilmiş temel gücü olduğunu” iddia etmiştir.²⁵ Bu yeni küreselleşme türü, küresel erişim ve “oyun alanını” açma anlamında dünyanın boyutunu küçültmektedir. Bununla birlikte, küreselleşme 3.0 önceki küreselleşme dönemlerinden sadece dinamik gücü ve sonuçları açısından farklı değildir. Küreselleşme 3.0 döneminde bireylerin bu olgunun merkezi olduğu tahmin edilmektedir ve bireylerin alt gruplarını da içermek suretiyle çeşitlilik gösterilecektir. Nitekim “küreselleşme 3.0’da insanlık gökkuşağının her renginin yer aldığı görülecektir”.²⁶

Eğer tekrar tek kutupluluk tartışmalarına dönecek olursak, 2007 yılında Münih Güvenlik Konferansı’nda Rusya devlet başkanı Vladimir Putin yaptığı konuşmasında Soğuk Savaş’tan sonra öngörülen tek kutuplu dünyanın vuku bulmadığı öne sürmüştür. Putin, tek kutuplu dünyayı tek otorite merkezi, tek güç merkezi, tek karar verme merkezi ve tek egemen olan bir dünya olarak tanımlamaktadır. “Nihayetinde, bu durumun yalnızca bu sistem içindeki herkes için değil, aynı zamanda söz konusu egemen devletin kendisi için de tehlikelidir, çünkü kendisini içeriden tahrip eder. Bu durumun demokrasiyle kesinlikle hiçbir ortak yanı yoktur. Çünkü bildiğiniz gibi, demokrasi, azınlığın çıkarları ve görüşleri ışığında çoğunluğun gücüdür.”²⁷

Fareed Zakaria’ya göre, son beş yüz yılda siyaset, ekonomi ve kültür olmak üzere uluslararası yaşamı yeniden şekillendiren gücün dağılımında köklü değişimlere sebep olan üç önemli güç kayması olmuştur. Birincisi Batı’nın yükselişi, ikincisi ABD’nin yükselişi ve üçüncüsü ise dünyanın geri kalanının yükselişi.²⁸

“Küresel kriz öncesi dönemde ABD ve diğer gelişmiş ekonomilerin, Asya’daki dinamik yükselen piyasa ekonomileri karşısında ikinci plana itileceği hiç kimse tarafından öngörülememiştir. Ancak 2008 küresel finansal krizine doğru ilerleyen süreçte, yükselen

²⁵ Thomas L. Friedman, *The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-first Century* (New York: Picador, 2007), s.10.

²⁶ Thomas L. Friedman, “It’s a Flat World, After All”, *The New York Times Magazine*, 3 Nisan 2005, <https://www.nytimes.com/2005/04/03/magazine/its-a-flat-world-after-all.html> (26 Haziran 2017).

²⁷ Vladimir Putin, Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy, 10 Şubat 2007, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> (15 Eylül 2018).

²⁸ Fareed Zakaria, *The Post-American World* (New York: W.W. Norton & Company, 2008)

ve gelişmekte olan ekonomilerin hızlı ekonomik büyüme seyrine sahip olduğu görülmüştür.”²⁹

2008 küresel kriziyle birlikte küresel ekonomide güç kayması yaşanacağı kaçınılmaz olduğu düşünceleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Büyük ekonomik güçlerin küresel hiyerarşideki pozisyonlarının değişime uğrayacağı, böylece eski güç merkezlerinin yanı sıra, kendilerini ortaya koymak isteyen ve gittikçe artan bir şekilde daha küresel kararlarda yer almak isteyen yeni aktörlerin ortaya çıkacağı belli olmuştur. Bu da yeni küresel kararların oluşmasına yol açan çok kutuplu sistemin oluşmasının bir göstergesi olarak görülebilir. Beklentiler güç kaymasının yaşanacağı yönündeydi ve Çin’in dikkate değer bir ekonomik gelişmesi, Rusya’nın jeopolitik alana geri dönüşü ve Türkiye’nin bölgesel bir aktör olarak ortaya çıkması konuları yaygın olarak gündeme gelmeye başlamıştı.

2008’de tüm dünya ekonomik krizle sarsılırken, Çin 43 milyar ABD doları harcadığı tarihin en pahalı Pekin Olimpiyatları’nı gerçekleştirmişti. Bu olay aynı zamanda Çin’in daha fazla dünyaya açılmasına sebep olmuştur.

2009 yılında Global Language Monitor tarafından gerçekleştirilen bir analizde dünyadaki en iyi 50.000 medya kaynağı taranarak “Çin’in Yükselişi” haberinin Irak Savaşı, 11 Eylül saldırıları ve Barak Obama’nın ABD Başkanlığına seçilmesi gibi haberleri de geçerek son on yılın en çok okunan haber hikayesi olduğu belirlenmiştir.³⁰

Çin’e giderek artan bu ilginin somut sebepleri vardır. 1980’lerin ortalarından 1990’ların sonlarına kadar Çin’in ekonomisi yılda yaklaşık yüzde 10 oranında büyümüştür. 1990’ların sonundan 2005 yılına kadar ise Çin ekonomisi yıllık yüzde 8 ila yüzde 9 oranında büyüme göstermiştir.³¹

2013’te yeni yönetimle birlikte Çin ekonomik alanda yeni girişimlere başlamıştır. 21. yüzyılın en çok konuşulan projelerinden “Bir Kuşak Bir Yol” kapsamlı bir ekonomik gelişim ve yayılma projesi olarak görülebilir.

²⁹ Müslüme Narin ve Dilek Kutluay, “Değişen Küresel Ekonomik Düzen: BRIC, 3G ve N-11 Ülkeleri”, *Asomedy*, (Ocak-Şubat 2013), s.34.

³⁰ Global Language Monitor, “Top News Stories of the Decade”, 8 Aralık 2009, <https://www.languagemonitor.com/global-english/top-news-stories-of-the-decade/> (20 Kasım 2016)

³¹ Christopher Layne, “China’s Challenge to US Hegemony”, *Current History*, Vol.107, No.705, (Ocak 2008), s.13

“Çin ekonomisi 2015 yılına, ülkelerarası fiyat farklılıklarını hesaba katarsak, ABD’nin önünde dünyanın en büyük ekonomisi olarak girmiştir.”³² O zamandan bu yana Çin artan gücüyle küresel alandaki yerini korumaya çalışmaktadır.

Bu çalışmanın amacı 21. yüzyılda yaşanan tüm bu olayları ve gelişmeleri değerlendirerek ekonomik gücün nasıl dönüştüğünü ve hangi tarafta yükseldiğini tespit etmektir. Bu süreçte Batı ile Doğu arasındaki ekonomik ilişkiler incelenerek, ABD, Çin, Rusya ve Türkiye örnekleri üzerinden bir değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır. İlk bölümde, ABD’nin 21. yüzyıldaki durumu ve Amerikan gücünün gerilemesine ilişkin tartışmalar ele alınmaktadır. ABD’nin ekonomik durumu ve onun uluslararası sistemdeki yeri ve etkisi tartışılmaktadır. Ayrıca, birinci bölümde ABD’nin 21. yüzyılda Çin ile girdiği ticaret savaşları da incelenmektedir. Aynı zamanda, ABD’nin uluslararası düzeni nasıl şekillendirmeye devam edeceği ve geleceği hakkında analitik bir bakış açısı da sağlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü, 21. yüzyılda ABD’nin rolünü üstlenebilecek en olası aday Çin ile ilgilidir. Çin, 21. yüzyılda ABD’yi ekonomik ve politik olarak yenecek mi sorunsalı ikinci bölümün özünü oluşturmaktadır. Ayrıca, Çin ekonomisi GSYİH, doğrudan yabancı yatırım, milli gelir ve diğer önemli göstergeler açısından ABD ekonomisiyle karşılaştırılmaktadır. Çin ekonomisinin siyasi politikaları da etkileyip etkilemediğine bakılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölüm, 21. yüzyılda Rusya’nın rolü ile ilgilidir. Rusya için 21. yüzyıl nasıl geçecek, jeopolitik ölçekte eski etkisine ulaşacak mı ve Rusya’nın ekonomik geleceği ne olacak gibi sorulara cevap aranmıştır.

Dördüncü bölümde Türkiye konusu ele alınmıştır. 21. yüzyılda Türkiye’nin ekonomik politikaları ve jeopolitik erişimi analiz edilmektedir. “Gönül coğrafyası”nın Türkiye’nin dünyadaki artan etkisinin bir işareti olup olmadığı da bu bölümde araştırılmaktadır.

Son olarak, Çin, Rusya ve Türkiye ile gelişmekte olan devletlerin kaderi ve 21. yüzyıldaki uluslararası düzenin geleceği hakkındaki yukarıda bahsedilen tüm tartışmalar özetlenmektedir.

³² Fatih Oktay, *Çin: Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), s. 1

1. BÖLÜM

21. YÜZYILDA EKONOMİK GÜCÜN DÖNÜŞÜMÜ

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TEORİK YAKLAŞIMLAR

Gelişmekte olan devletlerin yükselişi, 21. yüzyıl başlarında uluslararası ilişkiler teorisinde en çok tartışılan konulardan bir tanesi olmuştur. Bu olayın ana konusu, yükselen gücün hegemonik güce ve dünya düzenine meydan okumasıdır. Yükselen devletler olgusu nedeniyle uluslararası düzende meydana gelebilecek güç geçişi, ekonomik ve yapısal dönüşüm, 21. yüzyılda geniş bir şekilde incelenmiştir. Dünya düzeninde devam eden ekonomik ve yapısal dönüşümü ve güç geçişini analiz etmek için, ilk olarak 1958’de ortaya çıkan güç geçişi teorisini kullandık. Analitik çerçevemiz, yükselen güçlerin ve dünya düzeni üzerindeki etkilerinin büyük resmini çizmemize yardımcı olacak yapısal dönüşüm konsepti ile tamamlanmaktadır. Güç geçişi teorisinin ve varsayımlarının, yükselen devletlerin dünya düzenine getirdiği zorlukları incelemek için yeterli olduğunu düşünüyorum. Burada, güç geçişi teorisinin içerdiği temel varsayımları belirtmeliyim.

İlk olarak, güç geçişi teorisi “uluslararası düzeni anarşik olarak görmüyor, iç siyasi sisteme benzer şekilde hiyerarşik olarak organize olduğunu belirtmektedir. Aktörler uluslararası düzende konumlarını kabul eder ve ülkeler arasındaki güç dağılımındaki farklılıklara dayanarak etkilerini tanır.”³³ Güç geçişi teorisi devleti uluslararası ilişkilerin baş aktörü olarak kabul eder. Üstelik hiyerarşik uluslararası sistemdeki devletler, iç siyasi sistemde olduğu gibi uluslararası düzende de hayatta kalmaya çalışırlar. Yerel ve uluslararası düzen arasındaki benzerlik, güç geçişi teorisinin ikinci temel varsayımdır. Güç geçişi teorisi yükselen devletlerin hedefinin net kazancı maksimize etmek olduğunu iddia etmektedir. Bununla birlikte dünya düzeninin hegemonu olan devlete yükselen güçler işbirliği yaparak karşı çıkmaktadır. Bu çalışmada, uluslararası sistemdeki ekonomik ve yapısal dönüşüm ile güç geçişi arasındaki ilişki incelenmiştir. Ayrıca, yükselen devletlerin mevcut sisteme göreceli olarak meydan okudukları ve değiştirdikleri, ancak dünya düzeninden memnun olduklarından dolayı dünya sistemini devirmeye çalışmadıkları ortaya konulmuştur. Bu yüzden, yükselen güçler olan Çin, Rusya ve Türkiye ile dominant süper güç olan ABD arasında topyekûn bir savaşın olmamasıyla birlikte, farklı coğrafi bölgelerde bölgesel çatışmaların ortaya çıkabileceği ileri sürülmüştür.

³³ Jacek Kugler ve A.F.K. Organski, “The Power Transition: A Retrospective and Prospective Evaluation”, Manus I. Midlarsky (Ed.), *Handbook of War Studies* içinde (171-194), Boston: Unwin Hyman, 1989, s.172.

Burada kullandığımız yapısal dönüşüm kavramı temelinde “ekonomik faaliyetin geniş sektörlerde tarım, üretim ve hizmetler arasında yeniden tahsis edilmesi anlamına geliyor”.³⁴ 21. yüzyılın ilk 19 yılı, yükselen devletler ve vatandaşları için önemli değişiklikleri içeren bir dönem olarak görülmektedir. Bu bağlamda, yapısal dönüşüm kavramı yükselen güçlerin kaynaklarının modern ekonomik faaliyetlere entegrasyonunu nasıl sağladığını ve günümüz ekonomik verimliliğine nasıl ulaştığını açıklayacaktır. Son olarak, bu çalışmada Çin, Rusya ve Türkiye’nin 21. yüzyılda yaşadığı ekonomik ve yapısal dönüşümü anlamak için çeşitli veriler nitel olarak analiz edilmiştir.

1.2. ABD’NİN DÜŞÜŞÜ VE TARİHSEL ARKA PLANI

ABD düşüştür. Bu cümle, son yüzyılda geleneksel akılda en çok tekrarlanan cümledir. Daha da ilginç olanı ise, “ABD’nin düşüşü” 21. yüzyılda aktüalitesini koruyan ve neredeyse aynı gayretle tartışılan bir konu haline gelmiştir. Üçüncü binyıl, bu konunun 20. yüzyılda ele alındığı hevesi ve popüleritesini azaltmadı. Yazarların ABD’nin düşüşüne, Roma’nın düşmesi açısından baktığını ve öngördüğünü, hatta bunun tarihsel bir determinizm olduğunu belirttiklerini görmekteyiz. ABD ile ilgili yapılan yorumlamanın her zaman iki anlatı arasında kaldığını görmekteyiz. Bir yandan muzafferiyet, diğer yandan ise “düşüş”. ABD’nin düşüşü üzerine yapılan tartışmalar, eğitim sistemi, politika, ekonomi ve kültür alanlarını ve diğer çeşitli konuları içermektedir. Bu konunun, Batı uygarlığının kaderiyle ilgili olarak, filozofların ve yazarların karamsar görüşlerinin bir parçası olarak görülmesi gerektiği öne sürülmektedir. Bu karamsarlık, Batı medeniyetinin kaderine ve kaçınılmaz düşüşüne ilişkin ortak bir endişedir. Bu doğrultuda David Calleo diyor ki, artık “yazarların, ‘düşüş okulu’ndan bahsetmeleri olağan bir şey haline gelmiştir”.³⁵ Kuşkusuz, hegemonya ile düşüş arasında bir bağlantı vardır. ABD’nin çöküşünden bahsediyor olmamızın sebebi, isteyerek veya istemeyerek ve bazen de bilinçsizce, şu anki uluslararası düzende kritik rolünü kabul etmiş olmamızdır. Hatta bu yorumlamalar 1910’lardan beri devam etmektedir.

1918’de Alman tarih felsefecisi Oswald Spengler, “Batının Çöküşü” kitabının ‘Şekil ve Gerçeklik’ olarak adlandırdığı ilk bölümünde büyük kültürlerin şekil dilini analiz etmiş, en

³⁴ Margaret McMillan, Dani Rodrik ve Claudia Sepulveda (Ed.), *Structural Change, Fundamentals, and Growth: A Framework and Case Studies*, Washington DC: International Food Policy Research Institute, 2017, s.3.

³⁵ David Calleo, “Hegemony and Decline: Reflections on Recent American Experience”, *Sens Public*, (Şubat 2005), s.2.

derin köklerine inerek kendisine timsaller ilminin temellerini hazırlamıştır. Çalışmamızın konusu ile de oldukça ilgili olan kitabın ikinci bölümü ‘Dünya Tarihi Perspektifleri’ ise “gerçek hayatın olaylarından başlar ve daha üstün insaniyetin tarihi hareketlerinden, kendi geleceğimizin şekil alması için kullanabileceğimiz tarihi tecrübenin özünü elde etmeye uğraşır”.³⁶ Bir anlamda, bu tezin konusu Spengler’in “Dünya Tarihi Perspektifleri” olarak adlandırdığı şeyle ilgilidir. 21. yüzyılda dünya düzeninin geleceği, bu *dünya perspektiflerinin* özünde saklıdır. Şu an bizim bildiğimiz dünya düzeni ABD’nin gücüyle yapılmış ve olası herhangi bir değişimin de Amerikan gücüyle yakından bağlantılı olduğu görülmektedir. Aslında, dünya düzeninin doğası, Amerikalıları ve Avrupalıları içeren ve yalnızca bu güçler tarafından değiştirilebilecek olan “Avrupa-Atlantik toplumu” tarafından şekillendirilmiştir. Ancak, öngörülebilir gelecekte mevcut dünya düzeni esas olarak ABD tarafından tanımlanacak, ancak bu günlerde gördüğümüz gibi meşruiyeti bir soru işareti olacaktır. ABD’nin meşruiyetini sorgulamak, yani mevcut dünya düzenini sorgulamak meşrulaşacak ve bu durum ortaya çıkan güçlerin çok önemli bir özelliği olacaktır.

Onlar bu Amerikan etkisini, yalnızca emperyalizm olarak değil, Amerikan değerlerine serpilmiş evrenselcilik tonları altında maskelenen kültürel bir sömürgecilik olarak algılayacaktır. Robert Kagan’a göre ise bu durum uluslararası sistemin geleceğini belirleyecektir. Kendisi “bu yeni dönemde uluslararası meşruiyeti tanımlama ve elde etme mücadelesi zamanımızın kritik konuları arasında olabileceğini” savunmaktadır.³⁷ Uluslararası sistemin meşruiyetiyle ilgili bu tartışmada, ABD’nin jeopolitik sahnedeki yeri yeniden tanımlanacaktır. Diğer yandan, Çin, Rusya ve Türkiye gibi ortaya çıkan yeni global güçler, dünya düzeninin değişmesinde ve yeniden tanımlanmasında önemli bir rol oynayacaktır.

Fakat en başından beri sorduğumuz soruya gelecek olursak, Amerikan gücü gerçekten düşüşte midir? Şüphesiz, ABD’nin düşüşte olup olmaması bir bakış açısı meselesidir. Amerikan ordusuna, eğitim sistemine, kültürel erişimine veya ekonomik gelişimine nasıl bakacağınıza bağlıdır. Ancak, insanlık tarihinde şimdiye kadar temel değişiklikler ve tektonik güç kaymaları meydana gelmiştir. Ancak, bütün değişkenler göz önünde bulundurulduğunda ABD hala dünyanın kalan tek süper gücü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durumun önümüzdeki yıllarda değişmesi zor ihtimaldir. Bu hegemonyanın sürekliliği, bir anlamda ABD’nin doğasında olan bir şeydir ve 18. yüzyılda bağımsızlıklarını

³⁶ Oswald Spengler, *Batı’nın Çöküşü*, Giovanni Scognamiglio ve Nuray Sengelli (çev.), İstanbul: Dergah Yayınları, 1997, s.64.

³⁷ Robert Kagan, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order* (New York: Vintage Books, 2004), s.108.

kazandıkları günden beri devam etmektedir. Amerikan hegemonyası “uluslararası politikanın kalıcı bir özelliği olmuştur. Amerika’nın ‘tecritçilik’ geleneği efsanesi oldukça kalıcıdır. Ama bu sadece bir efsanedir. Bölgenin genişlemesi ve artan etkisi, Amerikan tarihinin kaçınılmaz gerçeği olmuştur.”³⁸

Fakat Amerikan ruhunun bir başka objektif özelliği daha vardır. Amerikalılar bağımsızlıklarından önce bile, gerçekten gerilediklerine inanıyorlardı. Puritanlardan 21. yüzyıla kadar Amerikalılar, ülkelerini ahlaki, ekonomik ve benzeri açıdan düşüşte olan bir ülke olarak görüyorlardı. Ne ilginçtir ki, “on yedinci yüzyılda Massachusetts Körfezi kolonisinin kurulmasından kısa bir süre sonra, bazı Puritanlar eski güçlerini kaybettiklerine yakınmışlardı”.³⁹ Bu noktada, “Amerika her zaman depresyonda, her zaman durgun, her zaman endişe verici bir kriz içinde ve bu hiçbir zaman başka türlü olmadı” diyebiliriz.⁴⁰ Bu karamsar bakış açısı, Amerikan dünya görüşünün temel özelliğidir ve Nye “kültürel kötümserliğin Amerikalılara özgü olduğunu ve Puritan köklerine kadar dayanan bir olgu olduğunu” düşünmektedir.⁴¹ Amerikalıların sürekli olarak ekonominin, ordunun ve ahlaki değerlerin ve diğer ölçülebilir güçlerinin azaldığı ve düşüşte olduğu kaygısı altında yaşadıklarını söyleyebiliriz.

Bu kültürel karamsarlık, artık yazarları kendi perspektiflerinde Amerikan iktidar boşluğunu dolduran yükselen yeni güçler hakkında yazmaya zorlamıştı. Beklenildiği gibi, Amerikalılar bu düşüşü hayal edilebilir ve bir ölçüde korkutucu bulmuşlardır. Dahası, birçok yazar ABD sonrası dünya hakkında düşünmeye başlamıştı. Bunlardan biri de Hint kökenli bir Amerikan yazar olan Fareed Zakaria’ya göre bu zorlukların, İngiltere İmparatorluğunda olduğu gibi bir ekonomik gerilemeden kaynaklanmadığı, aksine ABD’nin bir siyasi gerileme yaşadığı düşünülmektedir. Bununla birlikte, başkalarının ABD’nin düşüşünü gördüğü yerlerde, Zakaria dünyanın geri kalanın yükselişiyle ilgili söylemde bulunmaktadır. Zakaria, diğer ülkeler daha hızlı büyüdükçe, “ABD’nin göreceli ekonomik ağırlığı düşecek” gibi ifadeler kullanmaktadır. Bununla birlikte, “ABD’nin geçen yüzyılda karşılaştığı sorunlara adapte olduğu gibi, yeni zorluklara uyum sağlayabildiği sürece, düşüşün büyük ölçekli, hızlı veya önemli sonuçlar doğurucu olmayacağını” iddia etmektedir. Zakaria, bu düşüşün tarihsel bir determinizm olmadığını ve ABD’nin sürekli değişen bir dünyada nasıl uyum sağlayacağını bilmesi durumunda bu

³⁸ Robert Kagan, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order* (New York: Vintage Books, 2004), s.86.

³⁹ Joseph S. Nye, *Is the American Century Over?* (Cambridge: Polity Press, 2015), s.22.

⁴⁰ A.y.

⁴¹ Joseph S. Nye, *The Paradox of American Power: Why the World’s Only Superpower Can’t Go It Alone* (New York: Oxford University Press, 2002), s.114.

düşüşün önlenmesinin mümkün olduğunu söylemektedir. Ayrıca, ABD'nin etkisi altında yaratılan mevcut dünya düzeni, başta Çin, Rusya ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler olmak üzere birçok ülke için faydalı olduğu söylenmektedir.⁴²

1.3. 21. YÜZYILDA SİLAHLANMA YARIŞI

ABD'nin hegemonyasına karşı çıkan üç tane unsur vardır. Bunlar, yükselen güçler, ulus ötesi terörizm ve haydut devletler. Tezin bu bölümünde öncelikle yükselen ülkelere odaklanacağız. Diğer yandan, biraz da ulus ötesi terörizmden bahsedeceğiz ve haydut devletlerin, ABD'nin iktidarına karşı çıkardıkları zorlukları anlatacağız.

Kalıcı Amerikan hegemonyasını ABD'nin doğası olarak nitelendiğini yukarıda belirtmiştik. ABD'nin dünya düzenindeki bu hegemonyası, geniş askeri-endüstriyel kompleksiyle güvence altına alınmıştır. ABD, büyük askeri gücü için milyarlarca dolar harcamakta ve diğer tüm ülkelerin oldukça üstünde kalmaktadır. Bu yönüyle ABD, sadece Çin ve Rusya'yı geride bırakmamakta, aynı zamanda Türkiye'nin de bir üyesi olarak yer aldığı tüm NATO ülkelerinin harcadığı paradan daha fazla para harcamaktadır.⁴³

ABD'nin gücüne sadece gelişmekte olan ülkeler değil, aynı zamanda "haydut" devletler de meydan okumaktadır. İran, Kuzey Kore ve Venezuela, Amerikan jeopolitikasının yoğunlaştığı diğer güncel yerlerdir. Ancak bu ülkeler gerçek sorun teşkil etseler bile, "onları bir bağlam içinde düşünmeliyiz. İran'ın GSYİH'sı ABD'nin 1/68'e, askeri harcamaları ise Pentagon'un 1/110'e tekabül etmektedir. Birçok muhafazakarın iddia ettiği gibi, 1938'de olsaydık İran Almanya gibi değil, Romanya gibi olurdu. Kuzey Kore ise daha da iflas etmiş ve işlevsizdir".⁴⁴ Mantığa aykırı olarak, Kuzey Kore, bazen ABD'den daha çok Çin'e karşı daha fazla tehdit oluşturmaktadır. Tabii ki, Kuzey Kore'nin nükleer silah inşa etme girişimleri Washington'daki yetkililerin endişe kaynağını oluşturmaktadır. Ancak söz konusu Kuzey Kore olunca Çin bu ülkeden daha fazla çekinmektedir. Çin hükümeti, Kuzey Kore rejimi çökerse bölgede oluşacak sonuçlardan ve Kuzey Koreli mültecilerden korkmaktadır.

Basit tanımıyla terörizm, bazı politik amaçların gerçekleşmesi için şiddet ve korkutmanın kullanılması ve gözdağı verme çabasıdır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana

⁴² Fareed Zakaria, *The Post-American World* (New York: W.W. Norton, 2008), s.41.

⁴³ NATO, Defence Expenditure of NATO Countries (2010-2017), *Press Release*, Public Diplomacy Division, 15 Mart 2018, s.5.

⁴⁴ Zakaria, s.17.

terörizm dünya düzeninin önemli bir özelliği olmuştur. Komünizmin çöküşü, ezilen duyuların ifade edilebilmesi için gerekli alan yarattığı ve bu alan uluslararası terörizm tarafından 90'ların başından beri doldurulduğu iddia edilebilir. Dünya düzeninin hegemonu olarak bilinen ABD, uluslararası terör eylemlerinden en çok etkilenen ülke olmuştur. Çoğunlukla Orta Doğu ve Müslüman ülkelerden gelen teröristler, dünyadaki ABD elçiliklerine saldırmıştı. Terör olayları 11 Eylül 2001 vakasıyla ile doruğa ulaşmıştı. Slavoj Zizek'e göre Jerry Falwell ve Pat Robertson gibi Amerikalı yazarlar bu 11 Eylül'ü günahkâr Amerikan toplumu için Tanrı'dan gönderilen bir uyarı olarak yorumlamışlardı. Zizek, 11 Eylül'ün "Amerika'nın günahkâr halkının sergilediği yaşam biçiminden (hedonist materyalizm, liberalizm ve yaygın cinsellik) doğan suç üzerine, Tanrı'nın Amerikalılara hak ettikleri cevabı verdiği" şeklinde algılandığını dile getirmiştir.⁴⁵

Bu yorumlamalara rağmen, ABD hükümetinin asıl korktuğu şey, dünyadaki teröristlerin bir gün nükleer silahlara erişme olasılığıdır. Bunun nedeni ise, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra, nükleer silahlara erişilebilirliğin daha kolay olması olmuştur. Böylelikle, kararlı teröristlerin bir şekilde dünyaya yayılan binlerce nükleer silaha kolayca temasa geçmeleri kolaylaşmıştır, bu da ABD hükümetinin ciddi bir şekilde canını sıkılmaktadır.

William Walker tarafından anlatıldığı gibi, uzun zamandır kurulan nükleer düzen iki bağlantılı düzen sistemini içermektedir. Birincisi, büyük güçlerin silah kontrol anlaşmalarına saygı göstererek caydırıcılık ve istikrarı takip ettiği "yönetilen caydırıcılık sistemidir". İkincisi ise, birçok devlet tarafından kabul edilen ve onları nükleer silah geliştirmekten alıkoyan bir Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'nın olmasıdır.⁴⁶ Küresel nükleer düzenin korunması silahlanmanın kontrolünü ve güven artırıcı önlemleri gerektirmektedir. Bu kapsamda birçok anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalardan Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Anlaşması (INF) ve Yeni Stratejik Silahların Azaltılması Anlaşması (New START) nükleer silah kontrolünün merkezi bir parçası olarak kabul edilmektedir. ABD, Sovyetler Birliği ile 1987'de imzaladığı ve Rusya'nın da taraf olduğu INF Anlaşması'ndan 2 Ağustos 2019 tarihinde resmen çekilmiştir. ABD, bu kararı Rusya'nın anlaşmayı ihlal ettiği gerekçesiyle almıştır. Rusya ise bu iddiayı yalanlamıştır. ABD'nin anlaşmadan çekilmesi üzerine, Rusya da anlaşmayla ilgili yükümlülüklerini askıya aldığını duyurmuştur. Bu tarihi anlaşmanın çökmesi ABD, Rusya ve Çin arasında

⁴⁵ Slavoj Zizek, *Welcome to the Desert of the Real: Five Essays on September 11 and Related Dates* (London: Verso, 2002), s.44.

⁴⁶ William Walker, "Nuclear Order and Disorder," *International Affairs*, Vol.76, No.4, (October 2000).

yeni bir silahlanma yarışının başlayacağı endişesini vermektedir. Askeri uzman ve analistlere göre, anlaşmanın ortadan kalkması yeni silahların geliştirilmesi ve yerleştirilmesinin önünü açacaktır.

Rusya'nın nükleer güçleri için modernleşme süreci 2000'lerin başında başlamış ve 2020'lerde bitmesi öngörülmektedir. Ayrıca, Mart 2018'de, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Rusya'nın yeni tip nükleer sistemler geliştirdiğini açıklamıştır. Bazıları, bu silahları Rusların ABD'ye göre bir üstünlük kazanma girişimi olarak görürken, diğerleri, ABD'nin füze savunma yetenekleriyle ilgili endişelere büyük olasılıkla bir Rus tepkisi olduğunu düşünmektedirler.⁴⁷ Yanı sıra, Çin hükümeti de “nükleer cephaneliği de dâhil olmak üzere ordusunu modernize etmektedir” ve en önemlisi Çin “nükleer silah kontrol anlaşmalarının gerektirdiği müzakere ve şeffaflık konusunda çok az deneyime sahiptir”.⁴⁸

Bir diğer önemli anlaşma olan Yeni Stratejik Silahların Azaltılması Anlaşması (New START) 2010 yılında yenilenmiş olup geçerliliğini 2021'de yitirecektir. Bu konuda Putin, Haziran 2019'da yaptığı açıklamada Rusya'nın anlaşmanın uzatılmasını konuşmaya hazır olduğunu ancak ABD tarafından bununla ilgili hiçbir girişimde bulunulmadığını söylemiştir.⁴⁹ Bu durumda, eğer ABD tarafından anlaşmanın uzatılması için bir adım atılmazsa, Rusya'nın da anlaşmadan çekileceği ve bunun için hazırlık yapmaya başlayacağı belirtilmiştir. Rusya devlet başkanına göre, bu anlaşmanın geçerliliğinin yitirilmesi silahlanma yarışının fitilinin söküleceği anlamına gelecektir.

Trump başkanlığındaki Amerikan yönetimi ise aslında Rusya ve Çin ile yeni bir nükleer anlaşma imzalamaya çalışmaktadır. Eğer Trump, Rusya ve Çin devlet başkanlarının nükleer bir anlaşma imzalamasını sağlayabilirse, bu ABD'nin yarattığı düzeni sürdürmesini sağlayacaktır. Eğer bu olmaz ise, ABD'nin iş yürütme yeteneğinin açık bir şekilde azaldığı ve yaratılan boşluğun giderek derinleşen çok taraflı dünya düzeni tarafından doldurulacağı anlaşılabacaktır.⁵⁰ Elbette, yeni nükleer anlaşmaların yapılamaması doğal olarak silahlanma yarışını doğuracaktır. İki kutuplu dünyanın gerçek olduğu zamanlarda ABD'nin Sovyetler Birliği dışında nükleer anlaşmalarla ilgili müzakereler

⁴⁷ Amy F. Woolf, “Russia’s Nuclear Weapons: Doctrine, Forces, and Modernization”, *Congresional Research Service*, 5 Ağustos 2019, <https://fas.org/sgp/crs/nuke/R45861.pdf> (20 Ağustos 2019).

⁴⁸ Rebecca Davis Gibbons, “The Future of the Nuclear Order”, *Arms Control Associations*, Nisan 2019, <https://www.armscontrol.org/act/2019-04/features/future-nuclear-order#endnote01> (27 Mayıs 2019).

⁴⁹ *Aljazeera*, “Russia: Putin warns New START nuclear arms treaty at risk”, 6 Haziran 2019, <https://www.aljazeera.com/news/2019/06/russia-putin-warns-start-nuclear-arms-treaty-risk-190606163914989.html> (10 Haziran 2019).

⁵⁰ Kylie Atwood and Nicole Gaouette, “Trump Admin Aiming for Major Nuclear Deal with Russia and China”, *CNN*, 26 Nisan 2019, <https://edition.cnn.com/2019/04/25/politics/trump-nuclear-deal-russia-china/index.html> (30 Nisan 2019).

yapmasına gerek yoktu. ABD yönetiminin Çin ile nükleer anlaşma için müzakere etmeye istekli olması gerçeği, Çin'i bu tür anlaşmalara dâhil etmenin kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. Bu da Çin'in şu anda jeopolitik önemi olan ve hızlı gelişmekte olan bir devlet olarak dünya düzenindeki yeni konumunu doğrulamaktadır.

Silahlardan bahsederken, bir gerçeği göz ardı edemeyiz. Her şeye rağmen, ABD hala dünyanın en büyük askeri gücüne sahiptir. Ayrıca, tarihin en eğitimli ve iyi donanımlı ordusuna sahiptir. ABD'nin askeri kapasitesi çok büyük olmakla birlikte, araştırma ve geliştirme kapasitesi de bir o kadar gelişmiştir. ABD ordusunun gücü hakkındaki en önemli unsur, "2017'de Ulusal Savunma Yetki Yasası'nın (NDAA) ordunun yetkili devre sonu kuvvetini 1.018.000 askere çıkarması oldu, bunların 476.000'i aktif asker, 199.000'i ordu ihtiyatında ve 343.000'i kara kuvvetleri milli muhafız teşkilatındadır".⁵¹ Ayrıca, ABD'nin her on yılda bir savaşa girmesinden dolayı harekât temposu neredeyse her zaman yüksektir. Bu durum, neden "harekâta hazır olarak ordunun 186.000 askerinin 140 ülkeye yerleştirilmiş durumda" olmasının sebebini göstermektedir.⁵²

ABD Savunma Bakanlığı, savaşı caydıracak ve ABD'nin güvenliğini koruyacak her daim savaşa hazır bir askeri güç sağlamaya çalışmaktadır. 2018 askeri mali bütçesine bakacak olursak, bu bütçede ordunun gücünü artırma, teçhizatı modernleştirme, F-35 uçağı için üretimi artırma ve ABD Silahlı Kuvvetlerini %2,6 oranında maaş zammıyla destekleme gibi kalemler öngörülmektedir. Ayrıca, ABD Savunma Bakanlığı, küresel güvenlik ortamında gelişen yeni zorluklarla başa çıkmak için çaba göstermektedir. 2018 savunma bütçesi, "daha zorlayıcı bu tehdit ortamının, ABD kuvvetlerinin seçtikleri yer ve zamanda harekât yeteneğine engel olduğunu ve bu nedenle savaşın her alanında daha ölümcül, esnek, uyarlanabilir ve yenilikçi yetenekler gerektirdiğini" öngörmüştür.⁵³

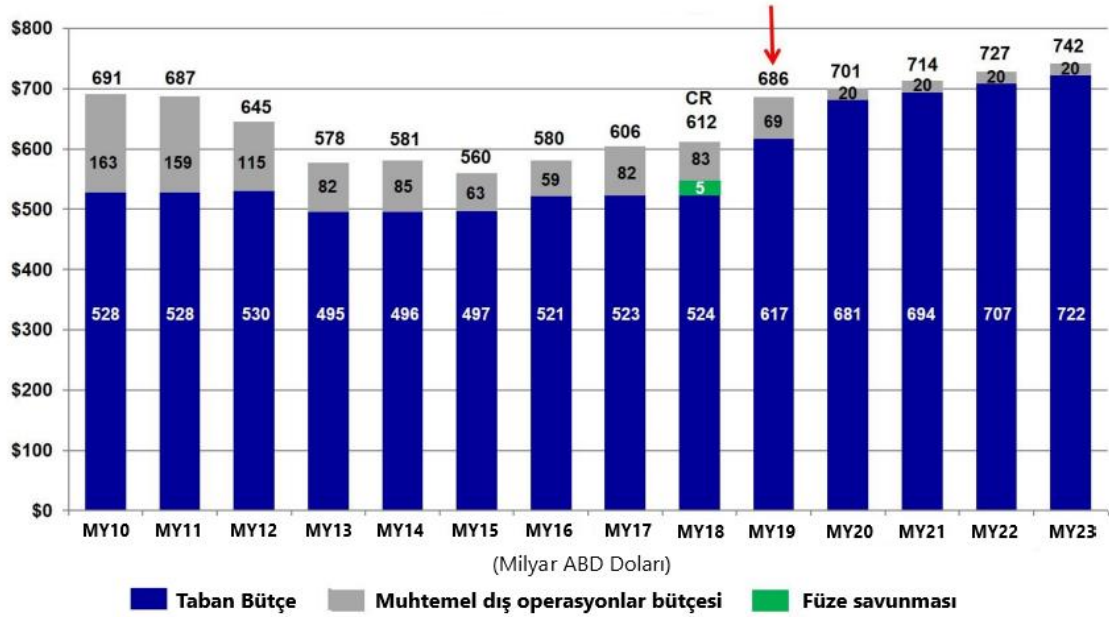
ABD, askeri yatırım açısından küresel önderliği korumaktadır. Şekil 1'de gördüğümüz üzere, 2018 savunma harcamaları mali bütçesinin 612 milyar dolar olup, bu bütçenin 2019'da artacağı ve askeri konularda harcanacak rakamın 686 milyar dolara ulaşması öngörülmektedir.⁵⁴

⁵¹ Dakota L. Wood (Ed.), *2018 Index of U.S. Military Strength*, Davis Institute for International Security and Foreign Policy (Washington DC: The Heritage Foundation, 2018), s.322.

⁵² A.g.e., s. 321.

⁵³ Office of the Under Secretary of Defense (Comptroller), *FY 2019 Defense Overview Book*, Washington DC: United States Department of Defense, 2018, s. 2.

⁵⁴ A.g.r., s. 3.

Şekil 1. Savunma Harcamalarının Tarihsel Gelişimi (2010-2023 mali yılları)

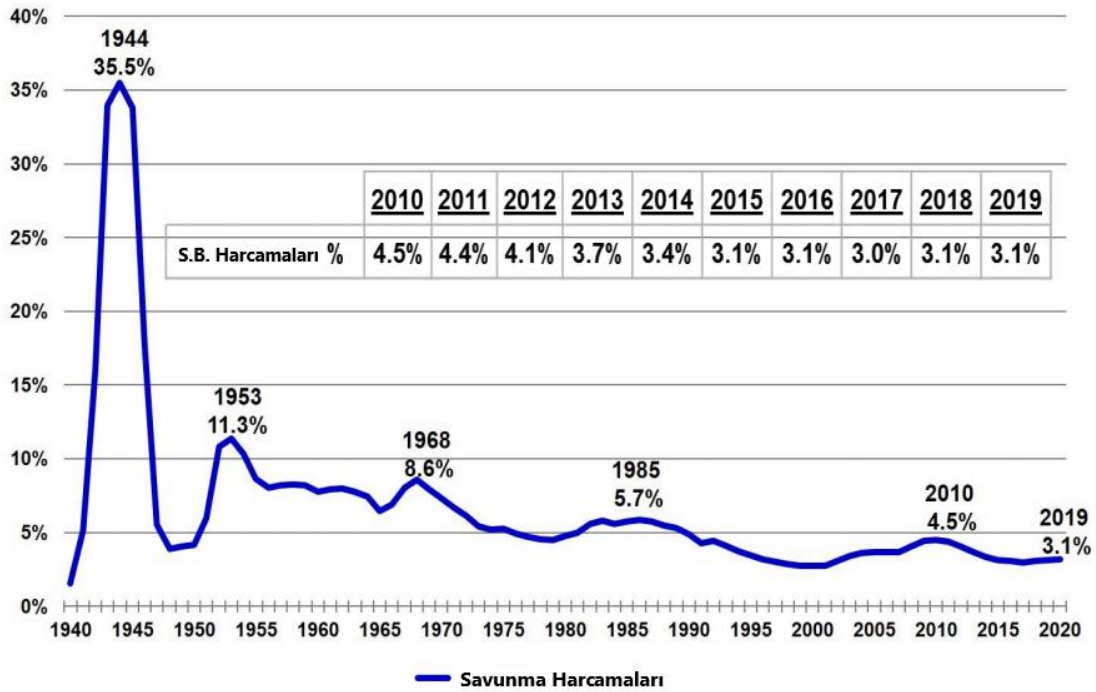
Kaynak: ABD Savunma Bakanlığı, 2019 Savunma Bütçesi Dosyası, (Çevrimiçi), https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2019/FY2019_Budget_Request_Overview_Book.pdf

ABD'nin askeri harcama bütçesi Obama'nın ikinci dönemi sürecinde kısıtlanmış hatta düşüşe geçmiş, ancak Şekil 1'de de gördüğümüz gibi 2016'dan bu yana bu rakamlarda göreceli bir artış yaşanmıştır. Bu artış, Trump'ın sert politikalarının sonucu olarak görülebilmektedir. Başkan Trump, bu politikaları geliştirmede eski ordu generallerine danışmıştır. Bu generalleri Savunma Bakanı, Beyaz Saray Özel Kalem Müdürü ve iki kez Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak atamıştır. Bu askeri dostu bütçe, ABD'nin küresel gücünün bir yansımasıdır. Örneğin, “2017’de ABD, NATO’nun toplam GSYİH’nın yüzde 51,1’ini ve birleşik savunma harcamalarının yüzde 71,7’sini oluşturmuştur. Kısacası ABD, NATO’ya Almanya, Fransa, İtalya, İspanya, İngiltere ve Kanada toplamından daha fazla fon sağlamıştır.⁵⁵ ABD’nin askeriyesini her zaman ön planda tutması askeri gücü tarafından şekillenen küresel düzenden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, ABD’nin büyük güç olma durumu da askeri gücüyle yakından ilgilidir. ABD’ye göre “gerçek güvenlik ve liberal bir düzenin sağlanması ve desteklenmesi hala askeri gücün bulunmasına ve kullanılmasına bağlıdır”.⁵⁶

⁵⁵ Amanda Macias, “Trump vows to bolster the military by boosting the Pentagon’s budget and reassessing foreign alliances”, *CNBC*, 5 Şubat 2019, <https://www.cnbc.com/2019/02/05/trump-vows-to-rebuild-military-and-assess-military.html> (10 Mart 2019).

⁵⁶ Robert Kagan, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order* (New York: Vintage Books, 2004), s. 3.

Bununla birlikte, ABD savunma harcamaları ekonomi içindeki pay olarak tarihin en düşük seviyelerine çok yakındır. Şekil 2’de görüldüğü üzere, 2010 yılından bu yana bu oran gittikçe azalmaktadır. GSYİH’nın içinde savunma harcaması payı düşük olduğunda, askeri endüstriyel kompleksin ekonomiyi geliştirmek için kullanılmadığı ve askeri ekonominin sivil ekonomiden daha düşük olduğu anlamına gelmektedir. Ek olarak, sınai olmayan üretimin askeri üretime göre daha fazla arttığını göstermektedir.

Şekil 2. Savunma Harcamalarının Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya Oranı (1940-2020 mali yılları)

Kaynak: ABD Savunma Bakanlığı, 2019 Savunma Bütçesi Dosyası, (Çevrimiçi), https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2019/FY2019_Budget_Request_Overview_Book.pdf

Çin, dünyanın ikinci en büyük askeri harcama yapan ülkesidir. Çin’in askeri kapasitelere harcadığı yıllık miktarlar, küresel düzeyde konumu hakkında çok şey anlatmaktadır. Çin’in ordudaki yatırımlarını analiz ederek ABD’nin gücünün 21. yüzyılda azalıp azalmadığını kolayca görebiliriz. Çin hükümeti, savunma harcamalarını 20 yıldan fazla bir süredir arttırmaktadır. Bu nedenle, Çin, dünyanın en büyük ikinci askeri harcama yapan ülke konumunda bulunmaktadır. Fakat, Çin yıllık savunma bütçesiyle ordusuna ne kadar yatırım yapıyor sorusuna cevap vermemiz gerekmektedir. 2018 yıllık bütçesinde Çin, “askeri bütçesinde enflasyona göre ayarlanmış 6,1 oranında bir artış göstererek askeri bütçesini 170,5 milyar dolara çıkarmış, bu da toplam GSYİH’nın yaklaşık yüzde 1,3’ne

teakaböl etmektedir.”⁵⁷ Çin’in ekonomik reform planları ve uzmanlarının öngörülerine göre, savunma harcamalarındaki artışın en az 5 ila 10 yıl devam etmesi beklenmektedir. Tabii ki, şeffaflık eksikliği nedeniyle Çin’in savunma harcamalarını hesaplamanın zor olduğunu aklımızdan çıkarmamalıyız. Ancak, Çin’in askeri harcamalarının 1994’te olduğundan neredeyse 10 kat daha yüksek olduğunu iddia edebiliriz. Ancak, askeri güç açısından Çin’in ABD’nin hegemonyası için şu an bir tehdit oluşturmadığını söyleyebiliriz.

Türkiye ise askeri strateji ve kapasite konusunda harcayabilecek daha az paraya sahiptir. 2019 yılında Savunma Bakanlığı’nın toplam bütçesi 46,5 milyar TL’dir, bu da yaklaşık 8 milyar dolara eşittir.⁵⁸ Bu rakamları yorumlarken Türkiye’nin Çin ve Rusya’nın aksine nükleer silah devletlerinin bir parçası olmadığını aklımızdan çıkarmamalıyız.

Gelişmekte olan bir devlet olarak Rusya’nın 21. yüzyılda jeopolitik rolünü yeniden kazandığı iddia edilmektedir. Bununla birlikte, savunma bütçesi açısından ABD, Rusya ile arasındaki açığı derinleştirmektedir. Ayrıca, 2018’de Rusya, ilk defa ilk beşin dışında yer almış, bunun sebebi ise 2006’dan bu yana askeri harcamalarını yüzde 3,5 oranında düşürmesi olmuştur.⁵⁹

Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü’nün (SIPRI) yayımladığı yeni verilere göre, toplam küresel askeri harcama 2018’de %2,6 oranla 1,8 trilyon dolara yükselmiştir. Bu rakam şu anda 1988’den bu yana en yüksek seviyesindedir ve 1998’deki Soğuk Savaş sonrası en düşük seviyeden %76 oranında daha yüksektir. Trump yönetimi altındaki yeni silah alım programının uygulanması nedeniyle, ABD’nin askeri harcaması son yedi yılda ilk kez büyüme göstererek 649 milyar dolara ulaşmıştır.⁶⁰ Tablo 1’de gördüğümüz üzere başka hiçbir ülke bu rakamlara ulaşacak kadar yakın gelememekte çünkü ABD’nin harcaması bir sonraki sekiz ülkenin harcamalarının neredeyse toplamı kadardır.

Dikkat çeken bir diğer nokta da Rusya’nın askeri harcamalarının GSYİH içindeki oranının %3,9 olması ve ABD’nin %3,2 oranından daha yüksek olmasıdır.

⁵⁷ Department of Defense, “Military and Security Developments Involving the People’s Republic of China”, *Annual Report to Congress*, 2019, s.93.

⁵⁸ CNN Türk, “2019 bütçesi TBMM’ye sunuldu”, 18 Ekim 2018, <https://www.cnnturk.com/ekonomi/turkiye/2019-butcesi-tbmm-ye-sunuldu> (13 Aralık 2018).

⁵⁹ Aaron Mehta, “Here’s how much global military spending rose in 2018”, *Defense News*, 28 Nisan 2018, <https://www.defensenews.com/global/2019/04/28/heres-how-much-global-military-spending-rose-in-2018/> (13 Eylül 2018).

⁶⁰ *Forbes*, “The Biggest Military Budgets as a Share of GDP in 2018”, 29 Nisan 2019, <https://www.forbes.com/sites/niallmccarthy/2019/04/29/the-biggest-military-budgets-as-a-share-of-gdp-in-2018-infographic/> (30 Mayıs 2019).

Tablo 1. 2018 Yılında Ülkelerin Askeri Harcamaları ve GSYİH İçindeki Oranları

Sıra	Ülke	Harcama (Milyar ABD \$)	GSYİH İçindeki %
	Dünyanın Toplamı	1.822	2,1
1	Amerika Birleşik Devletleri	649,0	3,2
2	Çin	250,0*	1,9*
3	Suudi Arabistan	67,6	8,8
4	Hindistan	66,5	2,4
5	Fransa	63,8	2,3
6	Rusya	61,4	3,9
7	Birleşik Krallık	50,0	1,8
8	Almanya	49,5	1,2
9	Japonya	46,6	0,9
10	Güney Kore	43,1	2,6
11	İtalya	27,8	1,3
12	Brezilya	27,8	1,5
13	Avustralya	26,7	1,9
14	Kanada	21,6	1,3
15	Türkiye	19,0	2,5

* - tahmini rakamlar

Kaynak: SIPRI, (Çevrimiçi), https://sipri.org/sites/default/files/2019-04/fs_1904_milex_2018_0.pdf

ABD'nin savunma bütçesini geliştirmekte olan ülkelerle karşılaştırmamızın sebebi, tarih boyunca askeri gücün dünya düzenini değiştirmenin temel bir faktörlerden biri olmasıdır. Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi'nin, savaş konusunun temel değişim mekanizması olduğunu belirttikleri gibi:

*“...Savaşlar hangi devletlerin sistemi yöneteceğini belirler. Savaştan sonraki barış anlaşması yeni statükoyu düzenler. Bu denge, uluslararası sistemdeki yeni güç dağılımını yansıtır, ta ki devletlerin gücündeki büyüme farkı sistemi değiştirmek için başka bir girişime yol açana kadar.”*⁶¹

⁶¹ Paul R. Viotti and Mark V. Kauppi, *International Relations Theory* (New York: Longman, 2012), s.69.

2006'dan beri 137 modern askeri güç ile ilgili verileri analiz eden Global Firepower (GFP) Askeri Güç Endeksi geliştirmiş ve her yıl Askeri Güç Sıralaması yayınlamaktadır. GFP sıralaması, her ülkenin konvansiyonel silahlarla savaştığı kara, deniz ve havadaki potansiyel savaş yapma kabiliyetine dayanmaktadır. Sonuçlar, nihai listeyi oluşturan kaynaklar, finans ve coğrafya gibi 55 farklı faktöre ilişkin değerleri içermektedir.

GFP'nın 2019 Askeri Güç Sıralaması'na göre ABD – 1, Rusya – 2, Çin – 3 ve Türkiye de ilk ona girerek 9. sırada yer almıştır.

Tablo 2. GFP 2019 Askeri Güç Sıralaması

Sıra	Ülke	Güç Endeksi
1	ABD	0,0615
2	Rusya	0,0639
3	Çin	0,0673
4	Hindistan	0,1065
5	Fransa	0,1584
6	Japonya	0,1707
7	Güney Kore	0,1761
8	Birleşik Krallık	0,1797
9	Türkiye	0,2089
10	Almanya	0,2097

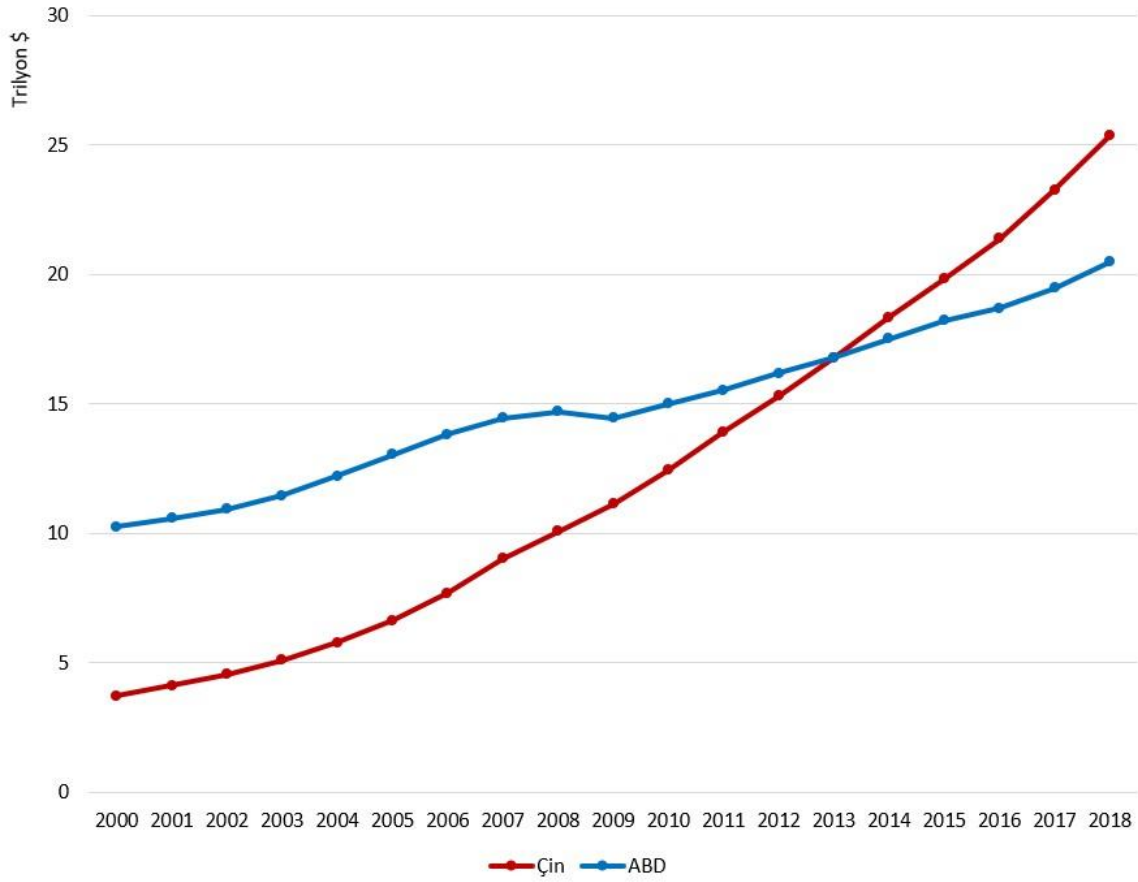
Kaynak: GFP Askeri Güç Sıralaması, (Çevrimiçi),
<https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>

1.4. 21. YÜZYILDA TİCARET SAVAŞLARI

21. yüzyılın başlarında, birçok yazar yeni binyılın nasıl şekilleneceğini tahmin etmeye başlamıştı. Birçoğu, batılılar tarafından yönetilen çok kutuplu yeni bir dünya düzenini öngörmüştü. Diğer yandan, bu hususta nöbetin değişeceğini öngören yazarlar da vardı. Çin'i, dünyayı yönetecek olan gelişmekte olan bir süper güç olarak görüyorlardı. Çin'i yeni bir dünya lideri olarak gören herkes, batı dünyasının sona ereceğini kabul etmişti. Tabii ki, Çin satın alma gücü paritesi açısından dünyanın en büyük ekonomisidir ve bununla birlikte diğer alanlarda da ABD'yi geçecek gibi görünmektedir.⁶² Şekil 3'te gördüğümüz üzere

⁶² Andrea Willige, "The world's top economy: the US vs China in five charts", *World Economic Forum*, 5 Aralık 2016, <https://www.weforum.org/agenda/2016/12/the-world-s-top-economy-the-us-vs-china-in-five-charts/> (12 Şubat 2017).

Dünya Bankası verilerine göre Çin'in satın alma gücü paritesine göre GSYİH'sı ABD'ninkini 2013 yılında geçmiş bulunmaktadır.

Şekil 3. ABD ve Çin'in Satın Alma Gücü Paritesi'ne Göre GSYİH'sı

Kaynak: Dünya Bankası Veri Bankası, (Çevrimiçi),

https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.PP.CD?end=2018&locations=US-CN&name_desc=false&start=2000&view=chart

Martin Jacques, Çin'e gönderme yaparak Orta Krallık'ın yükselişini öngörenlerden biriydi. Kendisi artan sayıda gelişmekte olan ülkenin yükselişine tanık olduğunu kabul etmiştir. Bununla birlikte, Çin ekonomi açısından dünyada en önemli konumda bulunan bir ülkedir. Jacques, Çin'in yeni dünyanın hamili olduğunu düşünüyordu. Bununla birlikte, Çin'in neden dünyayı en derin anlamda değiştireceği konusunda kapsamlı bir analiz yapmıştır.

Jacques, Çin'in liberal, kapitalist ve demokratik dünya sistemiyle pürüzsüz bir şekilde entegre olacağını düşünenleri büyük bir sürprizin beklediğini söylemektedir. Çin, sadece bir sonraki ekonomik süper güç olmakla kalmayacak, inşa edeceği dünya düzeni Amerikan liderliğinde yaşadığımız dünya düzeninden çok daha farklı görünecektir. Amerikalılar ve Avrupalılar pürneşe, Çin'in ekonomisi gelişirken ve nüfusu zenginleşirken onlara daha

fazla benzer hale geleceğini farz etmektedir. Jacques, bunun bir hayal olduğunu söylemektedir. Çinliler ve hükümetleri farklı bir toplumdur ve yönetim şekli düşüncesine kendilerini adanmış durumdadır. Bireyci değil toplum-temelli, liberal değil devlet-merkezli, demokratik değil otoriterler. Çin farklı bir medeniyet olarak 2000 yıllık bir geçmişe sahip, gücünü de buradan almaktadır. Batı değerlerini ve kurumlarını kabullenmesi çok da kolay olmayacaktır.

Jacques, merkezi Çin olan bir dünya düzeninin Batı değerlerini değil, Çin değerlerini yansıtacağını savunmaktadır. Pekin New York'u gölgede bırakacak, yuan doların yerini alacak, Mandarin Çincesi İngilizceyi tahtından edecek ve dünyanın dört bir yanındaki okul çocukları Vasco de Gama ya da Kristof Kolomb'u değil, Zheng He'nin Afrika'nın doğu kıyısı boyunca yaptığı keşif yolculuğunu öğrenecek. Piyasaların evangelizmi ve demokrasi ortadan kalkacak. Çin'in egemen devletlerin iç işlerine karışma ihtimali düşüktür, ama bunun karşılığında daha küçük, daha güçsüz ülkelere Çin'in üstünlüğünün açık bir şekilde tanınmaları (tıpkı geçmişte haraç veren ülkelerin yaptığı gibi) talep edilecektir. Jacques, Çin ekonomisi üzerine şu yorumlarda bulunmaktadır.

“Çin'in ekonomik yükselişinin etkileri tüm dünyada hissedilmektedir. Özellikle birçok tüketim malının beklenmedik şekilde düşen fiyatları ve kredi krizi yaşatacak seviyede emtia fiyatlarının artışı bunun en bariz örnekleridir. Goldman Sachs, ABD nüfusunun dört katı bir nüfusa ve iki haneli bir büyüme oranına sahip olan Çin'in 2027'de dünyanın en büyük ekonomisi olarak ABD'yi yakalayacağını, ancak yine de Çin'in hala modern bir ekonomiye dönüşümünün nispeten erken aşamalarında olacağını öngörmektedir.”⁶³

Ama bunlardan herhangi biri gerçekleşmeden önce Çin hızlı ekonomik büyümesini sürdürmek ve toplumsal uyumuyla siyasi bütünlüğünü devam ettirmek zorunda kalacaktır. Bunların hiçbirisi garanti değildir. Çin'in güçlü ekonomik dinamosunun altında küresel hegemonyaya doğru pürüzsüz bir geçiş sürecini kolayca rayından çıkarabilecek derin gerilimler, eşitsizlikler ve çelişkiler yatmaktadır. Uzun tarihi boyunca merkezkaç kuvvetleri sık sık ülkeyi kargaşaya ve dağılmaya itmiştir. Çin'in istikrarı, hükümetin sabit ekonomik kazanımları nüfusun büyük çoğunluğuna dağıtabilme yetisine dayanmakta ve bu hayati önem taşımaktadır. Yıllık büyümenin %8'in altına düşmesinin sosyal huzursuzluğa yol açacağı için tehlikeli olacağına inanan dünyadaki tek ülke Çin'dir. Dünyanın geri kalanının çoğu, Çin sisteminin temelindeki kırılganlığı ortaya koyan bu oranda bir

⁶³ Martin Jacques, *When China Rules the World: The Rise of the Middle Kingdom and the End of the Western World*, (London: Penguin Books, 2009), s.12.

büyümeysi olsa olsa rüyasında görmektedir. Bu kırılganlığın özünde siyasi rejimin otoriter doğası vardır. Hükümet, protestolara ve kurulu kanallar dışında muhalefete sadece baskıyla karşılık vermektedir. Sorun, Çin'in son yıllarda tecrübe ettiği türden büyümeysi sürdürmesinin giderek zorlaşacak olmasıdır. Çin'in büyümesi, halihazırda değeri olduğundan az gösterilen bir para birimine ve yüksek dış ticaret fazlasına dayanmaktadır. Bu sürdürülebilir olmamakla birlikte er ya da geç ABD (ve Avrupa) ile büyük bir çatışmaya varacaktır. Bu çıkmazdan kurtulmanın kolay bir yolu ne yazık ki yoktur. Çin muhtemelen daha düşük bir büyümeye razı olmak zorunda kalacaktır. Eğer Çin bu engelleri aşar ve eninde sonunda dünyanın hâkim ekonomik gücü haline gelirse, küreselleşme gerçekten de Çin karakterini taşıyacaktır. O zaman muhtemelen demokrasi ve insan hakları küresel normlar olarak ihtişamlarını yitirecektir. Bu kötü bir haberdır. İyi haber ise, Çinli bir dünya düzeninin ulusal egemenliğe daha fazla saygı ve ulusal çeşitliliğe daha fazla hoşgörü gösterecek olmasıdır. Farklı ekonomik modellerin tecrübe edilmesi için daha fazla imkân doğacak olmasıdır.⁶⁴

Stephen S. Roach ise Çin'in bu kadar çok büyütülmemesi gerektiğini söylemektedir. Tahminlere rağmen, Çin öngörülebilir gelecekte dünyaya hükmetmeyecektir. 1980'de birçok Amerikalı siyaset bilimci ve iktisatçılar Japonya'yı ABD için en büyük tehdit olarak resmetmişti. Çin'in şu anda 1980'lerin Japonya'sı olduğu söylenmektedir. Ancak, en azından ilk bakışta yine de bir tehdit olarak görünmektedir. Çünkü "sonuçta, 1980'lerin ilk yarısında Japonya'nın ABD'nin dış ticaret açığının %42'sini oluşturduğu gibi Çin de 2018'de %48'ini oluşturmaktadır".⁶⁵

Ancak Roach, bu karşılaştırmanın, temel olarak Japonya'nın ekonomik tehdit olarak gösterildiği 1980'lerde söz konusu olmayan, küresel tedarik zincirleri tarafından çarpıtıldığını iddia etmektedir. Ayrıca, Roach, Çin'in ABD ticaretine yaptığı fazlanın 1980'lerde Japonya'nın payından daha küçük olduğunu sürdürmektedir. Çünkü "OECD'den ve Dünya Ticaret Örgütü'nden gelen veriler, ABD-Çin ticaret açığının yaklaşık %35-40'ının Çin dışında yapılan ancak Çin'de toplanan ve Çin'den ABD'ye gönderilen girdileri yansıttığını göstermektedir".⁶⁶

⁶⁴ Martin Jacques, *When China Rules the World: The Rise of the Middle Kingdom and the End of the Western World*, (London: Penguin Books, 2009)

⁶⁵ Stephen S. Roach, "Japan then, China now", *Project Syndicate*, 27 Mayıs 2019, <https://www.project-syndicate.org/commentary/for-america-china-is-the-new-japan-by-stephen-s-roach-2019-05> (1 Haziran, 2019)

⁶⁶ A.g.m.

Donald Trump'ın ABD başkanlığına geldiğinden beri, Çin ile ABD arasındaki bir ticaret savaşına tanık olduğumuzu unutmamalıyız. “Öncelikle Amerika” doktrini ile Trump, ABD ile Çin arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Ulusal egemenlik, karşılıklılık, yük paylaşımı ve bölgesel ortaklık, Trump'ın uygulamak istediği sadece birkaç kavram olduğunu göz önünde bulundurmanız önemlidir. Trump yönetimi, ticaret açığını ve özellikle de Çin ile olan ikili ticaret açığını azaltmaya çalışmaktadır. Ancak Çin’le yapılan ticaret savaşı ABD’ye, Çin’e ve dünya ekonomisine, Trump’ın bakış açısına göre bu ticaret savaşının maliyeti düşük görünse bile, aslında çok pahalıya mal olacaktır. Bununla birlikte, “ABD ekonomisi hala büyümekte, borsa rekor seviyelerde ve işsizlik düşüşte seyrederken, JP Morgan, ticari savaşın doğrudan maliyetinin ABD için GSYİH’nın sadece %-0.2’sini, Çin için GSYİH’nın %-0.4’ne ve 2020 yılı boyunca dünyanın geri kalanı için GSYİH’nın %-0.22’sine mal olacağını savunmaktadır”.⁶⁷

Küresel piyasaları yakından ilgilendiren ve endişelendiren ABD ve Çin arasındaki ticaret savaşı, ABD Başkanı Donald Trump'ın Çin'in ikili ticaret ilişkilerinde ABD'yi dezavantajlı bir duruma soktuğunu söylemesiyle fitillenmişti. ABD'nin bu konudaki ilk hamlesi, 8 Mart 2018'de ithal çelik ve alüminyuma sırasıyla yüzde 25 ve yüzde 10 ek gümrük vergisi getirmesi olmuştur. Çin, Washington'un bu kararına cevaben ABD menşeli 128 ürüne yüzde 15 ila yüzde 25 tarife getirilmesi kararını almıştır. Bu gelişmenin ardından Trump yönetimi Çin'in fikri mülkiyet hakları hırsızlığı ve teknoloji transferi ile ilgili haksız ticaret uygulamaları gerekçesiyle 16 milyar dolar tutarındaki bini aşkın Çin menşeli ürüne ek yüzde 25 gümrük vergisi getirdiği açıklamıştı. ABD'nin bu hamlesine Çin yönetiminin tepkisi gecikmedi. Çin Ticaret Bakanlığı, ABD'den ithal edilen 50 milyar dolar tutarındaki 659 ürüne yüzde 25 gümrük vergisi getirileceğini bildirmişti.⁶⁸

Alınan bu kararların kartopu etkisiyle ABD ile Çin arasında ilave gümrük vergi misillemesi tam hızla devam etmişti. Aralık 2018'de ABD ve Çin liderleri devam eden ticaret savaşında müzakerelere ayrılacak 90 günlük bir ateşkes kararı almıştı.⁶⁹

Son birkaç ayda ABD ile Çin arasındaki ticaret savaşı yeni gümrük vergilerinin gündeme gelmesiyle yeniden alevlenmişti. Mayıs 2019'da ABD Başkanı Donald Trump, 200 milyar dolar değerindeki Çin ürünlerine uygulanan gümrük vergilerinin ikiye katlanacağını, kısa

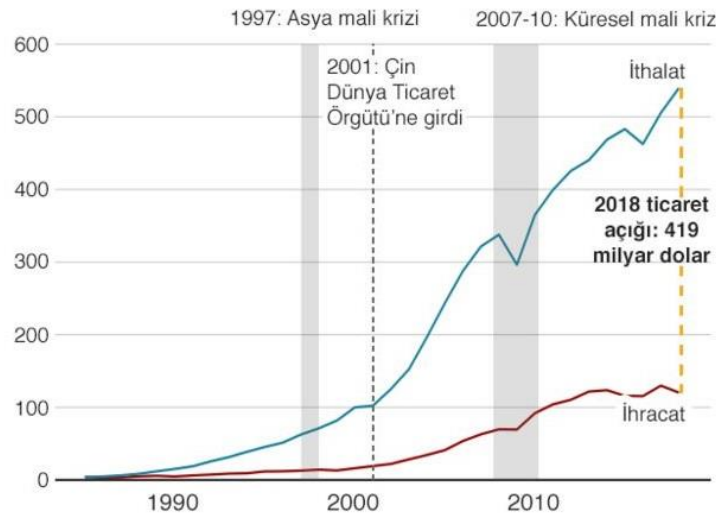
⁶⁷ Andrew Sheng ve Xiao Geng, “How Will the US-China Trade War End?”, *Project Syndicate*, 27 Mayıs 2019, <https://www.project-syndicate.org/commentary/how-united-states-china-trade-war-will-end-by-andrew-sheng-and-xiao-geng-2019-05> (1 Haziran 2019).

⁶⁸ *Sputnik News*, “ABD ile Çin arasında ticaret savaşı resmen başladı”, 6 Temmuz 2018, <https://tr.sputniknews.com/ekonomi/201807061034165207-abd-cin-ticaret-savasi/> (14 Temmuz 2018)

⁶⁹ *BBC*, “ABD Çin’e ek vergileri erteliyor: Trump, barış için Florida’yı işaret etti”, 25 Şubat 2019, <https://www.bbc.com/turkce/47352775> (20 Mart 2019).

bir süre içinde de yeni vergi konacağını duyurmuştu. Çin ise ABD’den ithal edilen 60 milyar dolar değerindeki ürünlere uygulanan gümrük vergilerini yükselterek misilleme yapmıştı.⁷⁰ ABD’nin Çin mallarına yüzde 25’lik yeni ithalat vergisi uygulamaları 1 Haziran 2019’da devreye girerek uygulanmaya başlamıştır.⁷¹

Dünyanın en büyük iki ekonomisi birbirlerinin ürünlerine milyarlarca dolarlık gümrük vergisi getirmiş durumdadır. Ticari anlaşmazlıkların artması, şirketler ve tüketiciler açısından yeni belirsizlikler doğurarak dünya ekonomisine zarar vermektedir.

Şekil 4. ABD – Çin Ticareti (Milyar Dolar)

Kaynak: ABD Nüfus İdaresi, BBC, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48222100>

Şekil 4’te gördüğümüz üzere, ABD’nin Çin ile ticaret açığı 1985’ten sonra hızla artmış ve 2018 yılında 419 milyar doları teşkil etmiştir. Trump yönetiminin ana amaçlarından bir tanesi bu ticaret açığını kapatmaktır. Bu doğrultuda, ABD, Çin’in ulusal şirketlerini sübvansiyonlarla destekleme politikasını haksız rekabet doğurması nedeniyle değiştirmesini ve daha fazla Amerikan malı almasını istiyor.⁷²

⁷⁰ BBC, “ABD - Çin ticaret savaşı: Küresel ekonomi karşısındaki en büyük risk hakkında neler biliniyor?”, 14 Mayıs 2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48222100> (20 Mayıs 2019).

⁷¹ CNN Türk, “ABD, Çin mallarından yüzde 25 vergi almaya başladı, 1 Haziran 2019, <https://www.cnntrk.com/dunya/abd-cin-mallarindan-yuzde-25-vergi-almaya-basladi> (5 Haziran 2019).

⁷² BBC, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48222100> (20 Mayıs 2019).

Şekil 5’te gördüğümüz gibi, bu ve geçtiğimiz yıl ABD Çin’e 250 milyar dolarlık gümrük vergisi uygulamıştır. Çin ise buna karşılık olarak Amerikan ürünlerine 110 milyar dolar tutarında vergi koymuştur.

ABD’nin Çin’e uyguladığı vergiler

Çin’in ABD’ye uyguladığı vergiler

Şekil 5. ABD ve Çin’in Birbirine Uyguladığı Vergiler

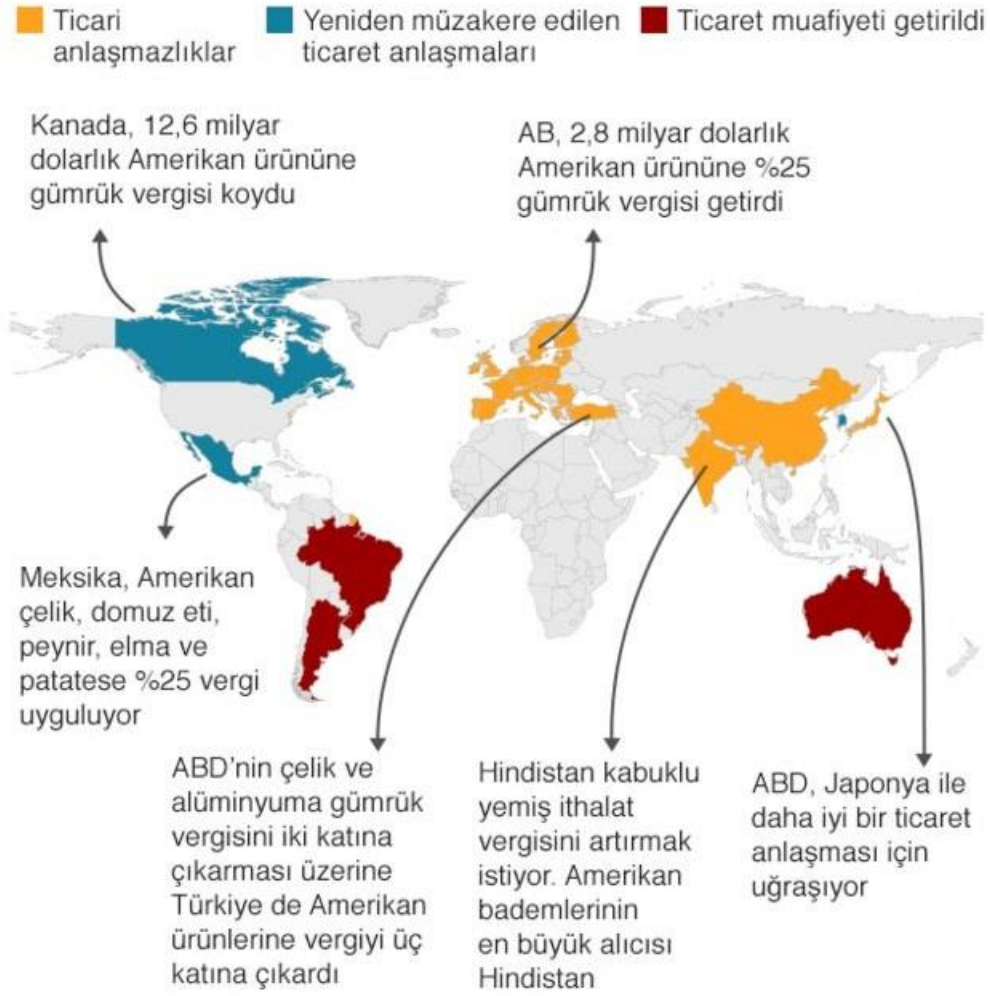
Kaynak: ABD Nüfus İdaresi, BBC, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48222100>

ABD ile Çin arasındaki bu ticaret savaşı, geçen yıl boyunca mali piyasalarda büyük belirsizliklere sebep olmuştur. Bu belirsizlik dünya çapında yatırımcı güvenini olumsuz etkilemiş, kimi kayıplara neden olmuştur. Geçen yıl Çin Yuan’ı ABD Doları karşısında yüzde 5 düşmüş, 2019’da ise genel olarak istikrar kazanmıştır.

Aynı zamanda ABD-Çin ticaret savaşı diğer ülkeleri ve küresel ekonomiyi de büyük ölçüde etkilemiştir. Uluslararası Para Fonu (IMF), iki ülke arasındaki gerginliğin geçen yıl küresel ekonomik büyümeyi baskılaması nedeniyle 2019 tahminlerini küçültmek zorunda kaldığını söylemektedir.⁷³

Şekil 6’da gördüğümüz üzere, ABD-Çin ticaret savaşı bu iki ülkenin ticaret yaptığı veya onların tedarik zincirinde bulunan bazı ülkeleri de dolaylı olarak etkilemiştir.

⁷³ BBC, “ABD - Çin ticaret savaşı: Küresel ekonomi karşısındaki en büyük risk hakkında neler biliniyor?”, 14 Mayıs 2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48222100> (20 Mayıs 2019).

Şekil 6. Trump Başkanlığından Beri Diğer Ticaret Savaşları

Kaynak: BBC, (Çevrimiçi), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48222100>

Aslında Çin, neoliberal ekonomi kurumları, uluslararası ticaret, altyapı ve teknolojilere yatırım yoluyla yaşam standartlarını yükseltmeye çalışan dünyadaki diğer birçok ülke gibidir. Ancak Trump yönetimi, Çin'in yükselişini bu doğrultuda görmemektedir. Çin'e gelince, Başkan Trump, yaşam standartlarını iyileştirmek ve daha güçlü ülkelere yetişmek için çaba gösteren fakir bir ülke görmemektedir. Trump idaresinin yaptığı şey "hem ABD hem de tüm dünya için felaket olduğu kanıtlanabilecek Çin'in gelişimini durdurmaya çalışmaktır".⁷⁴

Fakat en baştan beri tartışmasını sürdürdüğümüz "düşüş" yaklaşımı hakkında ne söyleyebiliriz? Michael Cox, "Güç Kaymaları, Ekonomik Değişim ve Batının Düşüşü?" başlıklı çalışmasında, ABD ekonomisini diğer ulusal ekonomilerle karşılaştırarak, "düşüş"

⁷⁴ Jeffrey Sachs, "China is not the source of our economic problems -- corporate greed is", *CNN*, 27 Mayıs 2019, <https://edition.cnn.com/2019/05/26/opinions/china-is-not-the-enemy-sachs/index.html> (1 Haziran 2019).

görüşünü savunanlara meydan okumuştur. Cox, diğer yazarların aksine, gelişmekte olan devletlerin ulusal ekonomilerini bir birlik içindeki belirli eyaletlerle karşılaştırmıştır. Çalışmasının sonucu ise oldukça ilgi çekicidir. Cox, Kaliforniya'yı bir örnek olarak almış ve "GSYİH açısından, tek başına sırasıyla Brezilya ve Rusya'dan biraz daha zengin ve diğer yandan Türkiye ve Endonezya'nın neredeyse iki katı kadar zengindir. Bu arada Teksas'ın ekonomisi, neredeyse Rusya'nınki kadar büyük ve Hindistan'ınkinden biraz daha küçüktür. Ama bu Teksası başlı başına güçsüz bir ekonomi olarak gösteremez."⁷⁵

Çin 21. yüzyılda nasıl bir şekil alacak ve Çin ekonomisinin uluslararası ölçekte yeri ne olacaktır? Dünya düzeni Çinliler tarafından değişecek mi ve 21. yüzyılda ortaya çıkan bu süper gücün kaderi ne olacak? Tüm bu sorulara sonraki bölümlerde cevap aranmaktadır.

⁷⁵ Michael Cox, "Power Shifts, Economic Change and the Decline of the West?", *International Relations* Vol.26, No.4, 2012, s. 373-374

2. BÖLÜM

YENİ ULUSLARARASI AKTÖR OLARAK ÇİN'İN YÜKSELİŞİ

2.1. ÇİN'İN EKONOMİK DÖNÜŞÜMÜNE GENEL BAKIŞ

Çin'in kurucu babası Mao Zedong 1976'da ölmüştür. İronik bir biçimde, onun ölümü Kültür Devrimi'nden oldukça farklı olan yeni bir devrim başlatmıştır. Yine de, on yıl süren Kültür Devrimi çok önemli bir tanımlanma sürecidir. Devrim, yapısı itibarıyla tanımlayıcı bir harekettir, temel sosyal ve politik ilişkilere yeniden şekil verir ve yeni ekonomik sistemi derinlemesine tanımlar. Bu çerçevede, bugünkü Çin'i anlamak için Kültür Devrimi'nin on yıllık süresinde neler olduğunu analiz etmek gerekmektedir. Bu nedenle, “Kültür Devrimi'nin kökleri, devrimin ortaya çıkmasından önceki on yılda iç ve dış gelişmelerin karmaşık bir karışımına Mao'nun verdiği tepkilerin anlaşılmasını talep etmektedir”.⁷⁶ Başkan Mao, devrimi, batı dünyasına liderlik eden iki düşman SSCB ve ABD'nin farklı alanlarda soğuk savaşlarına devam ettiği 1966'da başlatmıştır. Devrim, Mao'nun Çin proleteryasını komünizmle birleştirmeye doğru harekete geçirmesiyle devasa bir siyasi hareket olmuştur. Bununla birlikte, Mao “siyasi hareketin sadece kendi başına hızlı ekonomik büyüme üretemeyeceğini, bu yüzden Başkan'ın Kültür Devrimi'nin bir amacı olarak büyük üretim artışlarını ilan etmediğini” kabul etmiştir.⁷⁷ Ancak sonunda Kültür Devrimi'nin başlamasıyla Mao değerlerde değişiklik yaratmaya ve siyasi gücü komünist parti arasında yeniden dağıtmaya çabalamıştır. Diğer bir ifadeyle, Mao Zedong Kültür Devrimi'ni gücü ve devleti kontrol altına almak için başlatmıştır. Ama Rebecca E. Karl Kültür Devrimi'ni sadece devlet gücünü kontrol altına alma isteği olarak sınırlandırmanın yanlış olduğunu düşünmektedir. Çünkü Karl, “Kültür Devrimi'nin ‘kültürün’ kitlesel siyaset yoluyla ‘devrime’ yeniden bağlanma çağrısı olduğunu ve bu çağrının, bazen yeni devrim kültürüne her gün uygun olmadığı düşünülen eski batıl inanç alanlarını yıkmak için tapınakları kırmak kadar basit olduğunu” iddia etmektedir.⁷⁸

Bugünkü Çin'in ekonomik gelişmesinin köklerini Mao'nun Kültür Devrimi'nden aldığını söylemek çelişkili bir biçimde kulağa tuhaf gelebilir. Tabii ki, ekonomik gelişme Mao'nun

⁷⁶ Roderick MacFarquhar ve Michael Schoenhals, *Mao's Last Revolution* (Cambridge&London: The Belknap Press of Harvard University Press, 2006), s.3.

⁷⁷ Denis Twitchett ve John K.Fairbank, *The Cambridge History of China*, Volume 14, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), s.320.

⁷⁸ Rebecca E. Karl, *Mao Zedong and China in the Twentieth Century World: A Concise History* (London: Duke University Press, 2010), s.118.

bu devrimle başarmak istediği şeyden çok uzaktadır. Ekonomik gelişme onun bu devrimsel sürecin siyasi hareketlenmesinde mücadele etmeye niyetlendiği kuvvetlere dolaylı olarak güç vermiştir. Kültür Devrimi'nin ilk yılında Mao iç düşmanlara karşı savaşımaya devam etmiştir. En önde gelen düşmanlardan biri de, küçümsenerek 'kapitalist yönelimli' denilen Deng Xiaoping'di. Aslında "Deng Xiaoping bir öz eleştiri yazmış ve Jangxi'deki köylere traktörleri tamir etmek üzere gönderilmiştir. Emek üzerinden, kendi kendisini iyileştirmiştir. Mao, Deng'i Çin'e 1973'de geri getirmiştir".⁷⁹

Çin ekonomik yapısının derin dönüşümünün Deng Xiaoping'in adıyla yakından ilişkili olduğunu söylemek bir abartı olmaz. Bir ölçüde, bu ekonomik dönüşüm Deng Xiaoping'in Çin'in lideri olarak siyasi hayatının en büyük mirasıdır. Tabii ki, Kültür Devrimi yıllarında Çin ekonomik performansının zayıf olduğunu unutmamak gerekli, tüm işletmelerin neredeyse üçte biri açık vermektedir. Deng, 1978'de başlattığı reformlarla "modern Çin'in mimarı" olarak tarihe geçmiştir. Reformlar ve dışa açılma politikası ile "Deng ve Politbüro tarafından alınan resmi kararlar, ekonomide başka bir alanda yeniden uyarlanarak nasıl ilerleneceğinin programlı dokümanları olmuşlardır".⁸⁰ Deng, pragmatik vizyonu sayesinde Çin pazarını uluslararası ticarete açmış ve Kültür Devrimi'nden kaynaklanan sistemde derin bir değişim başlatmıştır. Deng, adım adım uygulanacak tedbirlerle, devlet, yerel yönetimler, işletmeler ve bireyler olmak üzere dört alanda tam bir inisiyatifin verileceğini ve ekonominin merkezîyetçi yapısının değiştirileceğini vaat etmiştir. Bu yüzden Çin'in ekonomik reformları başarılı bir gelişim hareketi olarak görülmüştür.

"Resmi istatistiklere göre, reformun ilk yirmi yılındaki reel GSYİH'nın ortalama büyüme oranının yıllık yaklaşık yüzde 9,6 olması" nedeniyle başarılı olduğu büyük ölçüde kabul edilmiştir.⁸¹ Çin'in reform ve dışa açılmasından 40 yıl sonra gelinen noktada ise, bugün Çin 13 trilyon ABD dolarıyla dünyanın ikinci büyük GSYİH'sına sahiptir. Aynı zamanda, çektiği doğrudan yabancı yatırım konusunda da 2018'deki 139 milyar ABD doları rakamıyla dünyada ikinci sıradadır.⁸² Bu rakam, 2000 yılının 40,7 milyar ABD doları rakamından %242 oranında büyüktür. 2000'den bu yana Çin'deki doğrudan yabancı

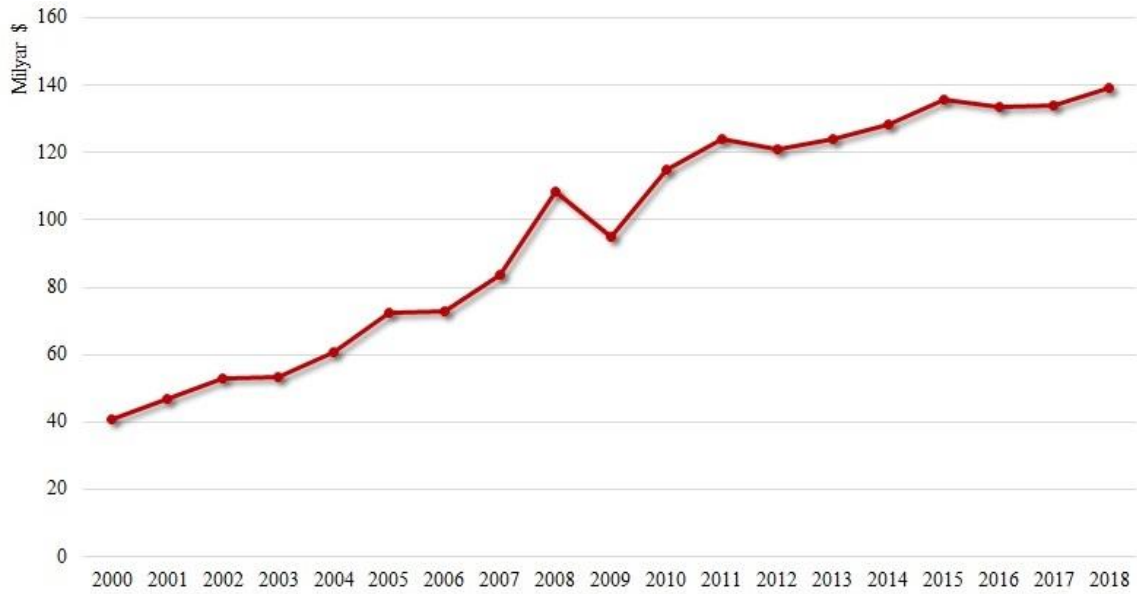
⁷⁹ Rebecca E. Karl, *Mao Zedong and China in the Twentieth Century World: A Concise History* (London: Duke University Press, 2010), s.129

⁸⁰ Roderick MacFarquhar ve Michael Schoenhals, *Mao's Last Revolution* (Cambridge&London: The Belknap Press of Harvard University Press, 2006), s.386

⁸¹ Gregory C. Chow, "Economic Reform and Growth in China", *Annals of Economic and Finance*, Vol.5, No.1 (2004), s.127

⁸² UN, "World Investment Report 2019", *United Nations Conference on Trade and Development*, Geneva, 2019, https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_overview_en.pdf (3 Haziran 2019).

yatırımlar yıllık ortalama %6,7 oranında büyüme göstermiştir. Şekil 7, Çin'in 2000-2018 yılları arasında aldığı doğrudan yabancı yatırımın dinamiğini göstermektedir.

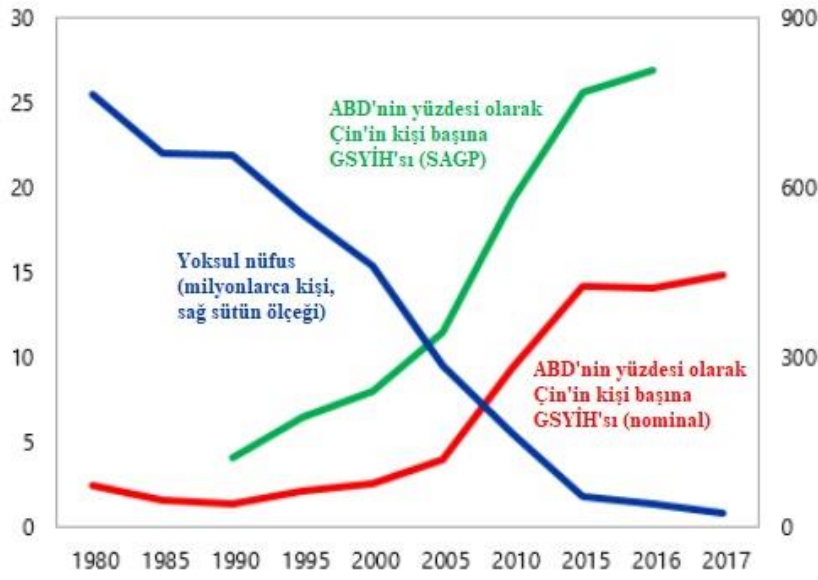
Şekil 7. Çin'in Doğrudan Yabancı Yatırım Dinamikleri, 2000-2018
Kaynak: BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD), (Çevrimiçi),
https://unctad.org/sections/dite_dir/docs/wir2019/wir19_fs_cn_en.pdf

21. yüzyılın başlamasıyla birlikte Çin küresel GSYİH'ya en fazla katkı sağlayan ülke haline gelmiştir. Dahası, Çin devam eden güçlü bir GSYİH büyümesine sahip ve şimdi bu komünist ülke küresel büyümenin üçte birinden sorumludur. Deng'in hükümdarlığı zamanında başlatılan bu ekonomik reformlar son kırk yılda 800 milyon kişiyi yoksulluktan kurtarmıştır. Bu büyük ekonomik reformlar nedeniyle Çin ilk defa dengeli geliri olan bir orta sınıfa sahip olmuştur. Çin'in devam eden gelişimi ekonomik refah ve şehirlerin kentleşmesi bakımından yeni fırsatlar doğurmuştur. Son kırk yıl boyunca ekonomik reformlar “milyonlarca taşralı Çinlinin kent merkezlerine göç etmesini hızlandırmıştır. Sadece birkaç on yılda Çin'in kent nüfusu 1980'de toplam nüfusun yüzde 19'u iken, 2017'de yüzde 58'e fırlamıştır.”⁸³ Sayılar yönünden Çinli orta sınıfın yükselişi semboliktir, bugünlerde bu sayı 430 milyona ulaşmakta ve 2020 ortalarında 780 milyon olması beklenmektedir.⁸⁴

⁸³ China Power Team, “How well-off is China's middle class?”, *China Power*, 29 Mayıs 2019, <https://chinapower.csis.org/china-middle-class/> (10 Haziran 2019).

⁸⁴ Salvatore Babones, “China's middle class is pulling up the ladder behind itself”, *Foreign Policy*, 1 Şubat 2018, <https://foreignpolicy.com/2018/02/01/chinas-middle-class-is-pulling-up-the-ladder-behind-itself/> (5 Ekim 2018).

Şekil 8’de Deng’in ekonomideki devriminin üç temel başarısını gösteren bir görseli görebiliriz. Yeşil çizgi, Satın Alma Gücü Paritesine göre ABD’nin yüzdesi olarak Çin’in kişi başına GSYİH’sını göstermektedir. Mavi çizgi, son 40 yılda Çin’de 800 milyondan fazla insanın yoksulluktan kurtulduğunu ve orta gelir seviyesine ulaştığını sergilemektedir. Son olarak kırmızı çizgi, ABD’nin yüzdesi olarak Çin’in kişi başına nominal GSYİH’sını göstermektedir.

Şekil 8. Çin’in GSYİH’sı ve Yoksul Nüfusun Değişimi

Kaynak: IMF Uluslararası Para Fonu, (Çevrimiçi),

<https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/07/25/na072618-chinas-economic-outlook-in-six-charts>

70’lerin sonundan itibaren başlayan hızlı büyümenin Çinli vatandaşlar için yaşam standartlarının ve sosyal refahın arttığı anlamına geldiğini görmekteyiz.⁸⁵ Büyüyen orta sınıf Çin’in ekonomik gelişimi için etkili bir fırsatı işaret etmeye devam edecektir. Ancak, Çinli orta sınıf gelişmeye devam ederken, Çin Komünist Partisi hâkimiyetine siyasi ve demografik zorluklar çıkaracaktır. Çünkü, demokrasi tohumunun, dengeli, büyüyen ve zengin bir orta sınıfın kurulmasıyla geliştiği iddia edilmektedir.

Tüm bunları ele aldığımızda, Çin’in sosyal ve ekonomik dönüşümünün bugünlerde artık olgunlaştığını ve Çin’in bu süreçte belli kazanımlar elde ettiğini açık bir şekilde söyleyebiliriz.

⁸⁵ International Monetary Fund, “China’s Economic Outlook in Six Charts”, 26 Temmuz 2018, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/07/25/na072618-chinas-economic-outlook-in-six-charts> (10 Kasım 2019).

2.2. ÇİN VE RUSYA İLİŞKİLERİ DEĞERLENDİRMESİ

Deng Xiaoping'in giriştiği düzenlemeler sadece ekonomik olayları etkilememiştir. Deng'in vizyonu modern Çin'i inşa etmiş ve ayrıca Çin'in dünyaya bakışını ve diplomasi tutumunu derinlemesine etkilemiş ve şekillendirmiştir. Üstelik, Deng kalıcı bir miras tasarlamada başarılı olmuştur ve "20. yüzyılın sonlarında Çin'in önceki yükselen güçlerinin aksine barış içinde yükselebileceği düşüncesiyle uluslararası ilişkilerde bir paradigma kayması yaratabilmiştir".⁸⁶ Bugün en önemli tartışmalardan biri, Çin'in barış içinde yükselip yükselemeyeceği ve jeopolitik alanlarda nasıl ekonomik gelişmeler gerçekleştireceği ile ilgilidir. Çin'i 21. yüzyılda neler beklemektedir? Sadece ekonomik anlamda yükseliş Çin için yeterli olacak mıdır? Bu soruların gelecek yıllarda cevaplanması gerekmektedir.

Ekonomik reformlarıyla beraber Çin, dünya ile ilişkilerinde yeniden bir düzenleme geçirmiştir. Deng'in sadece uyumlu politikaları ya da sert ideolojik görüşleri ile değil, ayrıca faydacı karakteri ile de hatırlandığını söylemeliyiz. Deng, ünlü "bir kedi fareyi yakaladığı sürece siyah ya da beyaz olmasının önemi yoktur" sözüyle iyi bilinir.⁸⁷ Bu yüzden, Çin yayılması gereken değerler ya da siyasi kurumları için evrensel bir çerçeve geliştirmemiştir. Ayrıca, Çin'in bir bakıma mevcut dünya düzenine bir alternatifi yoktur ve bu da Çin'in kültür ve tarihinin bir yansımasıdır. Bu bağlamda, Çin'in hegemonik projeleri yok, ancak komşularıyla sınır problemleri bulunmaktadır. Neden Çin'in Batı'nın yaptığı gibi dünyaya dair hegemonik vizyonu olmadığını söylemekteyiz? Çünkü hegemonik güçler "değerlerini ve kurumlarını bağımlı uluslara yansıtmaya çalışır... hegemonik güçler genellikle bu değerleri ve düzenlemeleri gerekirse zorlayarak onlara kabul ettirmeye uğraşır."⁸⁸ Bununla birlikte, Çin'in etkisi sadece ekonomik olmayacak, her gelişmekte olan devlet gibi tüm siyasi dünya düzenini etkilemeye ve belki de yeniden şekillendirmeye çalışacaktır. *Çin özellikli sosyalizm* Çin'in alternatif bir dünya düzeni kurmak için önerebileceği örneklerden biridir. Yine de siyasi ve ekonomik sistem olarak sosyalizm Aydınlanma'nın bir parçasıdır. Slavoj Žižek "bugün Çin, güçlü otoriter devlet

⁸⁶ Yu Jie (Ed.), "From Deng to Xi: Economic Reform, the Silk Road and the Return of the Middle Kingdom", *Special Report*, Mayıs 2017, London: LSE Ideas, s.V.

⁸⁷ Patrick E. Tyler, "Deng Xiaoping: A Political Wizard Who Put China on the Capitalist Road", *New York Times*, 20 Şubat 1997, <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/learning/general/onthisday/bday/0822.html?mcubz=0> (20 Ağustos 2017).

⁸⁸ Martin Jacques, *When China Rules the World: The Rise of the Middle Kingdom and the End of the Western World*, (London: Penguin Books, 2009), s.8.

ve vahşi kapitalist dinamikler özelliklerinin aşırı formlarının tam bir birleşimidir” diye yazmıştır.⁸⁹

Modern Çin, savaş, devrim ve hızlı ekonomik büyümenin bir sonucudur. Tabii ki, Çin diğer devletlerde hiçbir askeri varlığı olmayan, ancak dünyanın en büyük ekonomisi olmasından dolayı bir aykırılıklar devletidir. Ama modern Çin’in dış politikası, sosyal ve tarihi etkiler altında tasarlanmış ve bir şekilde Çin’in tarihini yansıtmaktadır. Çin’in dış politikası kendini algılama imajı ile yakından ilişkili olarak görülmelidir. Bu öz algılamanın merkezinde kimlik üzerinden ontolojik sorular bulunmaktadır. Ben kimim? Çin’in uluslararası dünya düzeni algısı işte bu sorulardan türemiştir. Bununla beraber, Çin’in dış politikası beş temel ilkeye dayanmaktadır. Bunlar, birbirlerinin toprak bütünlüğü ve egemenliğine karşılıklı saygı; karşılıklı saldırmazlık; birbirlerinin içişlerine karşılıklı karışmama; karşılıklı yarar için eşitlik ve işbirliği; ve barış içinde bir arada yaşamadır.

*“Dışarıdan birçok yabancı tarafından duyulan yırtıcı Marksist bir ideoloji ve dünya devrimi korkularına karşı koymak için tasarlanan bu ilkeler, yoğun bir sömürge müdahalesinden sonra zor kazanılmış özerkliği koruma arzusu; egemenliği koruma ihtiyacı; hegemonik olmayan ve bağlantısız olarak görülen uluslar arasındaki işbirliğine verilen önem; ve dünyanın geri kalanına karşı barışçıl bir duruş sergileme arzusu gibi kaygılardan ilham almışlardır.”*⁹⁰

Bu düşünce yapısının Mao’nun SSCB ile ayrılığında zor kazanılmış özerkliği koruma konusuyla ilgili olduğunu görebiliriz. Onların ayrılığı egemenliği koruma ihtiyacını yansıtmıştır. Çin dış politikası, batı yönünden bakıldığında kimlik temelli bir politika değildir. Bununla birlikte, Çin’in dünya ilişkileri üzerine stratejik düşüncesi “ilişki içinde olduklarının beklentilerini karışıklık, şaşırtıcılık ve bozucu bir sezgisel süreç kullanarak kendileri için önemli olan belirli konuları kontrol etme, süreç boyunca her türlü kaldırma kullanma, belirsiz alanları ortadan kaldırma ve acımasızca faydacı olma arzusuyla yönetilmektedir”.⁹¹ Çin, melez bir diplomasiye sahiptir, pratikliği ciddilik ve kızgınlıkla birleştirmektedir. Üstelik, Çin batı tarzı diplomasiyi kopyalamaya başlamıştır ve küresel dünyada çok boyutlu bir diplomasiyi benimsemiştir. Bu çok boyutlu ve dayanıklı diplomasinin kritik özelliklerinden biri Çin’in kendi stratejik ortaklığını nasıl inşa ettiğidir. Bu diplomasi Soğuk Savaş’tan sonra başlamış ve Çin ilk defa 1993’te Brezilya ile ‘stratejik

⁸⁹ RT, “Slavoj Žižek: Will our future be Chinese ‘capitalist socialism’?”, 22 Ekim 2018, <https://www.rt.com/op-ed/441873-china-socialism-capitalism-zizek/>

⁹⁰ Kerry Brown, “China’s World: What does China want?”, (London: I.B. Tauris, 2017), s.14-15

⁹¹ A.g.e., s. 20

ortaklığını' kurmuştur. Bunun ötesinde, Çin "1996'da Rusya ile 21. yüzyılın eşitlik, ortak güven ve ortak koordinasyonu olan bir stratejik ortaklık kurmuştur."⁹² Ama Çin ve Rusya arasındaki yakın ilişkiler burada bitmemektedir. Her iki devlet de 2013 sonu itibariyle bağlarını geliştirmiş ve kuvvetlendirmiştir. Dahası, "Çin ve Rusya başkanları her yıl birbirleriyle buluşmakta ve aralarında direkt iletişim için bir kırmızı hat bulunmaktadır. Ayrıca her iki ülkenin meclis başkanları da devlet başkanları gibi yılda bir buluşmaktadır."⁹³ Ama bu batılı olmayan devletlerin mevcut dünya düzenine karşı bir koalisyonu olarak veya düzenli uluslararası sisteme bir tehdit olarak görülmemelidir. Çünkü, Çin dış politikası Çin'in uluslararası toplum için bir yabancından ziyade içerden biri olduğu konusunda bir kabul geliştirilmiştir ve bu "batılı terimler kullanıldığında Çin'in diğerlerinin haklarını tehdit etmeyen *sorumlu büyük güç* veya *sorumlu paydaş* olarak bir imaj oluşturma görevini benimsetmeyi" kapsamaktadır.⁹⁴ Bu açıdan Çin, mevcut küresel düzene meydan okumamakta, sadece bölgesel ve küresel ekonomik refaha imkân sağlamaktadır.

21. yüzyılın iki gelişen devleti olarak Çin ve Rusya askeri açıdan da yakın ilişkilere sahiptir. Bu yakın askeri ilişkilerin altında farklı nedenler yatmaktadır. Çin için Rusya ile olan askeri ilişkiler "Rusya'nın teknolojik üstünlüğü olan sistemlere erişim kazanma fırsatını temsil etmiştir. Öte yandan, Rusya'nın bu gelişmiş sistemleri Çin'e satma kararı bir takım mülahazadan sonra bilinçli olarak alınmıştır. Bu satışlar, Rusya'nın Batı ile gergin ilişkiler döneminde çok önemli bir ortak olarak gördüğü Çin ile siyasi ve askeri ilişkileri güçlendirmek için bir fırsat sunmaktadır."⁹⁵ Ama silah ihracatının miktarı yıllar boyunca değişkenlik göstermiştir. Aşağıdaki Şekil 9'da gördüğümüz üzere 2005 öncesinde bu iki ülke arasında en yüksek satış yapılmıştır.⁹⁶ Çin'e yapılan Rus silah ihracatının düşüşü iki ülke arasındaki ilişkilerin zayıflamasının bir işareti değildir. Bu düşüş, Çin'in ülke içinde askeri malzeme üretimindeki gelişimini göstermektedir.

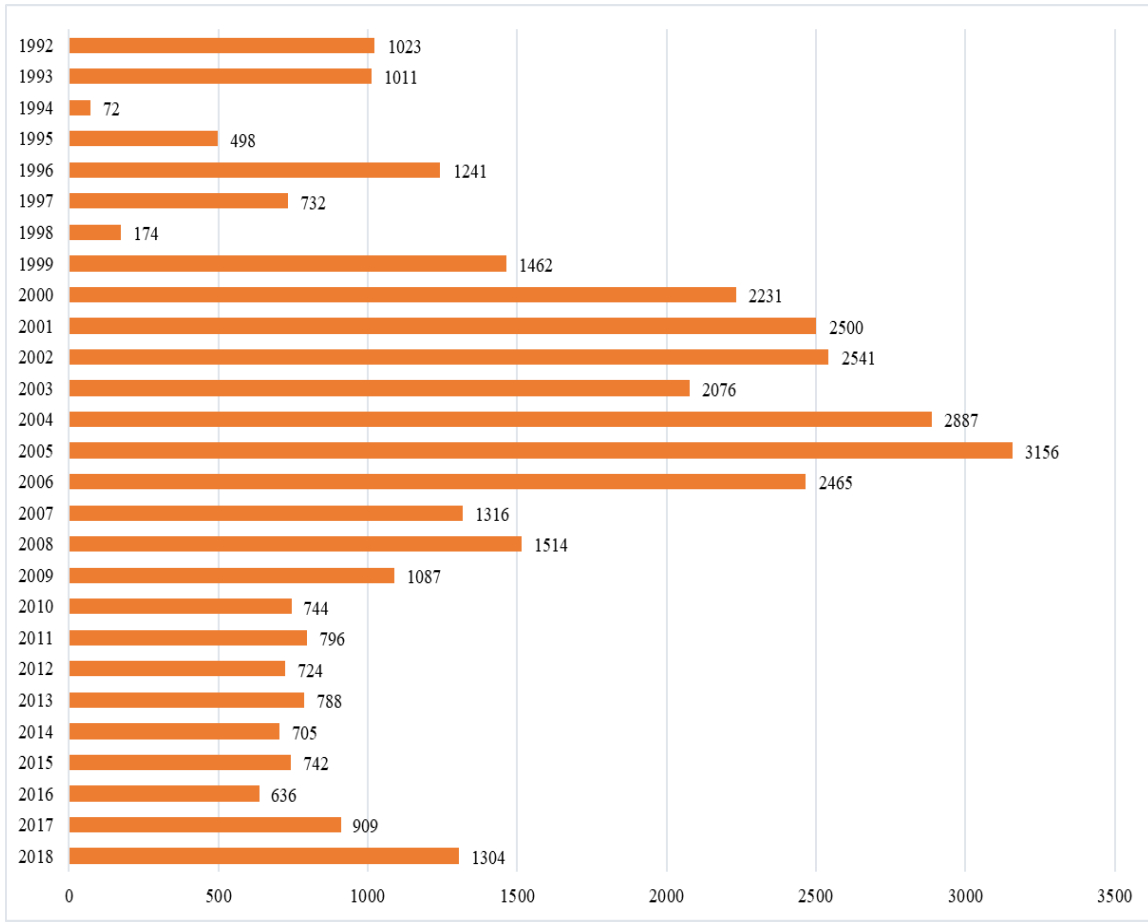
⁹² Feng Zhongping ve Huang Jing, "China's Strategic Partnership Diplomacy: Engaging with a Changing World", *European Strategic Partnerships Observatory*, Working Paper No.8, Haziran 2014, s.8.

⁹³ A.g.m., s.9.

⁹⁴ Mikael Weissmann, "Chinese Foreign Policy in a Global Perspective: A Responsible Reformer "Striving For Achievement", *JCIR*, Vol.3, No.1 (2015), s.153.

⁹⁵ Brian G. Carlson, "Room for Maneuver: China and Russia Strengthen their Relations", *Center for Security Studies*, 29 Mart 2019, <http://www.css.ethz.ch/en/services/digital-library/articles/article.html/cef7c7c8-c072-4271-9e86-f7ee43fd0207/pdf> (15 Nisan 2019).

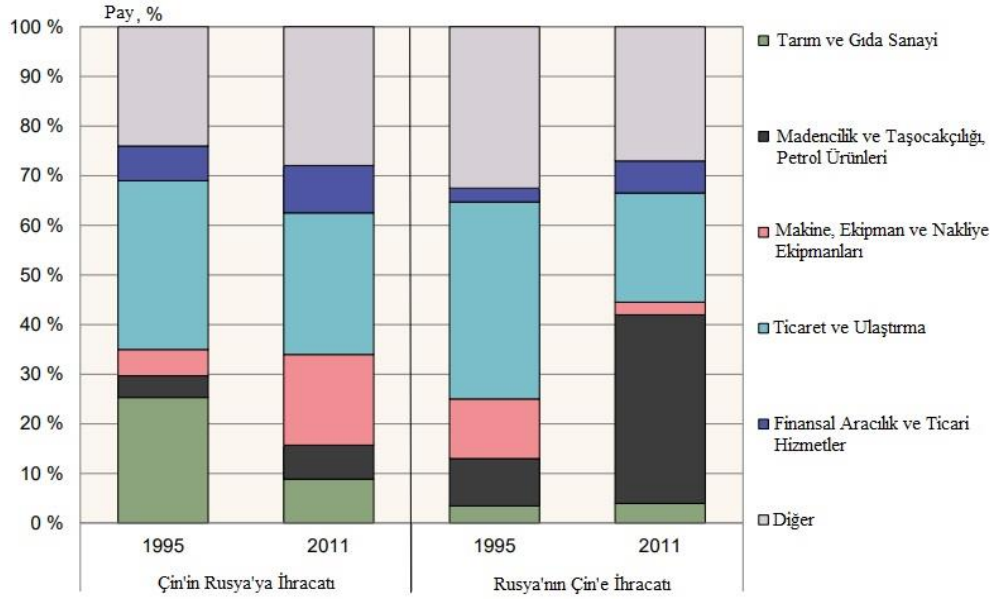
⁹⁶ A.g.m.

Şekil 9. Rusya'nın Çin'e Askeri İhracatı, 1992-2018, Milyon
Kaynak: SIPRI Silah Transferleri Veritabanı

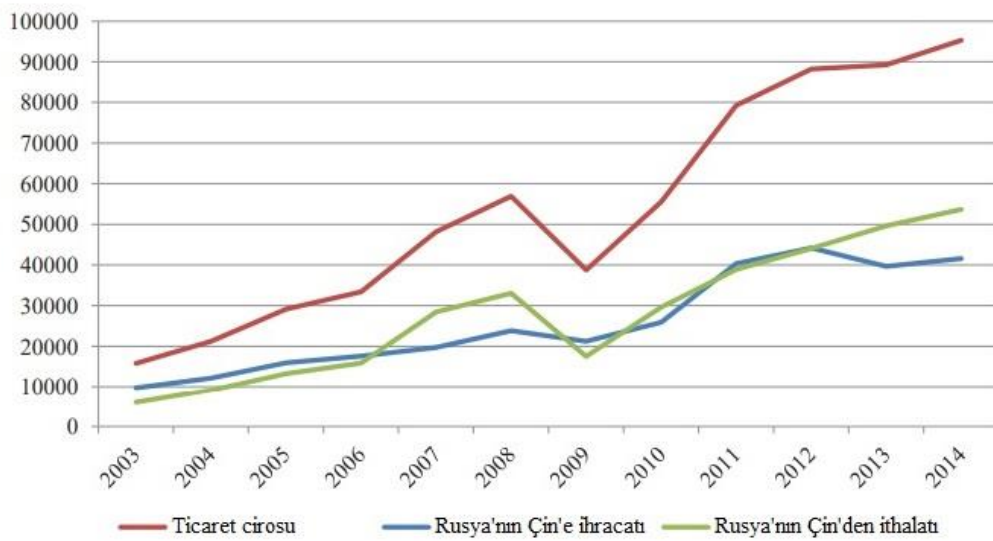
Soğuk Savaş'ın sona ermesinden beri Çin ve Rusya yakın ekonomik ilişkilerini geliştirmiştir. Çin ve Rusya'nın tarım ve gıda endüstrisi, petrol ürünleri, finansal aracılık ve ekipman ithalatı ve ihracatı dikkat çekmektedir. Bu iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin en başarılı yanı ticaret ve ulaştırmadır. Ancak, ticaret ve taşımacılık açısından bu ekonomik ilişkilerin neo-liberal ekonomik sistem altında ya da diğer bir deyişle Washington Konsensüsü kapsamında gelişme gösterdiğini unutmamak gerekir. Rusya'dan Çin'e ve bunun tersi yönde yapılan ihracatın son on yılda büyük ölçüde arttığını görmekteyiz. Örneğin, “1995'te, Rusya'dan Çin'e ve tersine katma değer ihracatı sadece 2 milyar dolar civarındaydı. 2011 itibariyle, her ikisinin de değeri 35 milyar dolara yükselmiştir.⁹⁷ 1995 ve 2011 yıllarında Rusya ile Çin arasındaki ikili katma değer ihracatın yapısı aşağıdaki Şekil 10'da verilmiştir.

⁹⁷ Heli Simola, “Economic relations between Russia and China – Increasing inter-dependency?” *BOFIT Policy Brief*, No.6 (2016), s.5.

Şekil 10. 1995 ve 2011 Yıllarında Rusya ile Çin Arasında İkili Katma Değer İhracatı Yapısı
Kaynak: BOFIT Policy Brief

Her iki ülke de karşılıklı yatırım ve ticareti kolaylaştırmak için çeşitli ekonomik reformları üstlenmiştir. Örneğin, 2009'da Yatırımların Teşviki ve Karşılıklı Korunması Konulu İkili Anlaşmayı onaylayarak Rusya, Çin sermayesinin ekonomik, bürokratik ve politik engellerini ortadan kaldırmıştır. Rusya ve Çin arasındaki bu yakın sınır ötesi işbirliği ikili ilişkileri arttırmış ve ikili ticaretin dinamiklerini güçlendirmiştir. Aşağıdaki Rus-Çin ticaretini açıklayan Şekil 11'de başarılı bir ekonomik hikaye olan Çin'in, Rus ihracatı için oldukça önemli bir aktör olduğu görülmektedir.

Şekil 11. Rusya-Çin Ticaret Dinamikleri, 2003-2014, Milyon ABD Doları
Kaynak: Russian International Affairs Council

Ancak, bu yakın ticaretin adil paylaşımı ile ilgili sorunlar var. Bu ticaretin temel özelliklerinin “öncelikle Rusya ekonomisinin düşük büyüme hızına ve yapısındaki yavaş değişimlere bağlı olduğu kabul edilmektedir. İkili ticaret yapısının dinamiğine dayanarak, Rus sanayi ürünleri, Çin sanayi ürünlerine kıyasla rekabet güçlerini yitirmeye devam etmektedir”.⁹⁸ Bu durum, Rusya’nın Çin’e yakıt ve enerji ihracatının önemini ve Rusya’nın bunlara bağımlılığını arttırmaktadır.

2.3. ÇİN, ABD VE DÜNYA DÜZENİNİN GELECEĞİ

Çin’in ekonomik kalkınması, Çin’e gelişmekte olan devlet görünümü vermiştir. Tarihsel olarak, gelişmekte olan bir devlet, dünya meseleleri, uluslararası ve bazı durumlarda bölgesel düzen ile ilgili dünya görüşüne ve mevcut sisteme alternatif oluşturma düşüncelerine sahip olmuştur.

Peloponez Savaşı’nın sebebini Thukididis’in yazdıkları üzerinden hatırlayacak olursak, savaşın başlama sebepleri arasında korku olmuştur. Thukididis, “*en doğru açıklamanın, ilerletilmemiş olmasına rağmen, Atinalıların nihai büyüklüğe ulaşmaları Spartalıları korku vererek onları savaşa zorlamış*” olduğunu düşünmektedir.⁹⁹

Bizim Çin hakkında belirttiğimiz gibi, Çin’in birçok noktada gücü artmakta ve ABD Çin ile göreceli konularda karşılaştırıldığında, ABD’nin gücü azalmaktadır. Bu nedenle, dünya düzeninin geleceği nedir? ABD’nin II. Dünya Savaşı sonrası yarattığı uluslararası sistemden faydalanma konusunda piyangoyu bu sefer Çin kazanmıştır. Bu iki güç arasındaki muvafakatten ne tür bir düzen doğacaktır?

Henry Kissinger, bir dünya düzeninin hiçbir zaman mevcut olmadığını savunmuştur. Bununla birlikte, çağdaş sistemimiz, egemenliğin sistemin özü olduğu Westfalya değerlerinden etkilenmiştir. Westfalya Barış Antlaşması’ndan bir dünya topluluğu oluşturulmuştur. Kissinger’e göre,

“Şu anda dünya topluluğu olarak adlandırılan, çağdaş ve küresel Westfalya sistemi, açık ticareti ve istikrarlı bir uluslararası finansal sistemi teşvik etmek için tasarlanmış geniş uluslararası yasal ve örgütsel yapılar ağıyla dünyanın anarşik

⁹⁸ Vladimir Petrovsky ve Diğerleri, “Development of Russian-Chinese Trade, Economic, Financial and Cross-Border Relations”, *Working Paper*, Russian International Affairs Council, No.20, (2015), s.11.

⁹⁹ Thucydides, *History of the Peloponnesian War*, Books I and II, Volume 1, (Cambridge: Harvard University Press, 1956), s.43.

doğasını kısıtlamak, uluslararası uyumsuzlukların çözümüne yönelik kabul edilen prensipleri oluşturmak ve meydana geldiklerinde savaşların yürütülmesine sınır koymak için çaba sarf etmiştir. Bu devlet sistemi şimdi her kültürü ve bölgeyi kapsamaktadır.”¹⁰⁰

Bu küresel düzen, uluslararası finansal sistem ve açık ticaret yapıları ile Çin için çekici gelmektedir. Bir bakıma Çin, ABD’nin yarattığı dünya sistemi nedeniyle ekonomik kalkınma açısından başarılı olmuştur. Ancak ilginç olan şudur ki, Çin, bu sistemin kurallarını koymaya doğrudan katılmamış ve bu sistemin bir parçası olmaya zorlanmıştır. Deng, Çin’in ancak uluslararası sisteme katılarak ve küreselleşerek hakim güç olabileceğini düşünmüştür. Fakat, Çin resmi kurumları “uluslararası düzenin, Çin’in daha sonraki uluslararası kuralların belirlenmesinde, hatta geçerli olan bazı kuralların gözden geçirilmesinde daha merkezi bir şekilde yer almasını sağlayacak bir biçimde gelişmesini bekleyecektir.”¹⁰¹ Çin ve gelişmekte olan diğer devletler, örneğin Rusya ve Türkiye, dünya düzeninin temelleridir. Eğer ABD gücü azalan olarak algılanacaksa, Çin, ABD’nin geri çekileceği yerde güç ve etki kazanmaya çalışacaktır.

Özellikle Çin ile yapılan Amerikan askeri güç yarışmasının yirmi birinci yüzyılı ve dünya düzeninin geleceğini belirleyeceği savunulmaktadır. Tanınmış yazar Robert Kaplan tam da bu konuyu tartışmaktadır. 2005 yılında kendisi şu ifadeleri kullanmış, “Ortadoğu sadece bir sinyaldir. Pasifik’teki Çin ile Amerikan askeri güç yarışması yirmi birinci yüzyılı belirleyecek ve Çin, Rusya’dan daha dişli bir rakip olacaktır”.¹⁰² Kaplan’ın bu konu hakkında 14 yıl sonra da düşünceleri değişmemiştir. Kaplan’a göre liberal düzenin zayıflaması, eski jeopolitik rekabeti canlandıracak temel değişikliktir. Ayrıca, Kaplan şunları da savunmaktadır.

“Liberal dünya düzeninin zayıflamasıyla birlikte, jeopolitik rekabetin daha normal bir tarihi dönemi başlamıştır ve bu rekabete sadece ticaret gerilimleri eşlik etmektedir. Neler olup bittiğini anlamak için, ABD-Çin arasındaki ticari ve askeri gerilimleri birbirinden ayrı tutmamamız gerekmektedir.”¹⁰³

¹⁰⁰ Henry Kissinger, *World Order: Reflections on the Character of Nations and the Course of History*, (New York: Penguin Books, 2014), s.7.

¹⁰¹ A.g.e., s.225.

¹⁰² Robert D. Kaplan, “How We Would Fight China”, *The Atlantic*, Haziran 2005, <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2005/06/how-we-would-fight-china/303959/> (20 Eylül 2018).

¹⁰³ Robert D. Kaplan, “A New Cold War Has Begun”, *Foreign Policy*, 7 Ocak 2019, <https://foreignpolicy.com/2019/01/07/a-new-cold-war-has-begun/> (4 Nisan 2019).

Kaplan’a göre bu askeri gerilimden ortaya çıkan şey Yeni Soğuk Savaş olacaktır. Bu yeni soğuk savaş ise yıllarca sürebilir ve yıldan yıla sadece kötüye gidebilir. Bu konuda Kaplan şu ifadelere yer vermektedir.

*“Ayrıca yeni soğuk savaş, generallerin ve strateji uzmanlarının anlayabileceği birçok faktör yüzünden kalıcıdır, ancak çoğunluğun, özellikle de Davos’u dolduran iş ve finans camiasındakilerin, inkar etmeyi tercih ettikleri bir durumdur. ABD-Çin ilişkisi birçok ikinci ve üçüncü dereceden etkilerle birlikte hayati bir konu olduğu için ikisi arasındaki soğuk savaş, piyasaların hesaba katmaları gereken jeopolitiğin olumsuz düzenleyici ilkesi haline gelmektedir.”*¹⁰⁴

¹⁰⁴ Robert D. Kaplan, “A New Cold War Has Begun”, *Foreign Policy*, 7 Ocak 2019, <https://foreignpolicy.com/2019/01/07/a-new-cold-war-has-begun/> (4 Nisan 2019).

3. BÖLÜM

21. YÜZYIL DÜNYA DÜZENİNDE RUSYA

3.1. GELİŞMEKTE OLAN BİR ÜLKE OLARAK RUSYA

1980’ler Rusya’yı şekillendiren bir dönem olup bu dönemi incelemek iki yönden önemlidir. Öncelikle, 1980’ler boyunca Sovyet komünizminin ‘sonunun başlangıcı’ diyebileceğimiz şeyi görmekteyiz. Bilhassa, Sovyet ekonomisi düşüşe geçmiş ve performansı, ciddi kısa ve uzun vadeli problemlerin ortaya çıkmasına sebep olan büyüme yavaşlamasına tanık olmuştur. Ek olarak, bu ekonomik problemler, ekonominin tarımdan sanayiye ve uzay inovasyonuna kadar olan her sektöründe meydana gelmiştir. Bu, 1970’lerin sonunda yaşanan durgunluk döneminin bir başka yüzü olmuştur. Elbette, düşüş döneminden önce, Sovyet ekonomisi on yıllardır neredeyse üstel bir büyüme oranına sahipti.¹⁰⁵ Bununla birlikte, 1980’ler Rus ekonomik dönüşümünün başladığı zaman olarak görülebilmektedir. Mihail Gorbaçov ile başlayan bu dönüşüm komünist sistem için ölümcül olmuştur. Gorbaçov Sovyetler Birliği’nin lideri olduğunda, ekonomik reformlarına yer açmak için *Durgunluk Dönemi’nden (Vremya Zastoya)* yararlanmaya başlamıştır. *Perestroyka (yeniden yapılanma)* kelimesi, Gorbaçov tarafından kasıtlı olarak, ekonomide neye ulaşmak istediğini açıklamak için kullanılmıştır. Gorbaçov’un ekonomik reform girişimlerinde ilginç olan, “görevini, iflasın eşiğinde bir ülkeyi kurtarmak değil, yeni bir enerji ve yeni bir yönelim gerektiren bir ekonomiyi canlandırmak” olarak görmesi olmuştur.¹⁰⁶ Tabii ki Gorbaçov’un ekonomik reformlarının iyi ve kötü yanları olmuştur, çünkü her ekonomik reformun iki taraflı bir etkisi vardır. Örneğin, Gorbaçov’un ilk ekonomik reform döneminde başlattığı alkol karşıtı kampanya başarılı olmuştur. Bu kampanya, Sovyetler Birliği için içkinin çok büyük bir problem olmasından dolayı başlatılmıştır. Chris Miller’a göre “Rusya her zaman sert içen bir ülkeydi, ancak 1955-1979 arasında kişi başına alkol tüketimi iki katına çıkmıştı. Sosyal sonuçlar yıkıcıydı, ancak Kremlin için alkolün emek verimliliği üzerindeki etkisi daha da endişe vericiydi. Çiftlikler, fabrikalar ve ofislerde, işçiler düzenli olarak sarhoş işe gelirdi.”¹⁰⁷

¹⁰⁵ Beş yıllık planlarını, ekonomik performansını ve Sovyet ekonomisinin düşüşünü içeren Sovyet ekonomisinin genel tarihi için bkz.: Philip Hanson, *The Rise and the Fall of the Soviet Economy: An Economic History of the USSR from 1945* (New York: Routledge, 2014).

¹⁰⁶ Chris Miller, *The Struggle to Save the Soviet Economy: Mikhail Gorbachev and the Collapse of the USSR*, (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2016), s.60.

¹⁰⁷ A.g.e., s.61.

Ancak, perestroyka hareketi daha geniş bir bağlamda analiz edilmelidir. Bu dönem yalnızca Sovyetler Birliği'nin büyük resmine bakılarak anlaşılabilmektedir. Bununla birlikte, "SSCB'nin büyük askeri-sanayi kompleksinden, geniş çaplı kolektif çiftliklerine ve muazzam sanayilerine kadar Sovyet siyasetindeki en güçlü oyuncuların çoğu ekonomik verimsizlikle ilgilenmiştir. Onların talepleri Sovyet ekonomisinde büyük bir delik açmış, Gorbaçov ise onlara karşı koyacak güç bulamamıştır".¹⁰⁸ Bu, Gorbaçov'un amaçladığı gibi derin ve yapısal reformlar yapma gücünün olmadığı anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, Gorbaçov yalnızca Sovyet ekonomisini radikal bir şekilde reform etmeye çalışmakla kalmamış, aynı zamanda hızlanmaya (uskorenie), yaşamın demokratikleşmesine (demokratizatsia) ve yeni bir güvenlik düşüncesine (novoe myshlenie) odaklanmıştır. Gorbaçov'un girişimine "imtiyaz sahibi kesime lüks yaşam ve silah sağlamak için piyasalar yaratarak maddi sefalet ve yapısal askerileşmenin ikiye bölünmüşlüğüden kurtulmaya gönülsüz ve yozlaşmış bir teşebbüs" denilebilir.¹⁰⁹ Bilhassa, 1980'lerde meydana gelen bu çok boyutlu reformların tümü Sovyetler Birliği'nin çöküşüne ivme kazandırmıştır. Ancak, 1991'de Sovyet komünist rejiminin çöküşüyle birlikte, komünist sistemin küllerinden doğma fikri de kök salmıştır.

"Cultural Schizophrenia" başlıklı etkili kitabında Daryush Shayegan, bazı yenilgilerin toplumlar ve devletler için unutulmaz olduğunu savunmaktadır. Shayegana göre, "bazen insanların kaderini şekillendiren ve kolektif hafızada açık ve iyileşmeyen bir yara bırakan tarihi yenilgiler ortaya çıkmaktadır".¹¹⁰ Bugün bile Rusya için Sovyetler Birliği'nin çöküşü feci bir andır. 2005 yılında, şu anki Rusya devlet başkanı Vladimir Putin, 1991'deki komünist sistemin çöküşünden bahsetmiştir. Putin, yıllık konuşmasında "Sovyet imparatorluğunun çöküşü, yüzyılın en büyük jeopolitik felaketi" olduğunu söylemiştir.¹¹¹ Bununla birlikte, Putin yıkılan Rus ekonomisini desteklemeyi ve daha yüksek ekonomik kalkınma ve sosyal refah için başarılı bir şekilde ülkeyi yönetmeyi başarmıştır. Ekonomik büyüme, Putin döneminde Rusya'nın önemli bir özelliği olmuştur. Rusya, tarım ve enerjiden nükleer ve askeri endüstriye kadar birçok alanda büyük ekonomik reformlardan geçmiştir. 90'lı yıllardaki özelleştirme nedeniyle, 21. yüzyılda Rusya'da servet payı

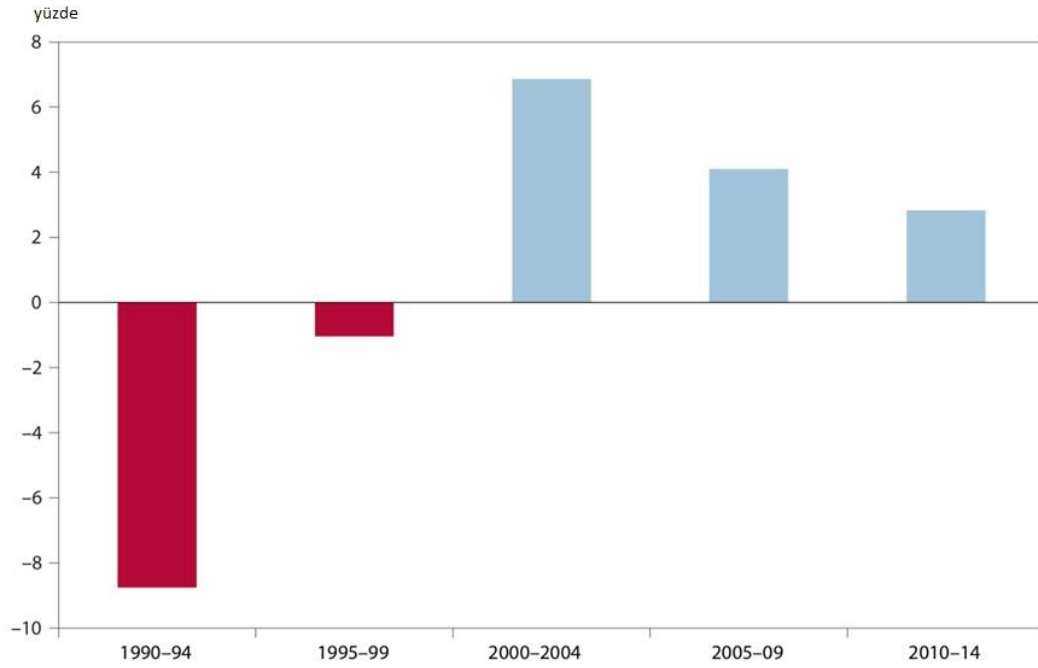
¹⁰⁸ Chris Miller, *The Struggle to Save the Soviet Economy: Mikhail Gorbachev and the Collapse of the USSR*, (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2016), s.9.

¹⁰⁹ Steven Rosefielde, *Russia in the 21st Century: The Prodigal Superpower*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), s.134.

¹¹⁰ Daryush Shayegan, *Cultural Schizophrenia: Islamic Societies Confronting the West*, John Howe (çev.), London: Saqi Books, 1992, s.166.

¹¹¹ NBC News, "Putin: Soviet collapse a genuine tragedy", 25 Nisan 2005, http://www.nbcnews.com/id/7632057/ns/world_news/t/putin-soviet-collapse-genuine-tragedy/#.XP14HBYzbiU (17 Aralık 2018).

artmıştır. Aşırı servetin yeniden dağıtımı söz konusu olduğunda bile, Rusya’da bugün hiç olmadığı kadar fazla milyarder vardır. Ayrıca, Batı tarafından uygulanan ekonomik yaptırımlara bakılmaksızın Rus milyarderlerin sayısı artmıştır.¹¹² Artan milyarder sayısının dışında, Rus ekonomisi 2000’den 2014’e kadar başarılı bir büyüme dönemine girmiştir. Aşağıdaki Şekil 12’de görüldüğü üzere, Rusya’nın yıllık GSYİH büyümesi 2000’den beri Vladimir Putin’in başbakan ve sonrasında da devlet başkanı olarak Kremlin’e gelmesiyle birlikte artmıştır. Bu ekonomik büyümenin arkasındaki nedenlerden biri, Putin tarafından ilk görev süresinde üstlenilen neoliberal ekonomik reformlardır.

Şekil 12. Rusya’nın Yıllık GSYİH Büyümesi, 5 yıllık aralıklarla, 1990-2014
Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD>

Ayrıca, Putin’in ekonomik reformlar konusundaki kararlılığı birçok yönden başarılı olmuştur. Örneğin, Putin ilk görev süresinde “yüzde 13’lük sabit gelir vergisi, indirimli kazanç vergisi ve yeni genel ve arazi kanunnameleri çıkarmıştır. Putin’in ilk başbakanlık ve iki cumhurbaşkanlığı döneminde (1999–2008), bunlar ve önceki reformların etkisiyle Rusya’daki reel gelirler yüzde 250 oranında artarken, reel ücretler üçe katlanmış, işsizlik ve yoksulluk ise iki kat azalmıştır.”¹¹³ Bütün bunlara rağmen, Rusya’nın mevcut ekonomik

¹¹² Shane Croucher tarafından farkedildiği gibi, Rus milyarderleri reytinglerde en alt noktaya düştükleri 2016 yılında listede toplam \$282.6 milyar servetle sadece 77 milyarder vardı. 2018 yılına gelindiğinde ise bu rakam yüzde 49 artmıştı. Detay için bkz.: Shane Croucher, “Despite sanctions, Russia’s list of billionaires is growing longer and richer”, *Newsweek*, 19 Nisan 2018, <https://www.newsweek.com/despite-sanctions-russias-list-billionaires-growing-longer-and-richer-892895> (15 Mayıs 2018)

¹¹³ Simeon Djankov, “Russia’s Economy under Putin: From Crony Capitalism to State Capitalism”, *Policy Brief*, Washington DC: Peterson Institute for International Economics, No.15-18, Eylül 2015, s.3.

büyümesi %2'nin altındadır ve yıllık %2,3 olan ABD'nin ekonomik büyümesi ile karşılaştırıldığında etkileyici değildir. Daha da can sıkıcı olan ise, Rusya'nın son 20 yıldaki ekonomik reformuna rağmen, Rusya'nın ekonomik büyümesi %3,8 olan küresel ortalamasının oldukça altında olup 2000'li yılların başındaki ekonomik patlama sırasındaki ortalama %7'nin de altında kalmaktadır.¹¹⁴ Bu durum, Rus ekonomisinin mücadele ettiği ve Rusya'nın küresel ekonomideki payının azaldığı anlamına gelmektedir. Ayrıca, Rus ekonomisi, özellikle Batılı ülkelerin yaptırımlarının başladığı 2014'ten sonra daha gelişmiş ekonomilerin gerisinde kalmaktadır. Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesinin ardından ekonomi durgunluğa girmiş ve “petrol fiyatındaki (Rusya'nın ana ihracatı) yaklaşık %75'lik bir düşüşün etkisiyle sarsılmıştır. Ruble çökmüş, enflasyon hızla yükselmiş ve hükümet, bankacılık sektörünü ayakta tutmak için uluslararası rezervlerini boşaltmak zorunda kalmıştır.”¹¹⁵ 2000'li yılların başında petrol ihracatı patlamasından sonra yükselen Rusya ekonomisi, küresel ekonomik krizin neden olduğu kısa süreli ancak derin bir küçülme yaşamıştır. 2008'deki küresel finansal krizin tetiklediği durgunluk şokunun ardından, Rusya ekonomisinin büyümesi devam etmiş, ancak 2008 öncesindeki seviyeye asla ulaşamamıştır. Ek olarak, 2015-2016 yılları arasında bir diğer ekonomik gerileme, petrol fiyatlarındaki şoktan ve Batı yaptırımlarından kaynaklanmıştır. Ancak, 2017 yılında başlayan ılımlı ekonomik iyileşme bugüne kadar devam etmektedir. Şekil 13'te 1996-2017 yılları arasında Rusya ekonomisinin yıllık büyüme oranları izlenebilmektedir.

Şekil 13. Rusya'da Yıllara Göre Ekonomik Büyüme, 1996-2017, % yıllık büyüme

Kaynak: Avrupa Parlamentosu Düşünce Kuruluşu, (Çevrimiçi),

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2018/625138/EPRS_IDA\(2018\)625138_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2018/625138/EPRS_IDA(2018)625138_EN.pdf)

¹¹⁴ Martin Russell, “Seven Economic Challenges for Russia: Breaking Out of Stagnation?”, *In-Depth Analysis*, Brussels: European Parliamentary Research Service, PE 625.138, Temmuz 2018, s.2.

¹¹⁵ A.g.m., s.1.

Ekonomik reformların tümü, Rus yönetiminin en gelişmiş ekonomilerdeki üretkenlik ve refah düzeylerine ulaşma isteğinin bir parçasıdır. Bu doğrultuda, Rusya'nın 21. yüzyılda yapacak çok şeyi vardır. 2000'li yıllardan bu yana elde edilen kayda değer bir başarıya rağmen, "Rusya, Almanya'nın yaklaşık beşte ikisi kadar bir işgücü verimliliği seviyesinde kalmıştır".¹¹⁶ Sadece sanayileşmiş ülkelerin değil, Rusya'nın da ekonomik ve sosyal gelişimi, işgücü verimliliğinde bir artış olmadan mümkün değildir. Rus hükümeti, ülkedeki işgücü verimliliğinin artış hızına ivme kazandırmak için adımlar atmaktadır. Mayıs 2012'de Putin, uzun vadeli devlet ekonomik politikası hakkında KHK imzalamıştır.¹¹⁷ Bu kararnameye göre, 2018 yılında işgücü verimliliğinin 2011 yılına göre 1,5 kat artış göstermesi amaçlanmıştır. Aynı dönemde reel ücretlerde de yüzde 45'lik bir büyüme hedefini belirlenmiştir. Ancak bu iddialı hedeflere, ne yazık ki, ulaşamamıştır. Bunun sebebi kolayca açıklanabilmektedir. "Ekonomide yavaşlama, sonra durgunluk ve nihayetinde düşüş yaşanmıştır. Kararnamenin çıktığı yıl GSYİH büyümesi 2011'deki yüzde 4,3'ten yüzde 3,4'e yavaşlamış ve izleyen yıllarda +1,3, +0,7 ve yüzde -3,7'lik değişim oranları kaydetmiştir."¹¹⁸

Ayrıca, Rusya'da gelir eşitsizliği çoğu OECD üye ülkesinden daha yüksektir ve krizden sonraki yıllarda daha da artmıştır. 2008-2012 yılları arasında, hanelerin beşte dördünde reel gelir artışı olmamış, hatta azalma olmuştur.¹¹⁹ Rusya'da reel ücret artış hızının işgücü verimliliği artış hızını aşma eğilimdedir. Nispeten yüksek reel ücret artış oranları, Rus işçilerinin yaşam standartlarını iyileştirme üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir ve ekonomik olarak gelişmiş ABD ve Avrupa ülkelerinde işçilerle arasındaki ücret farkının daralmasına neden olmaktadır. Ancak, ücret artışına işgücü verimliliğindeki ilgili bir artış eşlik etmezse, bu durum ülkedeki üretilen ürünlerin (gerçekleştirilen iş ve hizmetlerin) maliyetini, enflasyonu, ekonomik ve sosyal iklimi etkiler. Ancak, küresel çapta imalat sektöründeki toplam çalışma süresinin azalması ve sektördeki üretim hacimlerinin artması işgücü verimliliğinin artışı sonucu olarak görülebilir. Bu durum, Rusya ekonomisi için geçerlidir.

Aynı zamanda, bugünlerde Rus ekonomisi uluslararası toplumun dayattığı yaptırımlar nedeniyle de birçok problem yaşamaktadır. Ancak, ekonomik yaptırımların başarılı olup olmadığı genel olarak tartışılmaktadır. Yaptırımların son yıllarda giderek daha fazla popülerlik kazanmasına rağmen, etkili politika aracı olup olmadıkları konusunda henüz

¹¹⁶ Philip Hanson, "Russia's Global Strategy: Is It Economically Sustainable?", Aldo Ferrari (Ed.), *Putin's Russia: Really back?* içinde (13-35), Milano: ISPI, Temmuz 2016, s.13.

¹¹⁷ Vladimir Putin, KHK No.596, 7 Mayıs 2012, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/35260> (10 Mayıs 2019).

¹¹⁸ Hanson, *Russia's Global Strategy: Is It Economically Sustainable?*, s.21.

¹¹⁹ OECD, "Russian Federation", *Reform Agenda for 2017: Overview and Country Notes*, 2017, s.278.

kesin bir sonuç yoktur. Maarten Smeets, “ekonomik yaptırımların, planlanmış amaçlarına yönelik çok sınırlı bir kapasiteye sahip olduklarını, genel olarak, geçmiş performanslarının zayıf ve çalıştıkları ölçüde, asıl etki sürelerinin çok kısa” olduğunu savunmaktadır.¹²⁰ Bununla birlikte, yaptırımlar Rus ekonomisini etkilemiş görünmektedir. Rus GSYİH büyümesi, yaptırımların uygulanmasından bu yana azalmış ve 2015 yılında yüzde 2,8 oranında daralmıştır. Yaptırımların, Rusya’nın ekonomik büyümesinin gerilemesine nedensel olarak bağlanması zor olsa da ticaretteki azalmanın ülkenin ekonomik beklentilerini etkilediği görülmektedir.¹²¹

Ancak, daha önce de bahsettiğimiz gibi, Putin’in devlet başkanlığının iki döneminde de Rus ekonomik reformları çok kapsamlı olmuş ve hem sosyal hem politik çevreyi etkilemiştir. Genel olarak, Rusya’nın GSYİH’sı 21. yüzyılda daha önceki dönemlerle kıyaslandığında hatırı sayılır bir büyüme göstermiştir. Mesela, 1999’da Rusya’nın GSYİH’sı sadece 200 milyar ABD doları iken, 2007 yılında 920 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde döviz rezervleri 12,7 milyar ABD dolarından 266 milyar ABD dolarına yükselmiştir. 2006 yılında, Rusya bütçe fazlası GSYİH’nın %7,5’ine tekabül etmiş ve küresel ekonomik büyüme içindeki payı Avrupa Birliği’nin yarısına karşılık gelmiştir.¹²²

Bu ekonomik geçmiş, askeri yatırımı artıran ve uluslararası düzeni etkileyen jeopolitik sahneye giren Rus politikacılarının dünya görüşünü etkilemiştir.

3.2. RUSYA’NIN ASKERİ YATIRIMI VE ULUSLARARASI DÜZEN

Rusya ekonomik gelişmesine devam ederek son 25 yılda devasa ekonomik reformlardan geçmiştir. Peki Rusya dünyayı nasıl görüyor? Uluslararası düzen Kremlin tarafından nasıl görünüyor? Soğuk Savaş’ın sona ermesinden bu yana dünyada birçok değişiklik olmuştur. Ulus ötesi terörizm, Arap Baharı, iklim sorunları ve ortaya çıkan yükselen güçler, uluslararası sistemin kuralları hakkında temel soruları ortaya koymuştur. Rus yetkililer ve bilim adamları ABD liderliğindeki uluslararası düzen hakkındaki görüşlerini ifade etmiştir.

¹²⁰ Maarten Smeets, “Can Economic Sanctions Be Effective?”, *Staff Working Paper*, Geneva: WTO Economic Research and Statistics Division, 15 Mart 2018, s.4.

¹²¹ Nataliia Slobodian ve Iryna Ptasnyk, “Sanctions on Russia: Effectiveness and Impacts”, *Europe Now*, Council for European Studies, 5 Şubat 2018, <https://www.europenowjournal.org/2019/02/04/sanctions-on-russia-effectiveness-and-impacts/> (10 Mayıs 2019).

¹²² Radosław Grodzki, “Russia at the Turn of the 21st Century: Reconstruction of Power”, *Przegląd Zachodni*, Poznań: Institute for Western Affairs, No.II, 2013, s.113.

Göreceli olarak eleştirileri anlaşılabilir çünkü ABD, Rusya'nın jeopolitik çıkarlarına bir tehdit olarak algılanmaktadır. Sadece ABD değil, onun Batılı müttefikleri ve uluslararası düzenin kendisi de tehdit olarak görünmektedir. Aynı durum şu anki Rusya devlet başkanı Vladimir Putin tarafından da paylaşılmaktadır. Valdai Uluslararası Tartışma Kulübü'nün 2014'teki toplantısında yaptığı konuşmasında, "Batılı düzen sisteminin Rus çıkarlarını tehdit ettiğini ve Rusya'nın çıkarlarına uygun yeni bir dünya düzeninin geliştirilmesi gerektiğini" söylemiştir.¹²³ Başkan Putin'in eleştirilerini nasıl ifade ettiği çok ilginçtir. Batılı müttefiklerini Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra attığı adımları ve dünyayı kendi ihtiyaçlarına ve çıkarlarına göre yeniden şekillendirmelerini eleştirmiştir. Ayrıca, Putin, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra, Batı'nın Putin'in düzen ve istikrarı sağlamak için gerekli gördüğü yeni bir güç dengesi oluşturmadığını savunmuştur. Aksine, Soğuk Savaş'ın "galipleri" uluslararası sistemi keskin ve derin bir dengesizliğe sürükleyen adımlar attığını söylemiştir. Aynı yıllık toplantıda Putin şöyle ifadelerde bulunmuştur.

*"Soğuk Savaş sona erdi, ancak mevcut kurallara saygı duymak veya yeni kurallar ve standartlar oluşturmak üzerine net ve şeffaf anlaşmalar yaparak bir barış anlaşmasının imzalanmasıyla sona ermedi. Bu, Soğuk Savaş'taki sözde "galiplerin" olayları baskı altına alarak dünyayı kendi ihtiyaç ve çıkarlarına uyacak şekilde şekillendirmeye karar verdikleri izlenimini vermektedir."*¹²⁴

Dört yıl sonra, Putin 21. yüzyılda dünya düzenini nasıl gördüğünü açıklamıştır. Putin, dünya düzeninin nükleer kapasiteye ve "Avangart sistem" dediği şeye dayandığını savunmuştur. Dahası, Rusya'nın egemenliğine ve bağımsızlığına değer verdiğini ve Rus halkının onu daima koruyacağını söylemiştir. Bu anlamda, Rusya kendinden emin ve sakin konumdadır. Putin'in gözünde, Rusya en büyük nükleer güçlerden biridir.

*"Farkına varmanız için kamuya açık bir şekilde söylüyorum. Saldırı sistemlerimizi, füze savunma sistemini inşa eden ABD'ye karşılık olarak geliştiriyoruz. Bu sistemlerden bazıları zaten sahaya alınmış, diğerleri ise önümüzdeki aylarda hizmete girecektir. Avangart sisteminden bahsediyorum."*¹²⁵

GSYİH büyümesi açısından Rusya ekonomisi beklentileri aşmıştır ve ileri tahminler de oldukça iyi görünmektedir. "2018'de, Rus GSYİH büyümesi, çoğunlukla enerji inşaatının

¹²³ Vladimir Putin, Speech at the Meeting of the Valdai International Discussion Club in Sochi, 24 Ekim 2014, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/46860> (5 Mayıs 2019).

¹²⁴ A.y.

¹²⁵ Vladimir Putin, Speech at the Meeting of the Valdai International Discussion Club in Sochi, 18 Ekim 2018, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/58848> (4 Mayıs 2019).

bir defalık etkisinden dolayı yüzde 2,3'e ulaşmıştır. 2019'da yüzde 1,2 ve 2020 ve 2021'de yüzde 1,8'lik büyüme oranları daha mütevazı bir görünüm yansıtmaktadır.”¹²⁶

Yukarıda gördüğümüz gibi, Rusya ekonomisinde tarih boyunca büyük reformlar yapılmıştır. Nitekim, Putin'in reformları başarılı olarak görülmektedir. Aynı başarı askeri harcamalarda ve Rusya'nın güvenlik ve savunma politikalarında da görülebilir. Savunma ve askeri harcamalar açısından, Rusya 2018'de altıncı en büyük harcama yapan ülke olmuştur. Son dört yıllık ekonomik mücadeleye rağmen, askeri ve savunma alanında Rusya bir dönüşüm yaşamıştır. 21. yüzyıl Rusya'sı Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardındaki sebebi asla unutmamıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünün sebebi, SSCB'nin ABD'yi Soğuk Savaş silah yarışında takip edememesi nedeniyle olduğu yaygın olarak kabul görmektedir. Bu nedenle, 21. yüzyıl başında Rusya sürdürülebilir bir savunma birikimi yaratmış ve şu anda askeri kompleksi için önemli miktarda para harcamaktadır. Rusya, 2027 yılına kadar sürecek yeni bir devlet silahlanma programına (GPV 2027) sahiptir. Bu program, Rus silahlı kuvvetlerini güçlendirmeyi ve modernize etmeyi amaçlamaktadır. Tarihsel olarak, Rus liderler askeri imkan ve kabiliyete hep değer vermiş ve askeri harcamaları ülkenin önceliği olarak görmüştür.

*“Aslında, Rusya'nın savunma harcamaları ABD'den (1992'den bu yana GSYİH'nin ortalama yüzde 3,8'i), Çin'den (yüzde 1,9) ve İngiltere (yüzde 2,4) ve Almanya (yüzde 1,4) gibi diğer büyük NATO ülkelerinininkinden ortalama olarak daha yüksek olma eğilimindedir.”*¹²⁷

Rusya'nın ekonomik kriz dönemlerinde bu tür bir savunma programını takip etmesinin nedenlerini anlamak zor görülebilir. Daha önce söylediğimiz gibi, Rus yetkililer Sovyetler Birliği'nin çöküş sebebinin askeri yarış olduğunu unutmamaktadırlar. Ancak, bu yatırımlar onlara ekonomik ve mali açıdan uygun gelmektedir. Aynı zamanda, Rusya'nın eski Sovyet sistemlerinin modernizasyonu ve geliştirilmesi yönünde yapacak çok işi vardır. Michael Peck, Rusya'nın kendisini ve sınırlardaki çıkarlarını savunma konusunda kendini güvende hissetmesi gerektiğini savunmaktadır.

“Rusya ekonomisi, önümüzdeki on yılda yıllık ortalama yüzde 2 gibi mütevazı bir ortalama hızda büyüye ve savunma harcamaları Sovyet sonrası tarihi ortalama

¹²⁶ World Bank, “Modest Growth; Focus on Informality”, *Russian Economic Report*, No. 41, Haziran 2019, s.iii

¹²⁷ Richard Connolly ve Mathieu Boulègue, “Russia's New State Armament Programme: Implications for the Russian Armed Forces and Military Capabilities to 2027”, *Research Paper*, Russia and Eurasia Programme, London: Chatham House, Mayıs 2018, s.11.

olan GSYİH'nın yüzde 4'üne düşse bile, yetkililer GPV 2027 için tahsis edilmiş en azından 19 trilyon ruble (306 milyar dolar) rakamına yaklaşmalıdır.”¹²⁸

Rusya, yeni silah sistemleri ve diğer askeri donanımların tedarikini içeren on yıllık Devlet Silahlanma Programı'nın (GPV 2027) başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi için finansal araçlara sahiptir. Bu askeri programlar Rusya'nın ulusal güvenlik anlayışı ve askeri doktrini ile bağlantılıdır ve Rusya'nın tehdit algılarının kavramsallaşmasını yansıtmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve bunun Rusya için jeopolitik sahnedeki sonuçları aslında bir işaret olmuştur. Ayrıca, 1999'daki NATO'nun Kosova harekatı, Rus yetkililer ve özellikle Putin için önemli bir olay olmuştur. Çünkü Kosova harekatı ve sonrasındaki sonuçları, özellikle 2008'de bağımsızlıkla doruğa ulaştığında, “Putin yandaşlarına zayıf bir ülkenin isteklerine karşı parçalanabileceğinin bir işareti olmuştur.”¹²⁹ Bununla birlikte, Putin yönetimindeki Rusya, bu tür bir “ulusal aşağılanmanın” tekrar yaşanmaması yönünde adımlar atmıştır. Rusya, yeni nesil kara savaş silahlarına yatırım yapmış, bu yüzden de savaşlarda mücadele yeteneklerini artırmıştır. Ayrıca Moskova, insansız hava araçlı ISR sistemine, muharebe karıştırmasına ve gelişmiş savaş başlıklarına sahip uzun menzilli ateş gücüne yatırım yapmıştır. Bu yatırımların tümü geçtiğimiz birkaç yıl boyunca Ukrayna ve Suriye'deki operasyonlarda sergilenmiştir. Birçok açıdan, Rusya askeri imkanlarını başarıyla güncellemiş ve aşağıdaki sonuca ulaşmıştır.

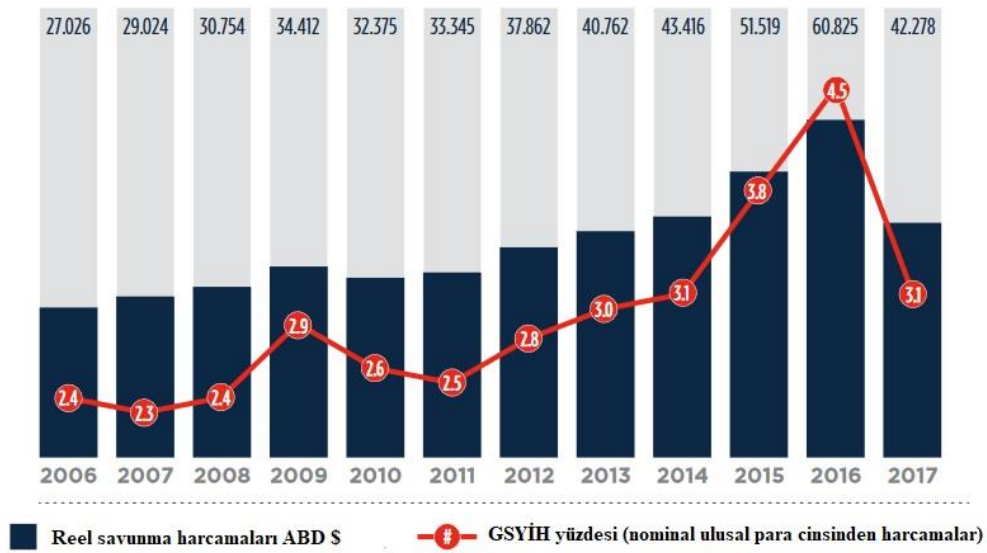
“Rusya'nın 2008'deki Gürcistan'a problemli hareketından altı yıl sonra Kırım ve Ukrayna'da daha iyi planlanmış ve daha iyi yürütülen operasyonlar yapılmıştır. Moskova'nın Ukrayna'daki operasyonları, dünyaya Rus kara kuvvetlerinin hem teknoloji hem de savaş teknikleri alanındaki kazanımlarını gözlemlemesini sağlamıştır. Rus kuvvetleri, zırhlı savaş araçları; elektronik savaş (EW); uzun menzilli yoğun ateş gücü ile birlikte insansız hava araçlı istihbarat, gözetleme ve keşif sistemi (ISR); mobil, yüksek performanslı hava savunmaları ve hava saldırısı gibi konularda ilerleme kaydetmiş.”¹³⁰

¹²⁸ Michael Peck, “Why Russia Won't Go Bankrupt Paying for Its Military Buildup”, *The National Interest*, 6 Ağustos 2018, <https://nationalinterest.org/blog/buzz/why-russia-wont-go-bankrupt-paying-its-military-buildup-28092> (7 Mayıs 2019).

¹²⁹ Eugene Rumer, “Russian Strategic Objectives: It's About the State”, John R. Deni (Ed.), *Current Russia Military Affairs* içinde, Carlisle: Strategic Studies Institute, Temmuz 2018, s.2.

¹³⁰ Daniel Gouré, “Winning Future Wars: Modernization and a 21st Century Defense Industrial Base”, *Heritage*, 4 Ekim 2018, <https://www.heritage.org/military-strength/topical-essays/winning-future-wars-modernization-and-21st-century-defense> (20 Ocak 2019).

21. yüzyıldaki bu askeri ve savunma sanayi gelişmeleri 2015'te yeniden imzalanan Rusya'nın Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin bir parçasıdır. 2015 Ulusal Stratejisi, 2009 Ulusal Stratejisi'nin bir güncellemesidir ve Rusya'nın egemenliğini, bağımsızlığını, devlet ve toprak bütünlüğünü koruma yeteneğini gösterir. Ayrıca, 2015 yılında güncellenen Ulusal Strateji, Rusya'nın uluslararası katılımına uygundur ve büyük uluslararası kriz ve devletlerarası çatışmaları çözmedeki önemini yansıtmaktadır.¹³¹ Bu bağlamda, Rusya'nın 2006'dan bu yana resmi savunma harcamaları artış ve azalışlar sergilemiştir. 2006 yılında savunma bütçesi yıllık GSYİH'nin %2,4'ünü oluştururken, 2016'da zirve yapmış ve 2017'de tekrar azalarak Rusya GSYİH'sinin %3,1'ine ulaşmıştır.¹³²

Şekil 14. Rusya Savunma Harcamaları, 2006-2017 (2017 Sabit Doları Cinsinden, Milyar \$)

Kaynak: ABD Savunma İstihbarat Ajansı, (Çevrimiçi), <https://www.dia.mil/portals/27/documents/news/military%20power%20publications/russia%20military%20power%20report%202017.pdf>

Bununla birlikte, Rusya, küçük silahlardan uzun menzilli hava savunma sistemlerine kadar hemen her tür geleneksel askeri teçhizatın ihracatçısıdır. Bu alanda Rusya ile Türkiye arasındaki son anlaşma, 1990 yılında geliştirilen ve daha sonraki yıllarda modernleştirilen S-400 kısa-orta-uzun menzilli hava savunma füze sistemi satışı üzerinedir. ABD'nin Türk hükümeti için yaptırım uyarılarına rağmen, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan S-400

¹³¹ Ivan Yegorov, "Challenge Accepted; Nikolay Patrushev: National Security Strategy of the Russian Federation Has Been Updated", *Rossiyskaya Gazeta*, 22 Aralık 2015, <https://rg.ru/2015/12/22/patrushev-site.html> (8 Nisan 2019).

¹³² Defense Intelligence Agency, "Russia Military Power: Building a Military to Support Great Power Aspirations", Washington DC, 2017, s.20.

meselesinin netleştğini söylemiştir. Bu, gelişmekte olan devletlerin mevcut uluslararası düzenin en önemli temellerinden bazılarını nasıl yeniden şekillendirdiğinin bir işaretidir. Türkiye, bir NATO üyesi olmasından bağımsız olarak, Rus uçaksavar savunma sistemini satın almak için bir anlaşma yapmıştır. Bu, benzeri görülmemiş bir hamle ve önemli bir olaydır. Ayrıca, gelişmekte olan devletlerin çeşitli alanlarda aralarında nasıl iş birliği yapma eğiliminde oldukları ve egemenliklerini askeri ve ekonomik güç açısından korumaya çalıştıkları görülmektedir.

4. BÖLÜM

21. YÜZYILDA TÜRKİYE’NİN KONUMU

4.1. TÜRKİYE’NİN GENEL EKONOMİ POLİTİKALARI KISA TARİHİ

İş dünyası ve bürokrasi arasında tartışılan en bilindik konu; iki devlet arasındaki iyi ilişkiler mi dış ticaretin önünü açar yoksa iki devletin ortak çıkarları mı dış ticareti geliştirir. 2002 yılından beri devlette yaygın olan düşünce; ticaret ilişkileri geliştirir. Diğer bir deyişle, eğer iki devletin ortak ticari çıkarları varsa anlaşmazlıklarını bir kenara bırakıp ticari menfaat ile kalkınmalarını artırabilirler. Peki bu düşünce yanlıysa ne olur?

90’lı yıllarda yaşanan ekonomik ve siyasi çalkantılar Türkiye’nin 21. yüzyıla kriz ile girmesine neden olmuştur. 2000 ve 2001 yılında yaşanan krizler, arkasından ekonomide yapısal değişim ve istikrar arayışı getirmiştir. 3 Kasım 2002 tarihinde düzenlenen genel seçimler, tek partinin iktidara gelmesi ile istikrar isteyen ve ekonomi politikalarında reform bekleyen ekonomi çevrelerini memnun etmiştir.

21. yüzyıla kriz ile giren Türkiye, birkaç yıl içinde krizden çıkarak mali planına sadık ve Avrupa Birliği hedefine ulaşmak için reformlar yapan bir ülke haline gelmiştir. Artık Türkiye’nin bir hikayesi vardı ve bu durum Türkiye’ye tarihindeki en büyük yatırımın gelmesine neden olmuştu. Türkiye, 2001 ve 2010 yılları arasında 20 milyar ABD doları direk yatırım çekmiştir. Daha sonra Türkiye’de yaşanan siyasi çalkantılar bu yatırımın miktarını ve çeşitliliğini azaltsa da yatırımlar devam etmiştir.

Bütçe açığı ve dış ticaret açığı olan Türkiye için dış yatırım çok önemli bir konudur. Türkiye yurtdışından finansman sağlamak için Avrupa Birliği hedefinden uzaklaştığı zamanlar da olmuştur. Bu durum, Türk dış politikasında “eksen kayması” olarak adlandırılmıştır. Bu tabirle anlatılmak istenilen şey, Türkiye’nin ilgisinin Batı’dan Doğu’ya kaydığı iddiası olmuştur. Aynı zamanda, Türkiye’nin AB ve NATO ile ilişkilerinde yaşadığı fikir ayrılığını ve Türkiye’nin yeni arayışlar içinde olduğunu tanımlamaktadır.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu dünya sisteminde ABD önderliğindeki Batı grubuna kararını vermişti. Türkiye, coğrafi konumu nedeniyle çok önemli bir noktadaydı, Batı dünyası ile Sovyetler Birliği arasında bir tampon bölgeydi. Küba Füze Krizi ve Kıbrıs Barış Harekatı Türkiye’nin Batı grubu ile ilişkilerini gösteren iki önemli örnektir.

Amerikan yakın tarihinde en önemli olaylarından biri olan Küba Füze Krizi’ne Türkiye de dahil olmuştur. ABD, 1959 yılında Türkiye ile anlaşmış ve 1961 yılında Türkiye’ye Jüpiter

Füzeleri yerleştirmiştir. 1962 sonbaharında ise Küba'ya Sovyet füzeleri konumlandırması başlamıştır. Aynı tarihteki NATO konseyi toplantısında Küba'nın ABD işgaline, Türkiye'nin de Sovyet işgaline uğrayabileceğini ve NATO'nun savaşa sürüklenebileceğine değinilmiştir. Bu kısa örnekte iki kutuplu dünya sisteminde Türkiye'nin ne kadar önemli bir konumda olduğu anlatılmaktadır. Buna rağmen, Türkiye özellikle 1974'deki Kıbrıs Barış Harekatı ile ABD'nin yaptırımını ile karşı karşıya bırakılmaktan engellenememiştir. Bu iki örnek Türkiye'nin Batı grubundaki yerini de açıkça göstermektedir. Batı grubu Türkiye'ye muhtaçtır ama Türkiye bunun karşılığını vermemektedir.

Ancak, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle tek kutuplu bir dünya düzeni oluşmaya başlamıştır. Bu durumda Türkiye'nin bölgedeki pozisyonu güç kaybetmeye başlamıştır. Artık Sovyetler Birliği yok olmuş ve onun yerine Türkiye'nin yanı başında 25 yeni devlet oluşmuştur. Bu durum Batı grubunun alternatiflerini artırmıştır.

Yükselen güçler, mevcut dünya düzenine meydan okuma eğilimindedirler ve bu düzenin hegemon güce karşı birbirleriyle işbirliği yaparlar. Büyük güçlerin yükselip düşmesiyle ilgili bu tür tartışmalar aksiyomatik değer kazanmıştır. Türkiye, 21. yüzyılda yükselen güçlerden bir tanesi olarak görülebilmektedir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002'deki ilk genel seçimleri kazanmasından bu yana Türkiye ekonomisi üçe katlanmıştır. Günümüzdeki krize rağmen Türkiye ekonomisi, 2019 yılında dünyanın nüfus ve ekonomi bakımından en güçlü ülkeler arasında 16. sırada yer almaktadır.¹³³ Son 20 yılda Türkiye, Avrasya'nın ekonomik ve politik merkezi haline gelmiştir ve hala gelişmekte olan bir piyasadır. Nitekim, krizler yükselen güçler ve gelişmekte olan ekonomiler için yeni bir şey değildir.

Son üç yıldaki (2016-2019) olumsuz gelişmelere rağmen, Türkiye ekonomisi yine de çok hızlı büyümüştür. Ayrıca, Türkiye, özellikle Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde olmak üzere, birçok ülkede lider yatırımcıdır. Bu potansiyel günümüzde uluslararası toplum tarafından tanınmaktadır. Bu açıdan Türkiye, özellikle Kafkasya, Balkanlar ve Afrika ülkeleri olmak üzere birçok kıtada etkisini artırmaktadır. Yukarıda belirtilen coğrafyalarda, Türkiye'nin ekonomik, politik ve kültürel angajmanlarının birçok örneği vardır.¹³⁴ Ayrıca, Temmuz 2016'daki darbe girişimi ile

¹³³ *Hürriyet*, “2019’un en güçlü ülkeleri açıklandı! Bakın Türkiye kaçınıcı sırada”, 25 Ocak 2019, <http://www.hurriyet.com.tr/galeri-2019un-en-guclu-ulkeleri-aciklandi-bakin-turkiye-kacinci-sirada-41094469?p=15> (1 Mayıs 2019).

¹³⁴ Detaylar için bkz.: Mehmet Uğur Ekinci, “Türkiye – Balkanlar İlişkileri”, Analiz, Sayı 204, İstanbul: SETA, Mayıs 2017, https://setav.org/assets/uploads/2017/05/Analiz_204.pdf; Serhat Orakçı, “Türkiye-Afrika İlişkileri: Tarihi Süreç, Yaklaşımlar ve Beklentiler”, İstanbul: İNSAMER, Kasım 2018, <https://insamer.com/rsm/files/TURKIYE%20AFRIKA%20ILISKILERI%20TANITIM-min.pdf>

sonuçlanan son üç çalkantılı yıllara rağmen siyasi istikrar açısından başarılı ekonomik gelişmeler devam etmiştir. Ekonomik gelişmeler açısından “hanehalkı, iş dünyası ve uluslararası güvene herhangi bir zarar gelmemesi durumunda, GSYİH büyümesinin 2018-2019 yıllarında %5 civarında kalması öngörülmektedir.”¹³⁵

Türkiye ekonomisi, 2019 yılının ilk çeyreğinde iktisadi gerilemeden çıkmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre, Türkiye ekonomisi, üç aylık dönemde geçen yılın dördüncü çeyreğinden Mart ayına kadar yüzde 1,3 oranında büyümüştür. Tablo 3’te görüldüğü üzere 2019 ilk çeyreği verilerine göre, GSYİH seviyesi cari fiyatlarla %16 artarak 914 milyar 699 milyon TL’ye ulaşmıştır.

Tablo 3. 2018 Yıllık ve 2019 Birinci Çeyreği GSYİH Verileri

Yıl	Çeyrek	GSYİH			
		Cari fiyatlar (Milyon TL)	Cari fiyatlar (Milyon \$)	Zincir bağlantılı hacim endeksi (2009=100)	Değişim yüzdesi (%)
2018	I	788.833	206.829	158,4	7,4
	II	885.236	204.571	172,8	5,3
	III	1.016.806	187.797	183,8	1,8
	IV	1.010.114	184.890	180,5	-3,0
	Yıllık	3.700.989	784.087	173,9	2,6
2019	I	914.699	170.364	154,2	-2,6

Kaynak: TÜİK GSYİH Verileri

Elbette bu ekonomik ve yapısal dönüşüm 21. yüzyılın Türk dış politikasını da etkilemiş ve etkilemeye devam edecektir. Bu ekonomik ve yapısal dönüşüm günümüzdeki Türkiye Cumhuriyeti’nin dış politikasına daha aktif bir karakter kazandırmıştır. Diğer yükselen güçler gibi Türkiye de dünya düzeninde önemli ve aktif bir rol oynamaktadır. 21. yüzyılda Türkiye uluslararası düzlemde çok boyutlu, değişken ve 20. yüzyılda benzeri olmayan açık diplomasi yaklaşımını icra etmektedir.^{136;137}

¹³⁵ OECD, “Turkey”, *Economic Surveys*, Temmuz 2018, <http://www.oecd.org/economy/surveys/Turkey-2018-OECD-economic-survey-overview.pdf> (25 Ocak 2019).

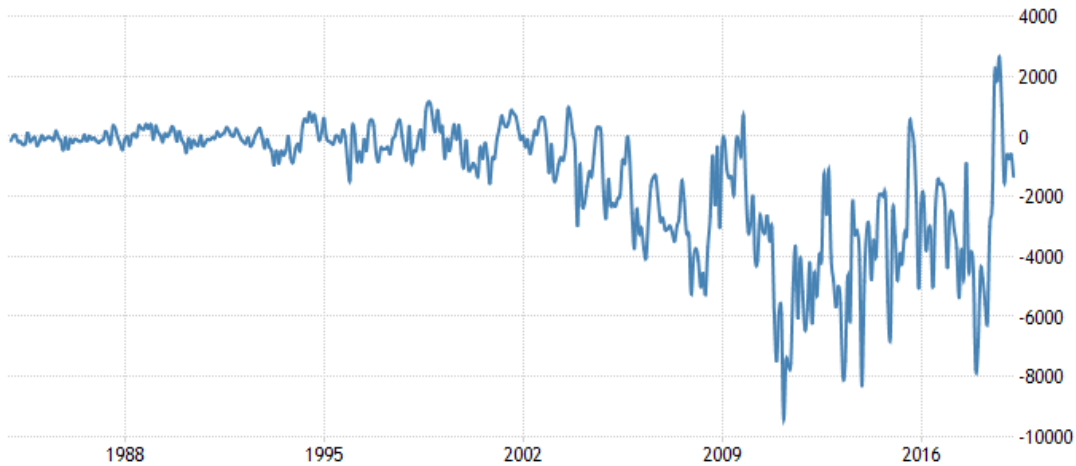
¹³⁶ 2010’lı yılların ortalarına kadar Türkiye Cumhuriyeti dış politikası prensiplerini, motiflerini ve değerlerini ve Türkiye’nin uluslararası konumu için bkz.: Ahmet Davutoğlu, “Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu”, 107. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2014.

¹³⁷ Türkiye Cumhuriyeti’nin 21.yüzyılda dış politikası hakkında eleştirisi ve yorumları için bkz.: Mustafa Kutlay, “Yeni Türk Dış Politikası’nın Ekonomi Politikası: Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, Sayı 35 (Güz 2012), s.101-127; Can Ceylan, “Kitap Değerlendirmesi: Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu, Ahmet Davutoğlu”, *Liberal Düşünce*, Sayı 75, 2014, s.65-72.

Yükselen güçlerin yeni dünya görüşünü gösteren siyasi slogan ve söylemleri de vardır. Türkiye'nin yeni duruşunu gösteren “*Dünya beşten büyüktür*” sloganı en çok duyulan olmuştur. Söz konusu slogan Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından sık sık kullanılan bir siyasi tutum ve ben-idraki ve varoluşsal bir görüştür. Cumhurbaşkanı Erdoğan, 2014 Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesinin BM'yi etkisiz hale getirdiğinden söz etmiştir. Buna ek olarak, Cumhurbaşkanı Erdoğan, “daha fazla mazlum insan hayatını kaybetmeden, BM sorunlara ağırlığını koymalıdır. Altını çizerek ifade etmeliyim, dünya 5'ten büyüktür...” ifadelerinde bulunmuştur. Erdoğan, BM'yi etkisiz hale getirmenin kabul edilemez olduğunu söylemiş ve yeni karar mekanizmalarına ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.¹³⁸

4.2. 21. YÜZYILDA TÜRKİYE'NİN EKONOMİK VERİLERİ

Ekonominin önemli göstergelerinden cari işlemler dengesine gelecek olursak, 21. yüzyılda Türk cari işlemler hesabında yüksek dalgalanma gözlemlenmiştir. Cari işlemler açığı 1981'den 1989'a kadar azalmış ve ardından yeniden artmaya başlamıştır. Şekil 17'de görüldüğü üzere, cari açık, 2009 yılına kadar artmaya devam etmiş ve finansal krizden sonra ithalatın 60 milyar ABD dolarına doğru azalmasıyla tekrar düşüşe geçmiştir. Ekim 2018'de Türkiye'nin cari işlemler hesabı aylık bazda fazla vererek tüm zamanların en yüksek 2,64 milyar ABD doları seviyesine ulaşmıştır.

Şekil 15. Türkiye'nin Cari İşlemler Hesabının Yıllara Göre Değişimi, 1981-2018

Kaynak: Trading Economics, (Çevrimiçi), <https://tradingeconomics.com/turkey/current-account>

¹³⁸ Aljazeera Turk, “Erdoğan: Dünya 5'ten büyüktür”, 24 Eylül 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-dunya-5ten-buyuktur> (18 Ekim 2017).

Tablo 4. Türkiye'nin Yıllara Göre Dış Ticareti, 1981-2018

(Değer: Bin ABD \$)						
Yıllar	İhracat		İthalat		Dış ticaret dengesi	Dış ticaret hacmi
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)	Değer	Değer
1981	4 702 934	61.6	8 933 374	12.9	-4 230 439	13 636 308
1982	5 745 973	22.2	8 842 665	-1.0	-3 096 692	14 588 639
1983	5 727 834	-0.3	9 235 002	4.4	-3 507 168	14 962 836
1984	7 133 604	24.5	10 757 032	16.5	-3 623 429	17 890 636
1985	7 958 010	11.6	11 343 376	5.5	-3 385 367	19 301 386
1986	7 456 726	-6.3	11 104 771	-2.1	-3 648 046	18 561 497
1987	10 190 049	36.7	14 157 807	27.5	-3 967 757	24 347 856
1988	11 662 024	14.4	14 335 398	1.3	-2 673 374	25 997 422
1989	11 624 692	-0.3	15 792 143	10.2	-4 167 451	27 416 835
1990	12 959 288	11.5	22 302 126	41.2	-9 342 838	35 261 413
1991	13 593 462	4.9	21 047 014	-5.6	-7 453 552	34 640 476
1992	14 714 629	8.2	22 871 055	8.7	-8 156 426	37 585 684
1993	15 345 067	4.3	29 428 370	28.7	-14 083 303	44 773 436
1994	18 105 872	18.0	23 270 019	-20.9	-5 164 147	41 375 891
1995	21 637 041	19.5	35 709 011	53.5	-14 071 970	57 346 052
1996	23 224 465	7.3	43 626 642	22.2	-20 402 178	66 851 107
1997	26 261 072	13.1	48 558 721	11.3	-22 297 649	74 819 792
1998	26 973 952	2.7	45 921 392	-5.4	-18 947 440	72 895 344
1999	26 587 225	-1.4	40 671 272	-11.4	-14 084 047	67 258 497
2000	27 774 906	4.5	54 502 821	34.0	-26 727 914	82 277 727
2001	31 334 216	12.8	41 399 083	-24.0	-10 064 867	72 733 299
2002	36 059 089	15.1	51 553 797	24.5	-15 494 708	87 612 886
2003	47 252 836	31.0	69 339 692	34.5	-22 086 856	116 592 528
2004	63 167 153	33.7	97 539 766	40.7	-34 372 613	160 706 919
2005	73 476 408	16.3	116 774 151	19.7	-43 297 743	190 250 559
2006	85 534 676	16.4	139 576 174	19.5	-54 041 499	225 110 850
2007	107 271 750	25.4	170 062 715	21.8	-62 790 965	277 334 464
2008	132 027 196	23.1	201 963 574	18.8	-69 936 378	333 990 770
2009	102 142 613	-22.6	140 928 421	-30.2	-38 785 809	243 071 034
2010	113 883 219	11.5	185 544 332	31.7	- 71 661 113	299 427 551
2011	134 906 869	18.5	240 841 676	29.8	- 105 934 807	375 748 545
2012	152 461 737	13.0	236 545 141	-1.8	- 84 083 404	389 006 877
2013	151 802 637	-0.4	251 661 250	6.4	- 99 858 613	403 463 887
2014	157 610 158	3.8	242 177 117	-3.8	- 84 566 959	399 787 275
2015	143 838 871	-8.7	207 234 359	-14.4	- 63 395 487	351 073 230
2016	142 529 584	-0.9	198 618 235	-4.2	- 56 088 651	341 147 819
2017	156 992 940	10.1	233 799 651	17.7	- 76 806 711	390 792 592
2018 *	167 923 862	7.0	223 046 879	-4.6	- 55 123 017	390 970 741

Kaynak: TÜİK, http://www.turkstat.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

Cari açık ile birlikte sermaye hesabını oluşturan finansal yatırım bu açığı kapatmakta ve ödemeler dengesini sıfır düzeyinde korumaktadır. Elbette, bu dengeyi etkileyen birçok makroekonomik değişken vardır. Çoğunlukla doğrudan yabancı finansal yatırımı faiz oranı faktörü etkilemektedir.¹³⁹

Faiz oranları, yalnızca iç piyasayı değil, aynı zamanda uluslararası pazarı da etkilediği için en önemli makroekonomik değişkenlerden biridir. Bu yöntemi anlamak için her şeyden önce, faiz oranlarının nasıl verildiğini ve hedefin ne olduğunu anlamak gerekir.¹⁴⁰

Herhangi bir finansal varlığın en düşük faiz oranı denklemi:

Faiz Oranı = Risksiz Faiz Oranı + Risk Primi formülü ile hesaplanmaktadır.

Yukarıda belirtilen Risk Primi, varlığın riskini, vade riskini, temerrüt riskini ve ülkenin politik riskini içermektedir. Bunun için çoğunlukla CAPM (Sermaye Varlık Fiyatlama Modeli) kullanılmaktadır. Risk primi, teknik olarak yatırımcılara üstlendikleri riskleri telafi eder, bu yüzden varlığın getirisi riski telafi ederse, o zaman yatırımcılar için tercih edilen bir yatırım olur. Ülkeye nakit akışı böyle gerçekleşir ve doğrudan yatırımları da etkilememesi beklenir.¹⁴¹

Sonunda, sermaye hesabı cari işlemler açığından daha yüksek olduğu için, ödemeler dengesi sıfırdan daha yüksektir, bu da para biriminin değer kazanmasına neden olur ve düşük olduğunda, yerel para biriminde değer kaybına neden olur. Bu değer artışı ve azalması, kesinlikle Merkez Bankası'nın politikasından etkilenir. Sabit kur politikası çerçevesinde, aşırı döviz Merkez Bankası tarafından tahsil edilir, döviz sıkıntısı durumunda ise Merkez Bankası tarafından telafi edilirken; dalgalı kur politikasında ise para biriminin dalgalanmasına izin verilir.¹⁴² Sonuç olarak, ülkenin politik riskinden etkilenen ülke riski, ülkedeki döviz durumunu etkilemektedir.

Türkiye'de politik istikrar sağlandığından, faiz oranlarında ve buna bağlı olarak döviz kurunda denge sağlanmış, bu da genel ekonomik istikrarı getirmiştir.

Türkiye ekonomisinde, ticaret politikalarını ve dolayısıyla nakit giriş ve çıkışlarını belirleyen önemli dönemler vardır. Örneğin, 1950-1980 arasındaki dönem korumacılık, 1980'den sonraki dönem ise açık ekonomi dönemi olarak nitelendirilmektedir.¹⁴³ Açık

¹³⁹ Olivier Blanchard ve David R. Johnson, *Macroeconomics* (New York: Pearson, 2012)

¹⁴⁰ A.g.e.

¹⁴¹ A.g.e.

¹⁴² A.g.e.

¹⁴³ Mehmet Yavuz, "Türkiye'de İhracatın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Bir Zaman Serisi Analizi", *Ege Üniversitesi 15. İktisat Öğrencileri Kongresi*, 2012.

ekonominin en önemli unsuru dış piyasalardan borç alabilmektir, böylece bir kredibilite oluşturulur. O zamanlar Türk hükümeti bu kredibiliteyi yabancı yatırımları çekmek için kullanmıştır. Faiz oranlarındaki bu artış Türk para biriminin değer kazanmasına neden olmuş ve bu durumda Türkiye'nin kısa vadeli borçları keskin bir şekilde artmıştır. Bu da Türkiye'nin yatırım derecesini düşürmüş, böylece ekonomik engeller artmıştır.

Bu durumda Türkiye, IMF'den 740 milyon dolarlık destek kredisi istemiş. Ancak, vergi indirimi, devlet harcamalarının kesilmesi ve kamu kurumlarının hızlı bir şekilde özelleştirilmesini içeren eylem planı tam olarak uygulanmaması maaşlarını azalmasına sebep olmuş ve bununla birlikte vergi gelirlerinde düşüşe yol açmıştır. Böylece, 1994 yılının sonunda GSYİH'da bir düşüş yaşanmıştır.¹⁴⁴

Tüm bunlar 1994-2001'deki Türkiye'deki döviz krizine işaret etmektedir. Bundan sonra, Türk Hükümeti, IMF kapsamında enflasyonla mücadele etmek için, enflasyon ve bütçe açığı dengesizliğini etkilemeyi başaran ancak amaçlandığı gibi bir düşüş izlenmediği için faiz oranını pek de etkilemeyen bir program başlatmıştır.¹⁴⁵

Bundan sonra, Ağustos 1998'deki Rusya borç krizi, Nisan 1994'teki genel seçimler ve 1999'daki deprem hızlı bir şekilde yeniden bütçe açığı problemine neden olmuştur. Rusya borç krizi, Türkiye'deki nakit akışını etkilemiş ve 1998'in sonunda sermaye çıkışına sebep olmuştur. Merkez Bankası, likidite krizinin önlenmesi için tedbirler almış, bu da faiz oranlarının yeniden yükselmesine neden olmuştur. Yine IMF kapsamında başlatılan, öncelikle döviz kurları üzerindeki baskıyı serbest bırakarak, Türk Lirası'nı bir yabancı rezerv sepetine sabitleyerek, sürünen bir döviz kur rejimi izleyerek faiz oranını düşürmeyi amaçlayan program çalışır gibi görünmekteydi, ancak para biriminin aşırı değerlenmesi ve yüksek faiz oranları hala bir problemdi.¹⁴⁶ Bu programın sorunu, başlangıçta konjonktürel nakit girişine bağlı olmasından dolayı yapılan spekülasyonlara karşı oldukça duyarlı olmasıydı.¹⁴⁷

Uluslararası Para Fonu (IMF) ile Türkiye'nin ilişkileri dış politika ve ekonominin nasıl el ele yürüdüklerinin güzel bir örneğidir. 2001 yılında IMF ile yeni bir anlaşma imzalanmış, program çerçevesinde kısa vadeli değil, orta ve uzun vadeli eylem paketleri olmak üzere birçok makroekonomik önlem alınmıştır. 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin

¹⁴⁴ Ahmet Hakan Balat, "Türkiye'de Enflasyonla Mücadelede, Maliye Politikalarının Rolü ve Etkisi (1990-2008 Yılları)", Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

¹⁴⁵ Mete Feridun, (2009). "Determinants of Exchange Market Pressure in Turkey: an Econometric Investigation", *Emerging Markets Finance and Trade*, Vol.45, No.2, ss.65-81.

¹⁴⁶ A.g.e.

¹⁴⁷ A.g.e.

iktidar çoğunluğu ile iktidara gelmesinden sonra, 2002-2007 dönemi ekonomik istikrar dönemi olarak nitelendirilmiştir¹⁴⁸. Bu dönemde Adalet ve Kalkınma Partisi IMF ile ortak olmuş ve mali borçları karşılamak ve bütçe gelir fazlası oluşturmak için yaklaşık 16 milyar dolarlık borç almış. Aynı zamanda IMF tarafından dayatılan, enflasyonu düşürme, finansal piyasalarda reform yapma ve maliye politikasını disipline etme gibi reformları ve hükümet politikalarında ve eylemlerinde şeffaflığı artırmak için karar alma ve düzenleyici otoriteyi özerk kurumlara kaydırma gibi diğer birçok yapısal önlem ve değişiklikler de gözetilmiştir.¹⁴⁹

Bu enflasyonun azalması, istikrarlı bütçe açığı ve şeffaflığı piyasalara duyulan güveni artırmış ve tarımsal sektörden sanayileşmeye doğru işgücü dağılımının değişmesine neden olan yatırımları arttırmıştır. Ekonomik aktivitedeki imalat payının, verimliliğin ve ekonomik aktivitelerin artması genel olarak GSYİH artışını da desteklemiştir.

Yukarıda bahsedilenler, işsizliğin azalmasına neden olmuş ve sonraki beş yıl içinde Türkiye çift haneli ekonomik büyümeye tanık olmuştur.¹⁵⁰ Başarının ikinci temel nedeni, Türkiye'nin AB'ye girme ihtimalinin yüksek olması sebebiyle yakın durması olmuştur, bu da iş piyasasına duyulan güveni artırmıştır.¹⁵¹ Ancak, yine uzun sürmemiş ve 2007'den sonra ekonomik büyüme yavaşlamıştır.¹⁵² Çünkü hükümet harcamaları ekonominin dayanak noktası olmuş, üretkenlikte durgunluk meydana gelmiş ve ekonomik büyümeye sebep olan tüm nedenler tersine dönmüştür. Neticede, o dönemde süregelen siyasi istikrar, ekonomik istikrarın da sağlanmasına sebep olmuştur.

2007 yılsonu itibariyle finansal krizin ilk belirtileri ufukta görünmüş ve 2008 krizi patlak vermiştir. Tüketim ve yatırımlar azalmış, krizin ekonomi üzerindeki etkisi hem içeriden hem de dışarıdan hissedilmiştir.¹⁵³ Bununla birlikte, 2008-2009 krizi, önceki krizden önemli farklılıklar göstermiştir. Özellikle ekonomiyi canlandırmak için yapılan eylemlerdeki farklılıklar göze çarpmaktadır. Faiz oranları ve enflasyon azalırken bütçe

148 Aleksandra Jarosiewicz, "Turkey's Economy: A Story of Success with an Uncertain Future", *OSW Commentary*, Warsaw: Centre for Eastern Studies, No.120, 5 Kasım 2013.

149 International Monetary Fund, "IMF Managing Director Sees Impressive Commitment by Turkey to Economic Reforms; Executive Board Approves US\$16 Billion Stand-By Credit", *Press Release*, No.02/7, 4 Şubat 2002, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/14/01/49/pr0207> (3 Mart 2019).

150 Dani Rodrik, "The Turkish economy after the global financial crisis", *Ekonomi-tek*, Vol.1, No.1, (Ocak 2012).

151 Ekim Arbatli ve Eren Arbatli, "Turkish Economic Development 2002-2015: Successes and Failures of a Resource-Poor Upper-Middle Income Country", *Carnegie Moscow Center Conference*, 23 Mart 2017, <https://carnegieendowment.org/files/arbatli.new.pdf> (6 Nisan 2019).

152 Łukasz Rawdanowicz, "The 2008-09 Crisis in Turkey: Performance, Policy Responses and Challenges for Sustaining the Recovery", *OECD Economics Department Working Papers*, No.819, 13 Aralık 2010.

153 A.g.m.

açığı artırma politikası izlenmiş, bunun yanında beklenmeyen yüksek nakit akışı ile mevcut cari açığı azaltmak için önlemler alınmamış. 2007 yılının ortasından itibaren tüketimde ve özel yatırımlardaki düşüş nedeniyle yavaşlayan ekonomik büyümeyle birlikte, dış finansal yatırımlardaki dalgalanma, doğrudan yatırımlardan daha yüksektir. Bu durum tüketimi olumsuz etkilemiştir. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) 2006 yılında faiz oranlarını yükseltmiştir. Sonrasında 2008’de Mayıs ayından Aralık’a kadar, beklentilerden kaynaklanan enflasyon artışına karşı mücadele etmek için faiz oranları yine artırmıştır. Bunu takiben ise OECD ülkeleri arasındaki en yüksek oranda faizler düşürülmüştür.¹⁵⁴ Bu yabancı sermaye yatırım akışı, ekonominin 2008 krizinin şiddetini hissetmemesine ve stabilize olmasına yardımcı olmuştur.¹⁵⁵ Krediler de azaltılmış, bu konuda ekonomiyi canlandırmak için alınan para politikası eylemleri olmuştur. Bankalar için borçlanma oranlarını düşürülmüş, bankaların likidite ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik adımlar atılmış, temettü dağıtımı da kredi verme kabiliyetini arttırmak ve nihayetinde ihracata yardım etmek üzere tekrar düzenlenmiştir.¹⁵⁶ Bu kredilerin mevcudiyeti azalan tüketimi desteklemek, işsizliği azaltmak, sermaye girişlerini, yatırımları ve ihracatı geliştirmek için amaçlanmıştır.¹⁵⁷ Özet olarak, Türkiye tarafından IMF’ye hiçbir başvuru yapılmamıştır.

Tüm bu önlemler nihayet, hedeflenen tüm seviyelerde %9,1 oranında ekonomik büyümeye yol açmış, aynı zamanda politik istikrar ekonomik istikrarı yerine bu durumda ekonomik iyileşmeyi desteklemiştir. 2010 yılında GSYİH büyümesi %8,48’e, ardından 2011’de %11,11, 2012’de %4,79 ve tekrar 2013’te %8,49’a ulaşmış ve 2014’te tüm beklentileri aşarak %5,16, 2015’te %6,086, 2016’da %3,18, 2017’de %7,44 ve 2018’de %2,6 olmuştur.¹⁵⁸

2010 yılındaki GSYİH büyüme oranındaki büyük toparlanma açıktır, ancak ekonomik istikrar yine de kilit noktadır. O dönemde daha demokratik reformlar yapmak ve parlamentonun ordu üzerindeki gücünü arttırmak üzerine, ki bu Türk tarihindeki askeri darbeler yüzünden önemli bir konudur, anayasa tartışmaları başlamıştır.¹⁵⁹ İlerleyen yıllarda Türkiye’de ve Türkiye’nin komşu ülkelerinde büyüme oranlarından başlayıp

154 Łukasz Rawdanowicz, “The 2008-09 Crisis in Turkey: Performance, Policy Responses and Challenges for Sustaining the Recovery”, *OECD Economics Department Working Papers*, No.819, 13 Aralık 2010.

155 A.g.m.

156 Ercan Uygur, “The Global Crisis and the Turkish Economy”, *TEA Discussion Paper*, No.3, Şubat 2010.

157 Rawdanowicz, 2010.

158 World Bank, “GDP Growth (annual %) – Turkey”, *World Development Indicators*, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2017&locations=TR&name_desc=false&start=2010&view=chart

159 BBC, “Turkey Profile – Timeline”, 24 Haziran 2019, <https://www.bbc.com/news/world-europe-17994865> (1 Temmuz 2019).

enflasyona kadar uzanan, şüphesiz döviz kurundaki değişikliklere yol açan faiz oranları da dahil, ekonomik göstergelere etki eden politik olaylar meydana gelmiştir. Suriye’deki iç savaşın patlak vermesinden itibaren, Türkiye ekonomisine de yük getiren ve işsizlik oranlarını etkileyen mülteci krizi, Suriye’de tansiyonun artması, siyasal anlamda çözüm sürecinin devam etmesi ekonomiye tekrar istikrarsızlık getirmiştir.¹⁶⁰

2015 yılında Türkiye, Ankara’daki iki bombalı saldırı için IŞİD’i suçlamıştır. Aynı yıl Türkiye’nin Rus jetini düşürdükten sonra Rusya ile de gerginliği artmıştır. Rusya, ikinci ticaret ortağı olmasına rağmen Türkiye’ye yaptırım uygulamıştır. AB’ye göçmenlerin girişini kısıtlamak amacıyla AB tarafından Türkiye’ye 3,17 milyar ABD doları miktarında destek verme konusunda bir anlaşma teklif edilmiştir. AB’ye katılım müzakerelerini yeniden başlatmayı öne süren bu anlaşma, daha iyi ekonomik sonuçlar anlamına gelmiştir.¹⁶¹ 2016 yılında yine Ankara’daki bombalı saldırılar, dönemin Başbakanının istifası ve AB’nin Türklere vizesiz giriş izni vermemesi halinde mülteci akışı sınırlandırılmasının çökme ihtimali ve 15 Temmuz darbe girişimi gibi olaylar meydana gelmiştir.

Önceki yıllarda Türkiye’nin hedefi daha çok Batı ve ABD olmuştur, ancak tüm bu olaylardan sonra Türkiye, Rusya ile ekonomik ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Bunun kanıtı olarak Erdoğan’ın Putin ile St. Petersburg’da müzakere etmesi görülebilmektedir.¹⁶² Türkiye, 2017’de Suriye’de ABD’nin Kürt müttefiklerini hedef alan hava saldırılarını başlatmış¹⁶³, bu da hem ekonomik hem de siyasi olarak ilişkilerde kopuşa neden olmuştur. 2017’de, Trump ABD Başkanı olarak seçildikten sonra aynı yıl olmasa da ABD ile de gerginlik artmıştır.¹⁶⁴ 2018’de, Türk askeri kuvvetleri Suriye’nin kuzeybatısında Zeytin Dalı Operasyonu’nu başlatmıştır. Ardından, Türkiye’nin cezaevindeki ABD vatandaşı Rahibi serbest bırakmayı reddetmesi üzerine ABD, Türkiye’ye yaptırım uygulamaya başlamış ve yine bir ekonomik kriz korkusu sarmış, ancak sorun sonrasında çözülmüştür.¹⁶⁵ Buna ek olarak, S-400 ve F-35 gibi önemli bir konuyu da ifade etmek gerekmektedir.

Yukarıdaki olayların tümü ekonomik seviyelerde dağılmaya neden olmuş ve Türkiye’yi Batı dışında potansiyel ekonomik ortaklar olabileceğini düşündüğü Çin, Rusya ve diğer ülkeler gibi yeni ortaklar aramaya itmiştir. Tüm bu ekonomik problemler çerçevesinde

160 BBC, “Turkey Profile – Timeline”, 24 Haziran 2019, <https://www.bbc.com/news/world-europe-17994865> (1 Temmuz 2019).

161 A.g.m.

162 A.g.m.

163 A.g.m.

164 A.g.m.

165 A.g.m.

herkes Türkiye'nin IMF'den borç istemesini beklerken, 23 Mayıs 2019 tarihli IMF basın toplantısı tutanağında görüleceği üzere, Türkiye'nin S-400 sistemini alması nedeniyle ABD'nin yatırımlarına maruz kalacağı ve bunları Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri sorulmuştur. IMF sözcüsü Gerry Rice bu soruya verdiği cevapta Türkiye'nin ekonomik durumunu çok yakından takip ettiklerini ve Türkiye'nin henüz böyle mali yardım talebi olmadığını belirtmiştir.¹⁶⁶

Sonuç olarak, bir ülkenin dış politikasını karşılıklı ticaret veya ekonomik çıkarlar şekillendirmez, tam tersine dış politika ticareti etkiler.

¹⁶⁶ International Monetary Fund, Transcript of IMF Press Briefing, 23 Mayıs 2019, <https://www.imf.org/en/news/articles/2019/05/23/tr052319-transcript-of-imf-press-briefing> (1 Haziran 2019).

SONUÇ

Çin, Rusya ve Türkiye, 21. yüzyılın yükselen güçleridir. Bu çalışmada yükselen güç ve gelişmekte olan devlet terimleri birbiri ile değiştirilebilir kavram olarak kullanılmıştır. Bu devletlerin uluslararası sistemde artan etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmanın sonuçlarından biri, güç dağılımının önemli ölçüde gerçekleştiği ve dünya düzeninin, egemen güç olan ABD ile yukarıda belirtilen gelişmekte olan devletler arasındaki çatışmalarda şekilleneceği olmuştur. Hiyerarşik dünya düzenini anlamak için uluslararası sistemde yükselen güçler ve süper güç arasındaki ilişkileri karşılaştırmamıza ve incelememize yardımcı olan güç geçişi teorisi kullanılmıştır. Buna ek olarak, yükselen güçlerin oyunun mevcut kurallarını nispeten değiştireceğini, ancak genel olarak mevcut dünya düzeninin temellerinden memnun kalacağı tartışılmıştır.

Çalışmamız boyunca, gelişmekte olan devletlerin yükselmesinden etkilenen küresel gelişim ve bu güçlerin mevcut dünya düzenine getirdikleri zorluklar incelenmiştir. Çin, Rusya ve Türkiye farklı ölçeklerde ve çeşitli açılardan, belirli dünya meselelerinde ve küresel girişimlerde sabit bir şekilde varlıklarını arttırmışlardır. Güç kayması ve özellikle ekonomik gücün dönüşümü, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra ciddi şekilde tartışılan bir konu haline gelmiştir. Bu nedenle yükselen devletler, bu olaydan etkilenen dünyayı analiz etmeden ve yorumlamadan anlaşılmayacaktır. Çin, Rusya ve Türkiye gibi gelişmekte olan devletler, etki alanlarına yeniden biçim vermekte ve dünya düzeninin temellerini zorlamaktadır. Bu güçler, Soğuk Savaş'tan sonra gelişen tek kutuplu dünyayı değiştirmiş ve ABD'nin küresel hegemonyasını kısıtlamıştır ve bunu önümüzdeki yıllarda da yapacaktır.

Bu noktada en önemli zorlukları, ekonomik açıdan olanı ve dünyanın çeşitli bölgelerinde siyasi, diplomatik ve kültürel etkiye sahip olmasıdır. Bu çalışmada analiz ettiğimiz üç devlet ve onların ekonomilerinin büyümesine yardımcı olan küreselleşme fenomeni Vestfalya dünya düzeni kavramında sistemik bir dönüşüme neden olmuştur. Batı'dan Ötekiler'e gücün kayması ve ekonomik gücün dönüşümü – bu çalışmada yalnızca Çin, Rusya ve Türkiye ele aldığımız güçlerdir – Fukuyama'nın *tarihin sonunun* 'panzehiridir'. Bununla birlikte *tek kutuplu anın* sona ermesine rağmen, dünyanın çoğunlukla ABD'nin gücü tarafından şekillenmeye devam edeceği ve ABD'nin mevcut uluslararası düzende ayrıcalıklı bir yer edinmeye devam edeceği hipotezi savunulmuştur. Sonuçta, ABD mevcut olan dünya sisteminde yerini hegemon olarak korumaya devam etmektedir. Dolayısıyla,

yükselen güçlerin zorlukları sistemi temelden değiştirmeyecek ve gelişmekte olan devletlerin tümü barış içinde güçlerini artırmaya devam etmek isteyeceklerdir.

Bu çalışmanın sonucu, uluslararası sistemde göreceli barışın hakim olmaya devam edeceği ve Çin, Rusya ve Türkiye'nin ekonomik yükselişinin, güç geçişi teorisinin önerdiği gibi savaşa büyük güçleri dahil etmeyeceği yönündedir. Bunun nedeni, büyük güçlerin ve ekonomik ve yapısal dönüşümü gerçekleştirmiş olan devletlerin çoğunlukla mevcut dünya düzeninden memnun olmalarıdır. Bu nedenle barış ve istikrarın sağlanmasına yardımcı olmaktadır. 21. yüzyıl, ekonomik, siyasi ve askeri açıdan kalan tek süper güç ABD tarafından şekillenmeye devam edecektir. Üstelik devletlerin, özellikle de süper güçlerin ve büyük güçlerin, uluslararası sistemin ana aktörleri olmaya devam edeceği varsayılmaktadır. Bununla birlikte, özellikle sert güç anlamında kullanılan gücün önümüzdeki yıllarda büyük rol oynamaya devam edeceği savunulmaktadır. Dünya, göreceli barış anlamında barışçıl olmaya devam edecek ve 20. yüzyılın kapasite ve tarzında başka bir büyük savaş görmeyecek olması beklenmektedir. Ek olarak, dünyanın statik olmaması ve belirli jeopolitik şartlar nedeniyle, yükselen devletlerin güç dağılımından memnun kalmadıkları için kendilerini bölgesel savaşlara dahil etmelerine tanık olabiliriz.

Çin'in, ABD'nin süper güç etkisinin altında şekillenen uluslararası düzene entegrasyonu nedeniyle ekonomik açıdan yükselmeye devam etmesi beklenmektedir. Bu çalışmada kullanılan güç geçişi teorisinin aksine, yükselen bir güç olarak Çin, uluslararası düzeni temelden değiştirmeye çalışmamaktadır. Aslında hegemon olarak mevcut sistemi şekillendiren ABD'nin bugün dünya düzenini değiştirmeye çalışması oldukça ironik bir gelişimdir. Başkan Trump'ın milliyetçiliği ve "Önce Amerika" politikası dünyanın değişmesine çoktan hız vermiştir. Dünya düzeninin hegemonu olarak ABD'nin yaptırımları, tarife uygulamaları ve çeşitli konularda çok taraflı anlaşmalara itiraz etmesi ve feshetmesi tarihi bir olaydır ve uluslararası ilişkilerde bir çelişkidir.

Bu çalışmada analiz edilen Çin ve diğer iki yükselen güç, mevcut dünya değişimlerinde önemli bir yer edinmeye çalışmaktadır. Tezde gördüğümüz gibi Çin'in dünyaya hükmedeceğini öngören pek çok yazar bulunmaktadır. Bu durum da Çin ekonomisinin, satın alma gücü paritesine dayalı olarak dünyanın en büyük ekonomisi olduğu fikrine dayanmaktadır. On yıllarca süren ekonomik reformlardan sonra, yoksulluk ve alt sınıf azalmış ve milyonlarca Çinli kırsaldan kent merkezlerine göç etmiştir. Fakat Çinli yetkililerin zihniyetlerinde ekonomik dönüşümü yansıtacak bir değişiklik olmamıştır. Çünkü Çin hükümetinin sert ideolojik bakış açısına dayanan tutarlı bir politikası yoktur ve bununla birlikte yayılması gereken evrensel değerler tasarlanmamıştır. Jacques'ın terimini

kullanırsak, yeni dünyanın hamili ve itici gücü olarak Çin diğer yükselen ülkelerle bölgesel ve uluslararası işbirliği yapma eğilimindedir. Belirttiğimiz üzere son yıllarda Çin ve Rusya ekonomik ilişkilerini ve siyasi anlaşmalarını derinleştirmiştir. Aralarında birkaç ekonomik anlaşma yapılmış ve birbirlerine ithalat ve ihracatı tarım ve petrolden askeri teçhizata kadar çok çeşitli ürünleri kapsamaktadır. Bir Kuşak Bir Yol girişimi, yükselen devletlerin nasıl işbirliği yapma ve uluslararası düzeni değiştirme eğiliminde olduklarına çok önemli bir örnektir. Pekin'in bu projeyi başlatması, küresel nüfuz arzusunu açıkça ortaya koymaktadır. Söz konusu bu projenin yaklaşık 1 trilyon ABD doları maliyeti olduğunu da unutmamamız gerekmektedir. Dolayısıyla Rusya devlet başkanı Vladimir Putin, Rus-Çin işbirliğini ve özellikle Avrasya ülkeleri arasındaki işbirliğini güçlendirmeyi amaçladığı Bir Kuşak Bir Yol projesinden faydalanmayı düşünmekte ancak maliyetleri konusunda bir katkı sunmaktan kaçınmaktadır.

Türkiye ise bölgesel barış ve güç dengesi faktörü olarak kendisini konumlandırarak dünya düzenini bölgesel olarak yeniden şekillendirmeye çalışmaktadır. Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının ilk yılları, ekonomik istikrar dönemi olarak nitelendirilmektedir. Bu dönemde Adalet ve Kalkınma Partisi, mali borçları kapatmak, bütçe geliri fazlası oluşturmak ve daha birçok yapısal önlem için IMF'den yaklaşık 16 milyar dolarlık borç almıştır. Bu yapısal eylemlerin birçoğu IMF tarafından dayatılan yapısal değişiklikleri ve reformları içermiştir. Türk dış politikası, ekonomik büyümenin saf bir yansımasıdır ve dünya düzeninin değiştirilmesi gerektiğini savunan yeni bir zihniyeti barındırmaktadır. 'Dünya beşten büyüktür' sloganı bu çerçevede oldukça önemlidir. Türkiye'nin Suriye iç savaşında izlediği politikalar ve bu konuda Rusya ile işbirliği, yükselen güçlerin nasıl dünyayı değiştireceğini ifade etmektedir. Böylece, bu çalışmadaki diğer yükselen güçler için de geçerli olmakla birlikte, Türkiye, siyasi, ekonomik ve askeri egemenliğini gösterecek tedbir alacaktır ve ABD'den bağımsız olduğunu göstermeye çalışacaktır. Bu yöndeki ABD'ye karşı siyasi hamleler ile Türkiye'nin daha bağımsız politikalar izlemeye devam etmesi öngörülmektedir. Çünkü yükselen güç, kendi gücünü ispat etmesine ve ekonomik yükselişinin gösterilmesine önem vermektedir. Tabii ki Türkiye, Çin ve Rusya'nın bağımsız politikaları ABD için tehdit olarak algılanabilmektedir. Örneğin Rus S-400 hava savunma sistemi üzerinde Türkiye ile ABD arasında son zamanlarda yaşanan gerginlik bu çekişmenin çok net bir örneğidir. Üstelik, bahsettiğimiz olay her şeyden önce bir hegemon devletin yükselen gücü nasıl algılayacağını ve nasıl hareket edeceğini göstermektedir. Suriye'deki savaşın patlamasından başlayarak, mülteci krizi Türkiye ekonomisine bir yük getirmiş ve işsizlik oranlarını olumsuz etkilemiştir. Ayrıca, 2015'teki

Rusya ile uçak krizinden sonra, Türkiye ikinci ticaret ortağı olmasına rağmen Rusya ile karşılıklı yaptırımlar uygulamıştır. Ancak 4 yıl sonra, yükselen devletler olarak Türkiye ve Rusya, yukarıda belirtilen S-400 sisteminin satışı da dahil olmak üzere askeri ve diplomatik alanlarda işbirliğini devam ettirmektedir. Buna benzer şekilde, Suriye krizini çözmek için Astana’da yapılan Türkiye-Rusya görüşmeleri de iki ülke arasındaki ilişkiler için önemlidir.

Daha önce de belirtildiği gibi, dünya düzeni 21. yüzyılın yükselen güçleri ve ekonomik dönüşümden dolayı çarpıcı bir biçimde değişmeyecektir. Ancak hipotezimizin işaret ettiği gibi, dünya düzeni göreceli olarak değişecek ve ekonomik dönüşüm ile güç kayması devam edecektir. Bununla birlikte, ekonomik, siyasi ve askeri güç arayışı ve dünya düzeyinde etki alanı büyütme isteği yüzyılın çatışmalarının temelini oluşturacaktır. Ekonomi ve özellikle ekonomik dönüşüm, uluslararası ilişkileri etkileyen en temel araçlardan biri olmaya devam edecek ve mevcut dünya düzeninin temellerinin korunmasına yardımcı olacaktır. Ancak, 21. yüzyıl, dünya düzenini temelden değiştirmeyecek ancak yeniden şekillendirecek ve zenginlikle birlikte sert ve yumuşak gücün göreceli olarak yeniden dağıtılmasına yönelik bir yüzyıl olacaktır. Zenginlik ve gücün yeniden dağıtılması, Çin, Rusya ve Türkiye’ye uluslararası alanın saygın aktörleri olarak daha da yükselmesine imkan verecektir. Böylece yükselen devletler arasındaki koordinasyon çağımızın esas değeri olacaktır. Fakat bu ülkeler mevcut dünya düzenini yıkmaya veya alternatif yaratma eğilimi göstermeyeceklerdir. Çelişkili de olsa, yükselen güçlerin ABD önderliğindeki mevcut dünya düzenini koruyacakları beklenmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Bhagwati, Jagdish. (2004). *In Defense of Globalization*. New York: Oxford University Press.
- Blanchard, Olivier ve Johnson, David R. (2012). *Macroeconomics*. 6. Baskı. New York: Pearson.
- Brown, Kerry. (2017). *China's World: What does China Want?* London: I.B. Tauris.
- Brzezinski, Zbigniew. (1997). *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. New York: Basic Books.
- Cooper, Robert. (2000). *The Post-modern State and the World Order*. New York: Demos.
- Davutoğlu, Ahmet. (2014). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. 107. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.
- Dugin, Alexander. (2012). *The Fourth Political Theory*. Moscow: Eurasian Movement.
- Erbakan, Necmettin. (2014). *Davam: Ne Yaptıysam Allah Rızası İçin Yaptım*. Ankara: Milli Gazete Ankara Kitap Kulübü.
- Friedman, Thomas L. (2007). *The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-first Century*. New York: Picador.
- Fukuyama, Francis. (1992). *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press.
- Hanson, Philip. (2016). Russia's Global Strategy: Is It Economically Sustainable? Aldo Ferrari (Ed.). *Putin's Russia: Really Back?* içinde. Milano: ISPI, 13-35.
- Hanson, Philip. (2014). *The Rise and the Fall of the Soviet Economy: An Economic History of the USSR from 1945*. New York: Routledge.
- Jacques, Martin. (2009). *When China Rules the World: The Rise of the Middle Kingdom and the End of the Western World*. London: Penguin Books.
- Kagan, Robert. (2004). *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*. New York: Vintage Books.
- Karl, Rebecca E. (2010). *Mao Zedong and China in the Twentieth Century World: A Concise History*. London: Duke University Press.

- Kennedy, Paul. (1987). *The Rise and Fall of the Great Powers*. New York: Random House.
- Kissinger, Henry. (2014). *World Order: Reflections on the Character of Nations and the Course of History*. New York: Penguin Books.
- Kugler, Jacek ve Organski, Abramo Fimo Kenneth. (1989). The Power Transition: A Retrospective and Prospective Evaluation. Manus I. Midlarsky (Ed). *Handbook of War Studies* içinde, Boston: Unwin Hyman, 171-194.
- MacFarquhar, Roderick ve Schoenhals, Michael. (2006). *Mao's Last Revolution*. Cambridge&London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- McMillan, Margaret, Rodrik, Dani ve Sepulveda, Claudia (Ed.). (2017). *Structural Change, Fundamentals, and Growth: A Framework and Case Studies*. Washington DC: International Food Policy Research Institute.
- Miller, Chris. (2016). *The Struggle to Save the Soviet Economy: Mikhail Gorbachev and the Collapse of the USSR*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Nye, Joseph S. (2015). *Is the American Century Over?* Cambridge: Polity Press.
- Nye, Joseph S. (2002). *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone*. New York: Oxford University Press.
- Oktay, Fatih. (2017). *Çin: Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Orakçı, Serhat. (2018). *Türkiye-Afrika İlişkileri: Tarihi Süreç, Yaklaşımlar ve Beklentiler*, İstanbul: İNSAMER, 11-263.
- OECD. (2017). Russian Federation. *Reform Agenda for 2017: Overview and country notes, Economic Policy Reforms*. Paris: OECD, 277-280.
- Öğütçü, Mehmet. (1998). *Yükselen Asya*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Rodrik, Dani. (2007). *One Economics, Many Recipes: Globalization, Institutions, and Economic Growth*. Princeton: Princeton University Press.
- Rosefielde, Steven. (2004). *Russia in the 21st Century: The Prodigal Superpower*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Rumer, Eugene. (2018). *Russian Strategic Objectives: It's About the State*. John R. Deni (Ed.). *Current Russia Military Affairs* içinde, Carlisle: Strategic Studies Institute, 1-5.
- Sharma, Ruchir. (2016). *The Rise and Fall of Nations: Forces of Change in the Post-Crisis World*. New York: W.W. Norton & Company.
- Shayegan, Daryush. (1992). *The Cultural Schizophrenia: Islamic Societies Confronting the West*. John Howe (çev.), London: Saqi Books (original baskı tarihi 1989)
- Spengler, Oswald. (1997). *Batı'nın Çöküşü*. Giovanni Scognamillo ve Nuray Sengelli (çev.), İstanbul: Dergah Yayınları (original baskı tarihi 1932)
- Stiglitz, Joseph E. (2006). *Making Globalization Work*. New York: W.W. Norton & Company.
- Thucydides. (1956). *History of the Peloponnesian War*. Vol.1. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Twitchett, Denis ve Fairbank, John K. (1995). *The Cambridge History of China*. Vol.14. Cambridge: Cambridge University Press.
- Viotti Paul R. ve Kauppi, Mark V. (2012). *International Relations Theory*. New York: Longman.
- Wood, Dakota L. (Ed). (2018). 2018 Index of U.S. Military Strength, Davis Institute for International Security and Foreign Policy. Washington DC: The Heritage Foundation.
- Zakaria, Fareed. (2008). *The Post-American World*. New York: W.W. Norton & Company.
- Zizek, Slavoj. (2002). *Welcome to the Desert of the Real: Five Essays on September 11 and Related Dates*. London: Verso.

MAKALELER

- Balat, Ahmet H. (2010). Türkiye’de Enflasyonla Mücadelede, Maliye Politikalarının Rolü ve Etkisi (1990-2008 yılları). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YLT, İstanbul.
- Babones, Salvatore. (2018). China’s middle class is pulling up the ladder behind itself. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2018/02/01/chinas-middle-class-is-pulling-up-the-ladder-behind-itself/> (5 Ekim 2018).
- Calleo, David. (2005). Hegemony and Decline: Reflections on Recent American Experience. *Sens Public*. 1-8.
- Carlson, Brian G. (29 Mart 2019). Room for Maneuver: China and Russia Strengthen their Relations. *Center for Security Studies*. <http://www.css.ethz.ch/en/services/digital-library/articles/article.html/cef7c7c8-c072-4271-9e86-f7ee43fd0207/pdf> (15 Nisan 2019).
- Ceylan, Can. (2014). Kitap Değerlendirmesi: Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu, Ahmet Davutoğlu. *Liberal Düşünce*. (75), 65-72.
- Chow, Gregory C. (2004). Economic Reform and Growth in China. *Annals of Economic and Finance*. 5.1, 127-152.
- Connolly, Richard ve Boulègue, Mathieu (2018). Russia’s New State Armament Programme: Implications for the Russian Armed Forces and Military Capabilities to 2027. *Research Paper*. Russia and Eurasia Programme. London: Chatham House, 2-40.
- Cox, Michael. (2012). Power Shifts, Economic Change and the Decline of the West? *International Relations*, 26.4, 369-388.
- Defense Intelligence Agency. (2017). Russia Military Power: Building a Military to Support Great Power Aspirations. Washington DC, 9-111.
- Department of Defense. (2019). Military and Security Developments Involving the People’s Republic of China. *Annual Report to Congress*. 1-105.
- Djankov, Simeon. (Eylül 2015). Russia’s Economy under Putin: From Crony Capitalism to State Capitalism. *Policy Brief*. Washington DC: Peterson Institute for International Economics. No. PB15-18, 1-8.

- Ekinci, Mehmet Uğur. (2017). Türkiye – Balkanlar İlişkileri, *Analiz*, Sayı 204, İstanbul: SETA, 7-23.
- Feridun, Mete (2009). Determinants of Exchange Market Pressure in Turkey: An Econometric Investigation. *Emerging Markets Finance and Trade*, 45.2, 65-81.
- Gouré, Daniel. (4 Ekim 2018). Winning Future Wars: Modernization and a 21st Century Defense Industrial Base. *Heritage*. <https://www.heritage.org/military-strength/topical-essays/winning-future-wars-modernization-and-21st-century-defense> (20 Ocak 2019).
- Grodzki, Radoslaw. (2013). Russia at the Turn of the 21st Century: Reconstruction of Power. *Przegląd Zachodni*. Poznan: Institute for Western Affairs. No.II, 109-131.
- Harris, Robert. (12 Ekim 2003). Does Rome’s Fate Await the US?, *The Mail on Sunday*.
- Jarosiewicz, Aleksandra. (2013). Turkey’s Economy: A Story of Success with an Uncertain Future. *OSW Commentary*. Warsaw: Centre for Eastern Studies. 120, 1-6.
- Jie, Yu (Ed). (2017). From Deng to Xi: Economic Reform, the Silk Road and the Return of the Middle Kingdom. *Special Report*. London: LSE Ideas, 1-44.
- Kaplan, Robert D. (Haziran 2005). How We Would Fight China. *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2005/06/how-we-would-fight-china/303959/> (20 Eylül 2018).
- Kaplan. Robert D. (7 Ocak 2019). A New Cold War Has Begun. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2019/01/07/a-new-cold-war-has-begun/> (4 Nisan 2019).
- Krauthammer, Charles. (1990). Unipolar Moment. *Foreign Affairs*. 70.1, 23-33.
- Kutlay, Mustafa. (2012). Yeni Türk Dış Politikası’nın Ekonomi Politikası: Eleştirel Bir Yaklaşım, *Uluslararası İlişkiler*, 9.35, 101-127.
- Lawrence, Patrick. (16 Mayıs 2017). How China Is Building the Post-Western World. *The Nation*. <https://www.thenation.com/article/how-china-is-building-the-post-western-world/> (13 Şubat 2018).
- Layne, Christopher. (Ocak 2008). China’s Challenge to US Hegemony. *Current History*. 107.705, 13-18.

- Monteiro, Nuno P. (2012). Unrest Assured: Why Unipolarity Is Not Peaceful. *International Security*. 36.3, 9-40.
- Narin, Müslüme ve Kutluay, Dilek. (Ocak-Şubat 2013). Değişen Küresel Ekonomik Düzen: BRIC, 3G ve N-11 Ülkeleri. *Asomedy*. 30-50.
- NATO. (5 Mart 2018). Defence Expenditure of NATO Countries (2010-2017). *Press Release*. Public Diplomacy Division.
- OECD. (2018). Turkey. *Economic Surveys*. <http://www.oecd.org/eco/surveys/Turkey-2018-OECD-economic-survey-overview.pdf> (25 Ocak 2019).
- Office of the Under Secretary of Defense. (2018). FY 2019 Defense Budget Overview. Washington, DC: United States Department of Defense.
- Petrovsky, Vladimir ve Diğerleri. (2015). Development of Russian-Chinese Trade, Economic, Financial and Cross-Border Relations. *Working Paper*. Russian International Affairs Council, 4-35.
- Rawdanowicz, Łukasz. (Aralık 2010). The 2008-09 Crisis in Turkey: Performance, Policy Responses and Challenges for Sustaining the Recovery. *OECD Economics Department Working Papers*. (819), 2-29.
- Rodrik, Dani. (Ocak 2012). The Turkish Economy after the Global Financial Crisis, *Ekonomi-Tek*, 1.1, 41-61.
- Russell, Martin. (Temmuz 2018). Seven Economic Challenges for Russia: Breaking out of Stagnation? *In-Depth Analysis*. Brussels: European Parliament Research Service. PE 625.138, 1-25.
- Sheng, Andrew ve Geng, Xiao. (27 Mayıs 2019). How Will the US-China Trade War End? *Project Syndicate*. <https://www.project-syndicate.org/commentary/how-united-states-china-trade-war-will-end-by-andrew-sheng-and-xiao-geng-2019-05> (1 Haziran 2019).
- Simola, Heli. (2016). Economic Relations between Russia and China – Increasing Inter-Dependency? *BOFIT Policy Brief*. (6), 3-27.
- Slobodian, Nataliia ve Ptasnyk, Iryna. (2018). Sanctions on Russia: Effectiveness and Impacts. *Europe Now*. Council for European Studies. <https://www.europenowjournal.org/2019/02/04/sanctions-on-russia-effectiveness-and-impacts/> (10 Mayıs 2019).

- Smeets, Maarten. (2018). Can Economic Sanctions Be Effective? *Staff Working Paper*. Geneva: WTO Economic Research and Statistics Division, 1-19
- Stowell, Joshua. (26 Nisan 2018). Emerging Economies Will Hold Increasing Amounts of Global Economic Power by 2050. *Global Security Review*. <https://globalsecurityreview.com/will-global-economic-order-2050-look-like/> (13 Ekim 2018).
- Uygur, Ercan. (2010). The Global Crisis and the Turkish Economy. *TEA Discussion Paper*. (3), 1-43.
- Walker, William. (Ekim 2000). Nuclear Order and Disorder. *International Affair*. 76.4, 703-724.
- Weissmann, Mikael (2015). Chinese Foreign Policy in a Global Perspective: A Responsible Reformer “Striving for Achievement”. *Journal of China and International Relations*. 3.1, 151-165.
- Willige, Andrea. (5 Aralık 2016). The World’s Top Economy: The US vs China in Five Charts. *World Economic Forum*. <https://www.weforum.org/agenda/2016/12/the-world-s-top-economy-the-us-vs-china-in-five-charts/> (12 Şubat 2017).
- Woolf, Amy F. (2019). Russia’s Nuclear Weapons: Doctrine, Forces, and Modernization. *Congresional Research Service*. <https://fas.org/sgp/crs/nuke/R45861.pdf> (20 Ağustos 2019).
- World Bank. (Haziran 2019). Modest Growth; Focus on Informality. *Russian Economic Report*. No.41, 2-48.
- Yavuz, Mehmet. (2012). Türkiye’de İhracatın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Bir Zaman Serisi Analizi. *Ege Üniversitesi 15. İktisat Öğrencileri Kongresi*, 1-19.
- Zhongping, Feng ve Jing, Huang. (2014). China’s Strategic Partnership Diplomacy: Engaging with a Changing World. *European Strategic Partnerships Observatory*. Working Paper No.8, 2-19.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Aljazeera. (6 Haziran 2019). Russia: Putin warns New START nuclear arms treaty at risk. <https://www.aljazeera.com/news/2019/06/russia-putin-warns-start-nuclear-arms-treaty-risk-190606163914989.html> (10 Haziran 2019).
- Aljazeera Turk. (24 Eylül 2014). Erdoğan: Dünya 5'ten Büyüktür. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-dunya-5ten-buyuktur> (18 Ekim 2017).
- Arbatli, Ekim ve Arbatli, Eren. (23 Mart 2017). Turkish Economic Development 2002-2015: Successes and Failures of a Resource-Poor Upper-Middle Income Country. *Carnegie Moscow Center Conference*. <https://carnegieendowment.org/files/arbatli.new.pdf> (6 Nisan 2019).
- Atwood, Kylie ve Gaouette, Nicole. (26 Nisan 2019). Trump Admin Aiming for Major Nuclear Deal with Russia and China. *CNN*. <https://edition.cnn.com/2019/04/25/politics/trump-nuclear-deal-russia-china/index.html> (30 Nisan 2019).
- BBC. (14 Mayıs 2019). ABD - Çin ticaret savaşı: Küresel ekonomi karşısındaki en büyük risk hakkında neler biliniyor? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48222100> (20 Mayıs 2019).
- BBC. (25 Şubat 2019). ABD Çin'e ek vergileri erteliyor: Trump, barış için Florida'yı işaret etti. <https://www.bbc.com/turkce/47352775> (20 Mart 2019).
- BBC. (24 Haziran 2019). Turkey Profile – Timeline. <https://www.bbc.com/news/world-europe-17994865> (1 Temmuz 2019).
- China Power Team. (29 Mayıs 2019). How Well-off is China's Middle Class? *China Power*. <https://chinapower.csis.org/china-middle-class/> (10 Haziran 2019).
- CNN Türk. (1 Haziran 2019). ABD, Çin mallarından yüzde 25 vergi almaya başladı. <https://www.cnnturk.com/dunya/abd-cin-mallarindan-yuzde-25-vergi-almaya-basladi> (5 Haziran 2019).
- CNN Türk. (18 Ekim 2018). 2019 Bütçesi TBMM'ye Sunuldu. <https://www.cnnturk.com/ekonomi/turkiye/2019-butcesi-tbmm-ye-sunuldu> (13 Aralık 2019).

- Croucher, Shane. (19 Nisan 2018). Despite Sanctions, Russia's List of Billionaires is Growing Longer and Richer. *Newsweek*. <https://www.newsweek.com/despite-sanctions-russias-list-billionaires-growing-longer-and-richer-892895> (15 Mayıs 2018).
- Friedman, Thomas L. (3 Nisan 2005). It's a Flat World, After All. *The New York Times Magazine*. <https://www.nytimes.com/2005/04/03/magazine/its-a-flat-world-after-all.html> (26 Haziran 2017).
- Forbes. (29 Nisan 2019). The Biggest Military Budgets as a Share of GDP in 2018. <https://www.forbes.com/sites/niallmccarthy/2019/04/29/the-biggest-military-budgets-as-a-share-of-gdp-in-2018-infographic/> (30 Mayıs 2019).
- Gibbons, Rebecca Davis. (Nisan 2019). The Future of the Nuclear Order. *Arms Control Associations*. <https://www.armscontrol.org/act/2019-04/features/future-nuclear-order#endnote01> (27 Mayıs 2019).
- Global Language Monitor. (8 Aralık 2009). Top News Stories of the Decade. <https://www.languagemonitor.com/global-english/top-news-stories-of-the-decade> (20 Kasım 2016).
- Hürriyet. (25 Ocak 2019). 2019'un En Güçlü Ülkeleri Açıklandı! Bakın Türkiye Kaçınıcı Sırada, <http://www.hurriyet.com.tr/galeri-2019un-en-guclu-ulkeleri-aciklandi-bakin-turkiye-kacinci-sirada-41094469?p=15> (1 Mayıs 2019).
- International Monetary Fund (26 Temmuz 2018). China's Economic Outlook in Six Charts. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/07/25/na072618-chinas-economic-outlook-in-six-charts> (10 Kasım 2018).
- International Monetary Fund. (23 Mayıs 2019). Transcript of IMF Press Briefing. <https://www.imf.org/en/news/articles/2019/05/23/tr052319-transcript-of-imf-press-briefing> (1 Haziran 2019).
- International Monetary Fund. (4 Şubat 2002). IMF Managing Director Sees Impressive Commitment by Turkey to Economic Reforms; Executive Board Approves US\$16 Billion Stand-By Credit. *Press Release*. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/14/01/49/pr0207> (3 Mart 2019).
- Macias, Amanda. (5 Şubat, 2019). Trump Vows to Bolster the Military by Boosting the Pentagon's Budget and Reassessing Foreign Alliances. *CNBC*.

- <https://www.cnn.com/2019/02/05/trump-vows-to-rebuild-military-and-assess-military.html> (10 Mart 2019).
- Martin, Will. (10 Ocak 2019). The US Could Lose Its Crown As The World's Most Powerful Economy As Soon As Next Year, And It's Unlikely To Ever Get It Back. *Business Insider*. <https://www.businessinsider.com/us-economy-to-fall-behind-china-within-a-year-standard-chartered-says-2019-1> (3 Mart 2019).
- Mehta, Aaron. (28 Nisan 2018). Here's How Much Global Military Spending Rose in 2018. *Defense News*. <https://www.defensenews.com/global/2019/04/28/heres-how-much-global-military-spending-rose-in-2018/> (13 Eylül 2018).
- NBC News. (25 Nisan 2005). Putin: Soviet Collapse A 'Genuine Tragedy'. http://www.nbcnews.com/id/7632057/ns/world_news/t/putin-soviet-collapse-genuine-tragedy/#.XP14HBYzbIU (17 Aralık 2018).
- Peck, Michael. (6 Ağustos 2018). Why Russia Won't Go Bankrupt Paying for Its Military Buildup. *The National Interest*. <https://nationalinterest.org/blog/buzz/why-russia-wont-go-bankrupt-paying-its-military-buildup-28092> (7 Mayıs 2019).
- Putin, Vladimir. (7 Mayıs 2012). KHK No.596. <http://www.kremlin.ru/acts/bank/35260> (10 Mayıs 2019).
- Putin, Vladimir. (18 Ekim 2018). Speech at the Meeting of the Valdai International Discussion Club in Sochi. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/58848> (4 Mayıs 2019).
- Putin, Vladimir. (24 Ekim 2014). Speech at the Meeting of the Valdai International Discussion Club in Sochi. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/46860>, (5 Mayıs 2019).
- Putin, Vladimir. (10 Şubat 2007). Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> (15 Eylül 2018).
- Roach, Stephen S. (27 Mayıs 2019). Japan then, China now. *Project Syndicate*. <https://www.project-syndicate.org/commentary/for-america-china-is-the-new-japan-by-stephen-s-roach-2019-05> (1 Haziran 2019).

- RT, (22 Ekim 2018). Slavoj Žižek: Will our Future be Chinese ‘Capitalist Socialism’? <https://www.rt.com/op-ed/441873-china-socialism-capitalism-zizek/> (2 Mayıs 2019).
- Sachs, Jeffrey. (27 Mayıs 2019). China is not the Source of Our Economic Problems – Corporate Greed is. *CNN*. <https://edition.cnn.com/2019/05/26/opinions/china-is-not-the-enemy-sachs/index.html> (1 Haziran, 2019).
- Sputnik News. (6 Temmuz 2018). ABD ile Çin arasında ticaret savaşı resmen başladı. <https://tr.sputniknews.com/ekonomi/201807061034165207-abd-cin-ticaret-savasi/> (14 Temmuz 2018)
- Tyler, Patrick E. (20 Şubat 1997). Deng Xiaoping: A Political Wizard Who Put China on the Capitalist Road. *New York Times*. <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/learning/general/onthisday/bday/0822.html?mcubz=0> (20 Ağustos 2017).
- United Nations. (2014). World Investment Report 2019. *United Nations Conference on Trade and Development*. https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdstat39_en.pdf, (3 Haziran, 2019).
- World Bank. (2019). China. *World Development Indicators*. Data Bank. <https://data.worldbank.org/country/china> (19 Mayıs 2019).
- World Bank. (2019). Russia. *World Development Indicators*. Data Bank: <https://data.worldbank.org/country/russia> (19 Mayıs 2019).
- World Bank (2019). GDP Growth (annual %) - Turkey. *World Development Indicators*. https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2017&locations=TR&name_desc=false&start=2010&view=chart (5 Haziran 2019).
- Yegorov, Ivan. (22 Aralık 2015). Challenge Accepted; Nikolay Patrushev: National Security Strategy of the Russian Federation Has Been Updated. *Rossiyskaya Gazeta*. <https://rg.ru/2015/12/22/patrushev-site.html> (8 Nisan 2019).